

DISPUTATIONES SCIENTIFICAE

UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK

2017

1

ROČNÍK XVII.

VERBUM

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

DISPUTATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK

Ružomberok 2017

DISPUTATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK

Číslo 1, január 2017, ročník XVII.

Vychádza štvrtročne.

Šéfredaktor: prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD.

Redakčná rada:

prof. PhDr. Eduard Gombala, CSc. – čestný predseda
prof. PaedDr. ThDr. Jozef Bieľak, PhD.
prof. Vasyl Byalyk, PhD. (Ukrajina)
prof. Bart McGettrick, PhD. (Veľká Británia)
prof. dr hab. Krystyna Chałas (Poľsko)
prof. nadzw. dr hab. Jolanta Karbowniczek (Poľsko)
prof. Katerin Katerinov, PhD. (Taliansko)
prof. RNDr. Pavol Kľuvánek, CSc.
prof. nadzw. dr hab. Mirosław Kowalski (Poľsko)
prof. PaedDr. Milan Ligoš, CSc.
prof. Béatrice Mazur-Kolecka, PhD. (USA)
prof. akad. mal. Ján Kudlička, ArtD.
prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc.
prof. RNDr. ThDr. ICLic. Jana Moricová, PhD.
prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Ľubomír Pekarčík, PhD.
prof. Gabriella Pusztai, PhD. (Maďarsko)
prof. Juan Carlos Torre Puente, PhD. (Španielsko)

prof. Jeanne Tregal, PhD. (Francúzsko)
prof. PhDr. Peter Volek, PhD.
prof. dr hab. Jan Zimny (Poľsko)
doc. Ing. Igor Černák, PhD., m. prof. KU
doc. Mgr. Ing. Milan Droppa, PhD., m. prof. KU
doc. PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, PhD.
doc. PaedDr. Tomáš Jablonský, PhD., m. prof. KU
doc. PhDr. Helena Kuberová, PhD.
doc. RNDr. Nadežda Stollárová, CSc., m. prof. KU
doc. PhDr. Antónia Tisovičová, PhD., m. prof. KU
doc. RNDr. Marián Trenkler, CSc., m. prof. KU
doc. PhDr. Jirina Vaňková, CSc., m. prof. KU
PaedDr. Peter Krška, PhD.
PhDr. Ladislav Šimon, CSc.
RNDr. Štefan Tkáčik, PhD.
dr Jerzy Dąbek (Poľsko)

Obálka: doc. akad. mal. Pavol Rusko, ArtD.

Jazyková úprava: PaedDr. Oľga Drobná, PhD.

Technická spolupráca: Mgr. Milan Pudiš, PhD., Ing. Miloslav Korba, PaedDr. Ján Gera, PhD.

Nihil obstat pre teologické vedy: Mons. PaedDr. ThDr. Pavol Janáč, PhD.

Cirkevné schválenie: J. E. Mons. prof. ThDr. František Tondra, č. 197/2001 zo dňa 16. 11. 2001

EV 3238/09

Cena jedného čísla: 5,- €

Katolícka univerzita v Ružomberku

VERBUM - vydavateľstvo KU

Hrabovská cesta 5512/1A

034 01 Ružomberok

IČO: 37 801 279

ISSN 1335-9185

Contents

Preface

Amantius Akimjak	9
------------------------	---

Humanities and Arts

Depiction and Reception of Ethnic Autostereotypes – how do the Czechs Perceive one another in Literature and Cinematography

Lubomír Hampl	15
---------------------	----

Guitar Works of Pavol Krška

Miriám Matejová	28
-----------------------	----

The Value of Reason and Faith in the Context of Philosophical and Theological Thought of John Paul II.

Mariusz Szajda, Janka Bursová	38
-------------------------------------	----

The Paradoxical Relationship between Myth and Science

Štefan Šrobár	58
---------------------	----

Social, Economic and Legal Sciences

Multidisciplinary Complexity in Working with Children in an Orphanage

Zuzana Budayová, Mariusz Szajda	69
---------------------------------------	----

Homelessness as a Social Problem from the View High School Students in Counties Bratislava and Skalica

Pavol Tománek	80
---------------------	----

New Social Phenomenon – Interculturality

Nikol Volková	105
---------------------	-----

Formation and Education

Social Responsibility of a Philosophy Teacher

Marián Ambrozy	121
----------------------	-----

Natural Sciences

The Affect of Sunshine (Heliofilia) at the Community of Beetles in the Grassland Habitats (Biele Karpaty, Velka Javorina, Western Slovakia)

Radoslav Kvasničák, Gabriela Schmidtová 133

Critiques..... 155

Inhalt

Vorwort

Amantius Akimjak	9
------------------------	---

Humanwissenschaften und Kunst

Bild und Widerspiegelung der ethnischen Autostereotypen – wie sich die Tchechien in der Literatur und Kinematografie wahrnehmen

Lubomír Hampl.....	15
--------------------	----

Die Gitarrenkompositionen von Pavol Krška

Miriam Matejová.....	28
----------------------	----

Value von Vernunft und Glaube im Rahmen der Gedanken philosophie und theologie Johannes Paul II.

Mariusz Szajda, Janka Bursová.....	38
------------------------------------	----

Die paradoxe Beziehung zwischen Mythos und Wissenschaft

Štefan Šrobár.....	58
--------------------	----

Soziale, ökonomische und juristische Wissenschaften

Multidisziplinäre Komplexität, die mit Kindern in einem Waisenhaus in der Arbeit

Zuzana Budayová, Mariusz Szajda	69
---------------------------------------	----

Obdachlosigkeit als soziales Problem aus der Ansicht Gymnasiasten im Bezirk Bratislava und Skalica

Pavol Tománek	80
---------------------	----

Das neue Phänomen in der Gesellschaft – Interkulturalität

Nikol Volková.....	105
--------------------	-----

Bildung und Erziehung

Soziale Verantwortung der Lehrer der Philosophie

Marián Ambrozy	121
----------------------	-----

Naturwissenschaften

Der Einfluss des Sonnenscheins (die Heliophilie) auf die Gemeinschaft der Käfer im Wiesenbestand (Biele Karpaty, Velka Javorina, Westslowakei)

Radoslav Kvasničák, Gabriela Schmidtová 133

Die Rezensionen..... 155

Obsah

Predhovor

Amantius Akimjak	11
------------------------	----

Humanitné vedy a umenie

Obraz a odraz etnických autostereotypů – jak se Češi vnímají v literatuře a kinematografii

Lubomír Hampl.....	15
--------------------	----

Gitarové skladby Pavla Kršku

Miriam Matejová.....	28
----------------------	----

Hodnota rozumu a viery v kontexte filozofického a teologického myslenia Jána Pavla II.

Mariusz Szajda, Janka Bursová.....	38
------------------------------------	----

Paradoxný vzťah mýtu a vedy

Štefan Šrobár.....	58
--------------------	----

Sociálne, ekonomické a právne vedy

Komplexnosť multidisciplinarity pri práci s deťmi v detskom domove

Zuzana Budayová, Mariusz Szajda	69
---------------------------------------	----

Bezdomovectvo ako sociálny problém z pohľadu stredoškolskej mládeže v okresoch Bratislava a Skalica

Pavol Tománek	80
---------------------	----

Nový fenomén v spoločnosti – interkulturalita

Nikol Volková.....	105
--------------------	-----

Výchova a vzdelávanie

Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie

Marián Ambrozy	121
----------------------	-----

Prírodné vedy

**Ovplyvňuje slnečný svit (heliofília) skladbu koleopterocenóz
lúčneho biotopu? (CHKO Biele Karpaty, Veľká Javorina,
západné Slovensko)**

Radoslav Kvasničák, Gabriela Schmidtová 133

Recenzie..... 155

Preface

The first issue of “Disputationes Scientifcae” in the year 2017 offers a wide range of scientific studies from the spheres of the humanities, social and natural sciences.

Lubomir Hampl offers the probe to the sphere of image and reflection of the Czech people ethnic autostereotypes via their expression in literature art creations and in domestically produced films. Miriam Matejova introduces the guitar songs by the Slovak composer Pavol Krska. Mariusz Szajda and Janka Bursova write about the value of reason and faith in the context of philosophic and theological thoughts by John Paul II. Stefan Srobar analyses the interrelations of myth and science.

Zuzana Budayova and Mariusz Szajda write about the conception of deinstitutionalisation of the alternative care in the Slovak Republic. Pavol Tomanek analyses the topic of homelessness, also through quantitative research. Nikol Volkova devotes herself to the interculturality as a new social phenomenon. Marian Ambrozy writes about the social responsibility of a Philosophy teacher.

Radoslav Kvasnicak and Gabriela Schmidtova investigate the influence of the Solar rays impact made on the qualitative-quantitative representation of the beetle in selected grassland habitats.

Prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD.

Predhovor

Prvé číslo *Disputationes scientificae* v roku 2017 ponúka pestrú paletu vedeckých štúdií z oblasti humanitných, spoločenských a prírodných vied.

Lubomír Hampl ponúka sondu do oblasti obrazu a odrazu etnických autostereotypov Čechov prostredníctvom výpovede v umeleckých dielach literatúry a filmu domácej produkcie. Miriam Matejová predstavuje gitarové skladby slovenského skladateľa Pavla Kršku. Mariusz Szajda a Janka Bursová píše o hodnote rozumu a viery v kontexte filozofického a teologického myslenia Jána Pavla II. Štefan Šrobár analyzuje vzťah mýtu a vedy.

Zuzana Budayová a Mariusz Szajda píše o koncepcii deinštitucionalizácie náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike. Pavol Tománek rozoberá problematiku bezdomovectva, a to aj cez kvantitatívny výskum. Nikol Volková sa venuje interkulturalite ako novému fenoménu v spoločnosti. O spoločenskej zodpovednosti učiteľa filozofie píše Marián Ambrozy.

Radoslav Kvasničák a Gabriela Schmidtová skúmajú vplyv dopadu slnečných lúčov na kvantitatívno-kvalitatívne zastúpenie chrobákov vo vybraných lúčnych biotopoch.

Prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD.

Humanities and Arts
Humanwissenschaften und Kunst
Humanitné vedy a umenie

Depiction and Reception of Ethnic Autostereotypes – how do the Czechs Perceive one another in Literature and Cinematography

Bild und Widerspiegelung der ethnischen Autostereotypen – wie sich die Tschechien in der Literatur und Kinematografie wahrnehmen

Obraz a odraz etnických autostereotypů – jak se Češi vnímají v literatuře a kinematografii

Lubomír Hampl

Abstract

The author of the present article focuses on the direct presence of nomenclature in the foreground in the Czech language, concentrated on ethnic stereotypes. He particularly addresses the issue of the title autostereotype in his nation's eyes, that is how the image of a Czech has been established notionally and linguistically in the excerpted examples, cited from native Czech literature and cinematography, where the analyzed Czech ethnonym is exposed.

Keywords: Identity. Stereotypes of Czech people (compare with autostereotypes). Cultural realities. Literature. Cinematography. Phraseology and idiomatic expressions.

V úvodu tohoto článku chci výrazně podotknout, že zmíněný příspěvek je zaměřen na vyprofilované etnonymické názvosloví, ve kterém jsou především zahrnuty předmětně analyzované jazykové komponenty se slootovorným základem „Čech“ (viz. kolokační spojení podstatných i přídavných jmen v níže uvedeném textu). Na základě vybraných příkladů pocházejících z literatury a kinematografie, které úzce souvisejí s popisem svého vlastního etnika, bylo by vhodné prozkoumat, jaké jsou jeho vlastnosti, kdy čeští uživatelé (v různých situacích) používají a zároveň přivolávají předmětně bázevý lexém a zda tyto vlastnosti náhodou nenadhodnocujeme nebo dokonce nepodhodnocujeme (jaký k nim máme vztah).

Na začátku svých úvah chtěl bych představit scénku ze světové literatury, kde bezpochybně jedno z želízek patří českému autorovi Jaroslavu Haškovi. Jeho hrdina Švejk, může být opravdu vhodnou ukázkou z předemtně popisovaného etnického¹ (auto)stereotypu² Čecha³, co je úzce spojeno z národní povahou⁴ a národním charakterem. Jedná se hlavně v tomto detailním rozboru o následující vlastnosti, a konkrétně o to, že si Češi např. dovedou opravdu v nouzi pomáhat. Uvedu příkad, ve kterém jeden Čech (starší dobrý muž, věřící v Švejkovu nevinnost) zaplatil za něho na železniční stanici v Táboru pokutu ve výši (20 Kč) za zatáhnutí bezpečnostní brdzy, dále ho pozval do restauračního zařízení, aby se mohl dobře posilnit, a následovně také mu dal peníze na další cestu. Srov. ukázkou č. 1:

- (1) – *Tady máte pětku na dráhu. No jen si ji vemte. Ted' to lifrujou všechno na Rusko. Tak buďte chytrý, abyste nebyl dlouho na frontě, rozumíte. No vždyť jsme Češi.* – (viz. díl 2, *Poslušně hlásím, že jsem opěť zde*; 08'08 min. – 08'20 min., a také ODVŠ,

¹ Etnické stereotypy – jak zdůrazňuje Lucie Uhlíková (2001: 49) – tedy tzv. představy a hodnotící postoje o vlastním etniku (autostereotypy) či o jiných (heterostereotypy), jsou jedním z projevů etnocentrismu. Ten přispívá k formování a udržování kolektivní identity, kterou v tomto případě nazýváme identitou etnickou. Klíčové slovo *etnický* 'národnostní', 'národní' pochází z řečtiny *etnikós* 'lidový, národní' a ono má svůj původ v lexému *éthnos* 'národ', 'kmen' 'zástup' (Rejzek 2001: 160; Kopaliński 2000: 159; Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 79). Tento termín se může vztahovat ne jenom na velké národy, které žijí ve svých zemích a státech, ale může se také týkat národnostních menšin nebo diasporní komunity, žijící (rozptýleně) v rámci jiného společenství, viz. pojetí *národ*, *národnost*, *etnikum*, *etnicida*. Z toho vyplývá, že etnická identita je chápána jako pocit sounáležnosti s určitým etnikem, který může být zdůrazněn společným jazykem, historií, společnými hodnotami či ideály aj. (viz. Průcha 2010: 120).

² Národní (tzv. etnické) stereotypy vystihují přesvědčivé soudy (názory // představy a předsudky) o své skupině (autostereotyp), nebo také o jiných národech, případně etnických skupinách (heterostereotyp). Zároveň první, jak i druhý druh stereotypů, i když se vztahují na minulost, jsou také důležité pro současnost. Upevňují svazek ve své vlastní skupině i zvyšují pocit odlišnosti vůči cizím. V každém případě – jak zdůrazňuje Witold Nawrocki (2001: 228) – pol. wspomagają procesy wartościowania [čes. překl. L.H.: podporují procesy hodnocení a oceňování].

³ Tuto tézi potvrzuje také spisovatel, etnograf, historik kultury a překladatel Antoni Kroh (2013: 48), který napsal: *Szwejk stał się w wielu krajach synonimem Czecha i źródłem stereotypu, także w naszym polskim widzeniu południowych sąsiadów* – [čes. překl. L.H.: Švejk se stal v mnoha zemích synonymem Čecha a zdrojem stereotypu, také v našem polském vnímání jižních sousedů].

⁴ V české vědě Emanuel Chalupný (1907: 7-8) – jako jeden z prvních – zformuloval tzv. definiční vymezení pojmu **národní povaha**. Soudí, že je to souhrn vlastností, jimiž národ se liší od národů jiných. Tato povaha dochází výrazu v myšlení, citění a jednání, tedy ve všem, čím národ žije. Jeho jazyk, zvyky, zaměstnání, kroje, umění, náboženství, mravní zásady, politické a právní řízení nabývají zvláštního rázu a během generací se ustalují a vyhraňují v svérázný charakter.

díl II, 1990: 269-270). Je to evidentní potvrzení jednoho moudrého, dobře známého přísloví, které zní: *v nouzi najdeš přítele*.

V dalším úryvku se můžeme opět dovědět, že Češi (jako představitelé národnostní skupiny) jsou dobrým národem. Jedná se hlavně o to, jak se vzájemně vnímáme a jaké vidíme v sobě (tedy v nás, to znamená v Čechách) kladné vlastnosti. Během výslechu v budově četnické stanice „přihloupý“ putimský strážmistr Flanderka se zeptal Švejka⁵:

- (2) – *Nu, a jak se vám líbí v Čechách?*
– *Mně se všude v Čechách líbí* – odpověděl Švejk a optimisticky pokračoval
– *Na své cestě našel jsem všude velice dobré lidi* (ODVŠ, díl II, 1990: 300).

Další ukázka se bude týkat nadporučíka Lukáše (jeho nejasného a neurčitěho národního vědomí). Stává se občas, že se veřejně neidentifikujeme s naší státní příslušností, ani se státním občanstvím. Srov.:

- (3) – Lukáš byl typem aktivního důstojníka zchátralé rakouské monarchie. Kadetka vychovala z něho obojživelníka. Mluvil německy ve společnosti, psal německy, četl české knížky, a když vyučoval ve škole jednoročních dobrovolníků, samých Čechů, říkal jim důvěrně: „*Budme Češi, ale nemusí o tom nikdo vědět. Já jsem taky Čech*“ (ODVŠ, díl I, 1990: 196).

Jestliže se nacházíme v oblasti armády (rozkazů, bojů, válek a přesunů), tak uvedu zmínku z filmu *Kolja*, kde jedna ze scének pojednává o odsunu sovětské armády z bývalého už dneska Československa. Právě zde se dobře projevuje charakter českého národa a jeho dobově měnivé vlastnosti, které se přizpůsobují současným společensko-ekonomickým proměnám a dokonce v jistém smyslu určují novou totožnost občanů České republiky. Maminka (herečka Stella Zázvorková) hrdiny filmu Františka Louky (herec Zdeněk Svěrák), kdy uklízí fotografie svých předků, ukazuje mu, jaká nastala proměna charakteru českého národa:

- (4) – *Vidiš co jich je (hovoří o sovětských vojácích) – jako kobylek. Věřil bys, že hodně našich lidí s nima kšeftuje. Levnou naftu od nich kupujou, benzín, uhlí. S okupanty se paktujou, vlastenci!*

⁵ Švejk a „švejkování“ se také stávaly ohniskem sporů o českou národní povahu. Byly považovány – jak konstatují Lehár, Stich, Janáčková, Holý (2004: 566) – za příznačné český pragmatismus, jemuž se nedostává vyšších etických hodnot.

*Když nás obsadili (narážka na tragický 1968 rok), tak zde dali pěsti, že jim ani vodu, ani chleba nepodají. A vidíš to. To byste koukali, jací **my Češi** jsme pronárod. Ještě, že jste se toho nedožili.* (Kolja 33'04 min. – 33'45 min.).

Česká literatura uvádí jeden příklad z domény kulinární oblasti, kde zůstalo vyprofilované přímo polské názvosloví (viz. přirovnáván je zde heterostereotyp). Jedná se opět o uznávané dílo Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, kde bylo ironicky použito názvosloví *bikoš po polsku*, a to přímo v negativním významu, protože následky po jeho požití byly nepříjemné. Toto jídlo nechutnalo poručíku Dubovi, který řekl kadetovi Bieglerovi:

- (5) – „Měl jsem k obědu **bikoš po polsku**. Od bataliónu telegrafuji stížnost na brigádu. Zkažené kyselé zelí a znehodnocené k požívání vepřové maso. Smělost kuchařů převyšuje všechny meze“ (ODVŠ, díl IV, 1990: 351).

Ve skutečnosti tato tradiční polská strava Čechům chutná⁶.

Češi mají opravdu velký smysl pro humor⁷, co je viditelné např. v oblasti kinematografie. Srov. scénku z natočeného filmu *Kolja*, kde jsou profilovány národnostní (etnické) komponenty. Pan Louka říká ruskému chlapci Kolji:

- (6) – *Podívej, co jsem Ti koupil. Ruský vejce. Některý český slepice snášíjí **ruský vejce**, a ani o tom nevědí* (Kolja 53'32 min. – 53'46 min.).

Český národ – jak je to ukázáno v komedii *Adéla ještě nevečeřela* – je dost ukecaný. Příjezd amerického detektiva Nicka Cartera měl být uchován v naprostém tajemství, ale opak se stal skutečností:

- (7) – *Předpokládám, že můj příjezd byl uchován v přísné tajnosti.*
– *Ovšem, ovšem* (ujišťuje policejní komisař).

⁶ Podle uskutečněných průzkumů veřejného mínění (viz. Berka, Palán, Šťastný 2016; Lipniacka 2016), Čechům z polské – příslovečně řečeno „sousední“ kuchyně dobře chutná výše už uvedený tzv. *bigos* – jídlo ze zelí, různých druhů salámů a masa. O tomto jídle se říká: čím starší, tím lepší. Češi také dobře znají polské bonbóny „*krówki*“ a alkoholický nápoj „*żubrowku*“ se stéblem trávy z Bělověžského pralesu, viz. první sloka písně „*Szukam Cię Mioszu*“: *daleś mi krowkę, piliśmy żubrowkę* – [dosl. *daleš mi krowku, pilišmy žubrowku*].

⁷ Jedná se podle provedených průzkumů a empirických šetření o nejtypičtější vlastnosti z oblasti autostereotypů Čechů (viz. Průcha 2010; Tlolková 1999).

- (následovně prodávavč novin, který je prodává na ulicích města Prahy, ohlašuje titulky nejnovějších zpráv): *Nejslavnější detektiv Ameriky v Praze. Nejslavnější detektiv Ameriky v Praze.*
- *To vědí, tady (v Čechách) se to všechno rozkecá* – konstatuje komisař Ledvina (*Adéla ještě nevečeřela* 06'53 min. – 07'06 min.).

Češi si také potrpí na vychvalování své národní tekutiny. Dovedeme to každému cizinci velmi vtipně a především v krátkosti, tedy stručně a rychle vysvětlit. Srov.:

- (8) – *Na Váš úspěch, mistr Carter* (přípitek šampaňským vínem).
- *Málo platý, není nad Plzeň!* (konstatuje policejní komisař Ledvina).
- *Plzeň?* – (ptá se americký cizinec).
- *Proslulé tuzemské pivo. Tekutý chléb českého lidu* – (odpovídá rodilý český mluvčí, policejní ředitel) – (viz. *Adéla ještě nevečeřela* 07'50 min. – 08'04 min.).

O pivu pojednává rovněž jiná televizní scénka, a konkrétně úryvek z filmové komedie *Jsem přece šofér*, kde Hugo Mára (herec Vladimír Menšík) na svatbě své dcery zaspíval hostům píseň o tomto národním nápoji, kde dodatečně byl zachován rým. Srov.:

- (9) – *Pojď sem pivo, pojď sem ke mě, my jsme oba z český země [tralalala]. Když se Karel žení, tak ať pivo pění [tralalala]* (*Jsem přece šofér* 25'17 min. – 25'33 min.).

Z jiné scénky rovněž tohoto filmu se dovíme, že hlavní hrdina je nejlepší řidič motorového vozidla, a ostatním účastníkům silničního provozu rozhodně – podle jeho mínění – něco chybí (umějí jenom nadávat). Právě „šofér od narození“ – tak o sobě říká Hugo Mára (herec Vladimír Menšík) – a myslí si, že je opravdu nejlepším řidičem na světě (neudělal ve svém životě žádnou dopravní nehodu). Srov.:

- (10) – *Neohrozil jsem žádného uživatele silnic. Za to, že oni nemají nervy v pořádku, za to já přece nemůžu. Jo, nadávat to oni uměj. Co já od nich všechno vyslechl. Takhle tlustý slovník štavňatých českých nadávek už bych mohl vydat. Jsou to nedělňáci* (*Jsem přece šofér* 2'20 min. – 2'40 min.).

V jiném komediálním seriálu je ukázáno vyprofilované české názvosloví týkající se zručnosti českého národa, i když se např. jedná o nepoctivě provozovaný obchod. Srov.:

- (11) – *Podívej se na to. Blbý střepy a tady píšou, že z nich vyřežovali přes půl milionu.*
 – *Zlatý český ručičky*⁸.
 – *Jo, a jsou fuč.*
 – *To ještě nedostali tak moc. Po třech letech.*
 – *Když se budou slušně chovat, za chvíli jsou tady na pivu (Paragrafy na kolech – střepy pro štěstí 34'46 min. – 35'16 min.).*

Podle předlohy románu Michala Viewegha *Výchova dívek v Čechách* vznikla stejnojmenná filmová adaptace, ve které mladý učitel Oskar (herec Ondřej Pavelka) přijal nabídku milionáře Krále (herec Milan Lasica) a začal doučovat jeho dceru Beátu (herečka Anna Geislerová).

- (12) – *Jako v pohádce. Vy jste hotový kouzelník.*
 – *Vid'te. Ovšem němé princezny v **Čechách** zachraňuje spíš hloupý Honza z buchtama v ranečku (Výchova dívek v Čechách 60'05 min. – 60'20 min.).*

V jedné zábavné bakalářské povídce, pojmenované *Sponzor*, byl představen urputný boj, týkající se získání finanční podpory pro vznik encyklopedie, která se měla jmenovat *Slavie*. Bylo v ní vyjmenováno mnoho slovanských národů, a konkrétně: Slováci, Poláci, Rusové, Bulhaři, Makedonci. Tato významná naučná kniha pojednávala o životě a kultuře slovanských národů.

Jeden český podnikatel špatně pochopil význam lexému *Slavie*. Došlo k velkému nedorozumění, protože si myslel, že jeho sponzorovaná kniha bude o fotbale. Opak se stal však pravdou, a dozvěděl se, že zmíněná encyklopedie

⁸ Jedná se o ustálené kolokační spojení, skládající se ze dvou přídavných jmen (*zlaté české*) a jednoho podstatného jména (*ručičky*). *Zlaté české ručičky*, to je známý a velice obíbený český frazeologismus, který evidují ne jenom slovníky (srov. VČPFS 2009: 456; Mrhačová, Balowski 2009: 252; Mrhačová, Ponczová 2004: 146 i 336; Orloš 2009: 456; SČFI – Čermák, Hronek, Machač 1994: 55 i 58), ale toto zkonvencionalizované kolokační spojení je také používáno v jiných českých filmech, srov. *Dnes v jednom domě* (díl 4, *Jízdenka do Bagdádu*; 21 min. 16 sek. – 21 min. 27 sek.); *Hospoda* (díl 46, *Kalamita*; 13 min. 31 sek. – 13 min. 36 sek.); *Hospoda* (díl 48, *Den poté*; viz. 13 min 53 sek. – 14 min 01 sek.); *Pupendo* (73 min. 15 sek. – 74 min. 12 sek.); *Španělská paradentóza* (12 min 50 sek. – 12 min. 55 sek.); *Nevinnost* (27 min 44 sek. – 27 min 47 sek.). Pro uživatele češtiny tato fráze znamená: 'být šikovný', 'být zručný', 'umět vše udělat', 'poradit si se vším', 'mistrně ovládat nějakou činnost'.

Slavie je o Slovanech, jejich životě a kultuře, z čeho nebyl nadšen. To ale podnikatele z Ostravy, pana Dvořáka (výrobce mlékařských výrobků) vůbec nezajímalo a vyjádřil se následujícími slovy, co si opravdu myslí o slovanských národech a národnostech:

- (13) – *Nějaké knížky o **Rusácích** a **Polácích**. Já je mám tady rovnou za krkem. Oni mě minulý týden ukradli celý kamion pacholíků, a já mám o nich platit knížky? To bych byl debil. Kdyby to bylo o fotbale, tak to by bylo něco jiného. Já se mám bavit o Rusácích? – raději bych si usekl ruku.* (Sponzor 11'40 min. – 12'30 min.).

Nechal se však postupně paní doktorkou Jarmilou (herečka Iva Janžurová) z Vědeckého ústavu z Prahy přesvědčit, že tato publikace je dílem mimořádné vědecké hodnoty, a nakonec přispěl velkým finančním darem jako sponzor. I když měl trochu subjektivně zkreslený názor o slovanských národnostech, tak řekl, že by v dnešní době určitě nikoho jiného totiž ani ve snu nenapadlo, něco tak finančně nezajímavého zaplatit.

Jiný příklad se týká české vynalézavosti. Je známo, že na světě Češi už přece vymysleli několik věcí. Můžeme se o tom přesvědčit v dalším příkladě z populárních *Bakalářů*, kdy dva štamgasti jednoho restauračního zařízení probírají během večerních hospodských diskusí různorodé záležitosti. Srov. další uvedený příklad:

- (14) – *My, že jsme ještě nic nevymysleli? Tak poslouchej. Josef Ressel – lodní šroub, dále to už ani nevím kdo – **českou uličku**⁹ (Nejlepší Bakaláři v hlavní roli Vladimír Menšík 29'20 min. – 29'30 min.).*

Další tři vyexcerpované příklady budou pocházet ze zdravotnického prostředí. Viz. televizní seriál *Nemocnice na kraji města*. Doktor Cvach (herec Josef Vinklář) naznačil řidiči sanitky Romanu Jáchymovi (herec Jaromír Hanzlík), že mu je jeho žena nevěrná, ale zpočátku tomu nechtěl věřit, a použil pouze lidové rčení, že to jsou tzv. *staré pověsti české*. Byl pravděpodobně inspirován Aloisem Jiráskem, prozaikem a dramatikem, představitelem realismu, autorem historických románů, hlavně jeho stejnojmenným dílem. Srov.:

- (15) – *Na vašem místě bych nehleděl tak klidně za panem primářem.
– Proč? Mě on nevadí.
– Opravdu ne? To Vám tak málo záleží na Vaší ženě?
– Prosím Vás. To jsou všechno **starý pověsti český**.*

⁹ Jedná se o specifický frazém, používaný hlavně v slangu sportovců (fotbalistů). Označuje on způsob útoku založený na přizemních přihrávkách s prohozením míče mezi protihráče. Byla to typická metoda hraní kopané pro český předválečný fotbal.

– *No, tak starý, zas ne. (Nemocnice na kraji města, díl 12, 13'30 min. – 14'00 min.).*

Druhý příklad pojednává o tom, že každý muž by měl v životě – podle „známé“ tradice našich předků – postavit dům, zasadit strom a počít dítě. Proto se ve zmíněném už filmu *Nemocnice na kraji města* řidič sanitky Roman Jáchym rozhodl, že koupí parcelu a začne stavět, protože děťátko je už na cestě. Opět vhodným způsobem zde použil frázi z české literatury, která byla inspirována historií, a konkrétně využil citaci ze *Starých pověstí českých* (kap. I) Aloise Jiráska, když manželce ukazoval parcelu, kde by chtěl uskutečnit zbývající dva bodu svého přání. Srov.:

- (16) – *Tak teď si připadám jako praotec Čech, který ukazuje národu zaslíbenou zem. (Nemocnice na kraji města, díl 18, 52'50 min. – 52'59 min.).*

Třetí příklad se vztahuje na pojetí „zrady“. Doktor Štrosmajer (herec Miloš Kopecký) jako náhradník v šachovém utkání je překvapen, že si zahraje v turnaji, ale trochu se obává. Chce opustit místnost, kde se koná soutěž, ale jeho přítel – bývalý primář Vrtiška – ho pozitivně povzbuzuje:

- (17) – *Pane kolego, ničeho se nelekejte. Tu šestou šachovnici snadno obstaráte.*
– *Och!*
– *Vy nás opravdu chcete zradit?*
– *Čemu všemu se v Čechách neříká zrada. (Nemocnice na kraji města, díl 18, 16'56 min. – 17'11 min.).*

Na konec úvah, týkajících se obzvlášť domény „hrdosti“, které jsou úzce spjaty s národnostními autostereotypy, chci poukázat na jeden děj z natočeného dílu populárních kdysi *Bakalářů*¹⁰, které byly pravidelně promítány v československé a později v české televizi. Analyzovaná ukázka (téma: *Když jsem přestal věřit na zázraky*) se týká krátkého textu, ze kterého se můžeme dovědět, že došlo ke ztrátě klíčků od motorového vozidla, proto ze svatby hosté museli jet menším počtem vozidel. V této ukázce se projevují příznačné etnické vlastnosti se zaměřením na charakter ne jenom **Čechů**, ale i **Moravanů**, kteří si v jednotlivých případech potrpí na zdůraznění své národnosti, se kterou se rádi identifikují a také s chutí se s ní ztotožňují. Srov.:

- (18a) – *U nás se nemůže stát, abychom něco hledali.*
– *Ale kluci, tak proč se hádáte? Kdo to má poslouchat! Ty klíčky jsem ztratil já.*

¹⁰ Cyklus malých příběhů ze života podle námětů televizních diváků.

- *Berte to všechno s humorem. Když jsme přece Češi.*
– *No jo, jsme Češi, ale zmrzneme s úsměvem na rtech (Štěstí, 12 min. 34 sek. – 12 min. 50 sek.).*

Následovně jeden z účastníků slavnostní hostiny¹¹ (herec Karel Augusta) nesouhlasil s tímto stvrzením, které se týkalo předmětně vyjmenované národnostní identity a razantně prohlásil:

(18b) – *Já nesú Čech, já sú Moravák*¹².

V zápětí jeden z hlavních hrdinů pořádané slavnosti (nevěstin otec – herec Josef Vinklár) diplomaticky vyřešil tuto situaci:

(18c) – *Tak strýčku, jak se to říká u Vás na Moravě: dobří lidé se vždycky srovnají (Štěstí, 12 min. 51 sek. – 13 min. 13 sek.).*

Na základě přeanalizovaných příkladů pocházejících především z literatury a kinematografie (a také na základě jiných průzkumů, viz. Průcha 2010: 135-144; Uhlíková 2001: 49-56; Bartmiński 2007: 229-261, Hampl 2014: 31-44; 2015:138-150 i 2016: 120-131; Holý 2010; Labischová 2005; Brzozowska 2008; Mikulska 2007: 11-30; Berka, Palán, Šťastný 2016; Dębicki 2010), mohli jsme se přesvědčit, že v rámci probíraných autostereotypů, které byly zaměřeny na etnický ukazatel týkající se národní identity, dá se „částečně“¹³ říci, že:

- Češi jsou dobráci, ale dovedou si pořád na něco stěžovat.
- Dost Čechů se kvůli dřívější době ještě stále nedokáže ozvat a své názory si nechávají pro sebe.

¹¹ Strýček z Moravy.

¹² V češtině existují stylisticky (hovorově) odlišné varianty jmen příslušníků národů, srov. dva formanty (přípony): –an a –ák, tj. *Moravan* // *Moravák*. Ohledně těchto dubletních přípon uvedu dva příklady. První se týká slov tzv. moravské hymny, které znějí: *Jsem Moravan – toť chloubu má, kdo, rcete, otčinu mou zná?* Druhý příklad se týká Tomia Okamury, který jako občan České republiky se etnicky identifikuje následovně: *Jsem asi jediný šikmooký Moravák na světě*.

¹³ Dobře víme, že etnické stereotypy jsou jedním z typů kulturních stereotypů, proto používám záměrně slovo „částečně“, protože si uvědomuji, že popisované (ne jenom v tomto článku) stereotypy nejsou vrozené, ale v značné míře jsou naučené. Nejsou ve všech zkoumaných případech objektivní, ale ukazuje se v nich subjektivita, která je určována závislostí na poznávajícím (NASCS 2007: 755). Můžeme tedy zastávat názor, že popisované stereotypy – jak konstatuje Zofie Mitosek (2001: 217) – są tymi składnikami kultury, które niejako wychodzą naprzeciw, oferują swoje możliwości w sztuce masowej – [čes. překl. L.H.: stereotypy jsou těmi složkami kultury, které vycházejí vstříc, nabízejí své možnosti v hromadném umění].

- Typickému Čechovi stačí ke štěstí příslovečně teplý domov, talíř jídla a žádné starosti.
- Češi jsou vlasteneci, ale nijak to nepřehání.
- Češi se cítí být pracovití a šikovní.
- Češi se považují za talentovaný, zručný a vynalézavý národ.
- Představitelé českého národu jsou upřímní a veselí, mají smysl pro srandu a humor.

Použité zkratky

min. – minuta

NASCS – *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*, 2007, Kraus J. a kol.

ODVŠ – *Osudy dobrého vojáka Švejka*, 1990, Hašek J.

SČFI – *Slovník české frazeologie a idiomatiky – výrazy slovesné A-P i R-Ž*, 1994, Čermák F., Hronek J., Machač J.

sek. – sekunda/vteřina

VČPFS – *Velký česko-polský frazeologický slovník*, 2009, Orłoś T. Z.

Bibliografie

BARTMIŃSKI J., PANASIUK J., 2001: *Stereotypy językowe* [In:]

Współczesny język polski, red. Bartmiński J. Lublin: Wyd. UMCS, s. 371-395. ISBN 83-227-1699-0

BARTMIŃSKI J., 2005: *Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia*

językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej [In:] *Polonistyka w przebudowie, tom I*, Kraków: TAIWPN Universitas, s. 39-49. ISBN 83-242-0545-4

BARTMIŃSKI J., 2007: *Stereotypy mieszkają w języku. Studia*

etnolingwistyczne. Lublin: Wyd. UMCS. ISBN 978-83-227-2696-9

BASAJ M., RYTEL D., 1981: *Słownik frazeologiczny czesko-polski. Skrypt*

dla studentów bohemistyki. Katowice, Uniwersytet Śląski.

BERKA P., PALÁN A., ŠŤASTNÝ P., 2016: *Przewodnik ksenofoba Czesi*.

Przeł. B. Świdarska, Warszawa: Finebooks Grupa Wydawnicza Adamantan. ISBN 978083-7350-385-4

BITTNEROVÁ D., SCHINDLER F., 2003: *Česká přísloví. Soudobý stav konce*

20. století. Praha: Nakladatelství Karolinum. ISBN 80-246-0442-6

BORYSLAWSKI M., 1957: *Česká ulička*. Praha: Nakl. Svobodné Slovo

Melantrich.

BRALCZYK J., 2006: *Polak potrafi. Przysłowia, hasła i inne polskie zdania*

osobne. Warszawa: Wyd. Świat Książki. ISBN 83-247-0231-8

BRZOZOWSKA D., 2008: *Polski dowcip etniczny. Stereotyp a tożsamość*,

Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego. ISBN 978-83-7395-286-7

- ČERMÁK F., HRONEK J., MACHAČ J., 1994, *Slovník české frazeologie a idiomatiky – výrazy slovesné R-Ž*, Praha: Nakl. Academia. ISBN 80-200-0428-9
- DĘBICKI M., 2010: *Stereotypy Czechów wobec Polaków na pograniczu – regionalne zróżnicowanie oraz determinanty stanu rzeczy*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego. ISBN 978-83-229-3154-7
- EISNER P., 2002: *Rady Čechům, jak se hravě přiučit češtině*. Praha: Nakladatelství Academia. ISBN 80-200-0947-7
- EYSENCK M. W., Keane M. T., 2008: *Kognitivní psychologie*. Praha: Nakladatelství Academia. ISBN 978-80-200-1559-4
- FILIPEC J., DANĚŠ F., MEJSTRÍK VL., (red.) 2005: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Nakl. Academia. ISBN 80-200-1347-4
- HAHN H. H., 2011: *Stereotypy – tożsamość – konteksty. Studia nad polską i europejską historią*. Poznań: Wyd. Poznańskie. ISBN 978-83-7177-660-1
- HAMPL L., 2005: *Językowa tożsamość w przestrzeni kulturowej pogranicza czesko-polskiego regionu Śląska Cieszyńskiego na Zaolziu* [In:] *Świat i Słowo, filologia-nauki społeczne-filozofia-teologia. Jaka Europa?* nr 2 (5) s. 219-323. Bielsko-Biała: Wyd. ATH i Instytut Teologiczny im. Św. Jana Kantego. ISSN: 1731-3317
- HAMPL L., 2010: *Utrwalony językowy obraz i wykorzystywane nazewnictwo Czechy, Czech, czeski oraz używana leksyka Polska, Polak, polski w czeskich i polskich związkach frazeologicznych* [In:] *Świat Słowian II* pod red. K. Ferugi i L. Pavery. Bielsko-Biała: Wyd. ATH, s. 47-56. ISBN: 978-83-62292-20-2
- HAMPL L., 2014: *Tożsamość narodowościowa i jej profilowane stereotypy obecne w języku – na materiale czeskim i polskim* [In:] *Beskidzkie dziedzictwo III* pod red. S. Cadra i S. Ciupki. Katolickie Stowarzyszenie, Beskidzki Instytut Civitas Christiana, Kraków: Wyd. Scriptum, s. 31-44. ISBN 978-83-64028-67-0
- HAMPL L., 2015: *Etnonymické autostereotypy Čechů a Poláků ve filmě, písniích a široce chápaných frazeologizmech* [In:] *Disputationes Scientificalae* roč. XV, č. 1/2015. Vyd. Verbum, Katolícka univerzita, Ružomberok, s. 138-150. ISSN 1335-9185
- HAMPL L., 2016: *Heterostereotypy Čechů a Poláků s vyprofilovaným národnostním komponentem zaznamenané v kinematografii, muzikologii a frazeologii* [In:] *Disputationes Scientificalae* roč. XVI, č. 1/2016. Vyd. Verbum, Katolícka univerzita, Ružomberok, s. 120-131. ISSN 1335-9185
- HAŠEK J., 1990: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, svazek I i II, díl 1-4. Praha: Nakl. Československý spisovatel. ISBN 80-202-0035-5
- HOLÝ L., 2010: *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha: Vyd. Sociologické nakladatelství Slon. ISBN 978-80-7419-018-6
- CHALUPNÝ E., 1907: *Národní povaha česká*. Praha: Nákladem vlastním.
- JIRÁSEK A., 1989: *Stare podania czeskie*, przeł. M. Erhardtowa, Katowice: Wyd. Śląsk. ISBN 83-216-0754-3

- KŁOSIŃSKA A., SOBOL E., STANKIEWICZ A., 2005: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-14273-1
- KOPALIŃSKI W., 2000: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Warszawa: Wyd. Bertelsmann Media i Świat Książki. ISBN 83-7227-582-3
- KRAUS J. a kol., 2007: *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Nakl. Akademia. ISBN 978-80-200-1351-4
- KROH A., 2013: *Losy dobrego żołnierza Szwejka – kontekst społeczny i polityczny* [In:] *Czuli barbarzyńcy. O kulturze czeskiej w XX wieku* pod red. D. Siwor. Bielsko-Biała: Wyd. Kolegium Nauczycielskie. ISBN 978-83-930362-7-1
- LABISCHOVÁ D., 2005: *Čech závistivec – Rakušan byrokrat?* Ostrava: Vyd. Ostravská univerzita. ISBN 80-7042-678-0
- LEHÁR J., STICH A., JANÁČKOVÁ J., HOLÝ J., 2004: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha: Nakl. Lidové noviny. ISBN 80-7106-308-8
- LIPNIAČKA E., 2016: *Przewodnik ksenofoba Polacy*. Przeł. B. Świdarska, Warszawa: Finebooks Grupa Wydawnicza Adamantan. ISBN 978083-7350-392-2
- LIPPMANN W., 1922: *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- LOTKO E., 1992: *Zrádná slova v polštině a češtině. Lexikologický pohled a slovník*. Olomouc: Votobia.
- MILULSKA J., 2007: *Autostereotyp narodowy i tożsamość narodowa: związki* [In:] *Stereotypy i stereotypyzacja* pod red. W. Domachowskiego Człowiek i społeczeństwo, t. XXVII. Poznań: Wyd. Naukowe UAM, s. 11-30. ISBN 978-83-232180-6-7 // ISSN 0239-3271
- MITOSEK Z., 2001: *Literatura i stereotypy (próba typologii i opisu relacji)* [In:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* pod red. M. Kofty i A. Jasińskiej-Kani. Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, s. 214-223. ISBN 83-88495-30-5
- MRÓZEK R., 1994: *Frazemy z etnonimami i choronimami w świetle kulturowej teorii języka* [In:] *Opera Slavica*, ročník IV, číslo 4. Brno: Vyd. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, s. 35-40. ISSN 1211-7676
- MRHAČOVÁ E., BALOWSKI M., 2009: *Česko-polský frazeologický slovník*, Ostrava: Vyd. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-7368-633-8
- MRHAČOVÁ E., PONCZOVÁ R., 2004: *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*, Šenov u Ostravy: Nakladatelství Tilda. ISBN 80-86101-90-8
- NAWROCKI W., 2001: *Mity i stereotypy jako kulturowa legitymizacja uprzedzeń i agresji* [In:] *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* pod red. M. Kofty i A. Jasińskiej-Kani. Warszawa, Wyd. Naukowe Scholar, s. 227-248. ISBN 83-88495-30-5

- ORŁOŚ T. Z., 1992: *Studia bohemistyczne część II*. Kraków: TAIWPN Universitas. ISBN 83-7052-105-3
- ORŁOŚ T. Z., (red.) 2009: *Velký česko-polský frazeologický slovník*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 978-83-233-2504-8
- ORŁOŚ T. Z., HORNIK J., 1996: *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*. Kraków: TAIWPN Universitas. ISBN 83-7052-373-0
- PIŠKANINOVÁ H., 2014: *Czasem łatwiej nie wyrażać ocen i opinii wprost... (Polskie i słowackie związki frazeologiczne z komponentami zwierzęcymi)* [In:] *Słowiański dialog kulturowy – Studia leksykalne i gramatyczne* pod red. W. Śliwińskiego, G. Olchowej, A. Račákovéj. Banská Bystrica: Wyd. Belianum, s. 83-91. ISBN 978-80-557-0751-8
- PRŮCHA J., 2010: *Interkulturní psychologie – sociopsychologické zkoumání kultur, etnik ras a národů*. Praha: Nakl. Portál. ISBN 978-80-7367-709-1
- PUTNAM H., 1975: *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*, volume 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- QUASTHOFF U., 1973: *Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps*. Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.
- REJZEK J., 2001: *Český etymologický slovník*. Voznice: Nakladatelství Leda. ISBN 80-85927-85-3
- SCHAFF A., 1981: *Stereotypy a działanie ludzkie*. Warszawa: Wyd. Książka i Wiedza.
- ŠEVČÍKOVÁ V., 2008: *Slyšet, cítit a dotýkat se... Šenov u Ostravy*: Nakl. Tilia, Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7368-569-0
- TLOLKOVÁ Š., 1999: *Autostereotyp Čecha u studující mládeže* [In:] *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*, sv. 2, red. B. Grácová. Ostrava: Vyd. Ostravská univerzita, s. 51-55. ISBN 80-7042-558-X
- UHLÍKOVÁ L., 2001: *Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů* [In:] *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*, red. M. Tonciová i L. Uhlíková. Brno: Vyd. Etnologický ústav AV ČR. ISBN 80-85010-34-8
- VANĚKOVÁ I., NEBESKÁ I., SAICOVÁ ŘÍMANOVÁ L., ŠLÉDROVÁ J., 2005: *Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Vyd. Univerzita Karlova, Nakl. Karolinum. ISBN 80-246-0919-3
- ZAORÁLEK J., 2000: *Lidová rčení*. Praha: Nakladatelství Academia. ISBN 80-200-0824-1

Recenzia štúdie:

prof. PaedDr. Milan Ligoš, PhD.

Guitar Works of Pavol Krška

Die Gitarrenkompositionen von Pavol Krška

Gitarové skladby Pavla Krška

Miriam Matejová

Abstract

Slovak composer Pavol Krška (1949) deals specifically with the formation of spiritual and sacred songs. Artist's work for the guitar is perhaps less known for musical public. So our contribution is bringing it.

Keywords: Pavol Krška. Guitar compositions.

Tvorbu Pavla Krška (1949) tvorí okolo 140 skladieb.¹ Skladateľské prvotiny sa nezachovali, s evidenciou svojich skladieb začal autor až po roku 1975, po ukončení VŠMU. Námetmi, harmóniou a melodikou je autorova tvorba myšlienkovy originálna, vychádzajúca z celoživotného postoja duchovne založeného skladateľa. „*Kompozičné majstrovstvo Krška spočíva v schopnosti dosiahnuť výrazný hudobný účinok v podstate „minimálnymi“ prostriedkami – hudba ... prekvapí myšlienkovou sviežosťou, novosťou, neočakávanými postupmi, a pritom v prevažnej miere vystačí s tonálnym priestorom.*“²

V predložennom príspevku stručne predstavíme gitarové kompozície Pavla Krška, konkrétne *Miniatúry pre gitaru (PM)*, ktoré autor skomponoval v roku 1995,³ *Partitu pre dve gitary* (2007) a *Magnificat pre miešaný zbor*

¹ Zoznam skladieb Pavla Krška: 2 javiskové diela, 16 skladieb pre sólový hlas (hlasy), zbor a orchester, 9 vokálno-inštrumentálnych skladieb, 4 skladby pre mužský zbor a 20 skladieb pre miešaný zbor, 6 skladieb pre komorný orchester, 3 skladby pre symfonický orchester, 28 komorných skladieb, 14 skladieb pre sólový nástroj (klavír, husle, gitara, vila, violončelo, čembalo, štvorročný klavír, akordeón, zoskupenie troch akordeónov), 24 inštruktívnych skladieb, 15 liturgických piesní. Je autorom znelky pre Katolícku univerzitu v Ružomberku, znelky pre slávnostnú ceremóniu gitarového festivalu *Cithara aedicularae*, znelky pre Rok kresťanskej kultúry na Slovensku (2010).

² PERGLER, František: *Sprievodný text ku koncertu 7. 10. 2015*. (rkp.)

³ Problematiku rozpracovala vo svojej rigoróznjej práci: LABANTOVÁ, Olga: *Gitarové skladby Pavla Krška a ich interpretačné problémy*. Rigorózna práca. Ružomberok: PF KU, 2015. (rkp.) Školiteľom rigoróznjej práce bola autorka príspevku PaedDr. Miriam Matejová, PhD.

a dve gitary (2007). Sprievodnú funkciu gitary využil autor v liturgických piesňach určených pre Detský orchester u saleziánov v Žiline.⁴

Miniatúry pre gitaru (PM)

Miniatúry pre gitaru (PM) vznikli na podnet Jána Labanta,⁵ ktorý ako dlhoročný dramaturg a organizátor medzinárodného gitarového festivalu *Cithara aediculae*⁶ úzko spolupracoval s gitaristom Olivierom Chassainom.⁷

Olivier Chassain pripravoval projekt priblíženia slovanskej hudby Francúzsku, v rámci ktorého chcel predstaviť aj skladbu slovenského autora. Ján Labant preto oslovil Pavla Kršku: „...Motivoval som Pavla Kršku premiérováním gitarovej skladby na mojich koncertoch vo Francúzsku. Po viacerých rozhovoroch s Pavlom Krškom vznikli *Miniatúry pre gitaru*. Niektoré akordy v týchto skladbách sa nedali zahrať. Spoločne sme party upravili tak, aby bola

⁴ Detský orchester u Saleziánov v Žiline bol založený v roku 1992. Pri jeho zrode stáli Pavol Krška, Peter Vrábel, Štefan Urban (salezián Dona Bosca). O tri roky k nemu pribudol Rodičovský miešaný zbor. Obe zoskupenia dodnes dopĺňajú hudbou nedeľné omše a cirkevné sviatky. K liturgickým piesňam s gitarovým sprievodom, ktorých autorom je Pavol Krška, patria nasledovné kompozície: *Dominik, Priateľ detí, Anjel Pána*.

⁵ Ján Labant (1961) študoval na Konzervatóriu v Žiline (1976 – 1982), kde mu bol triednym profesorom Pavol Krška. V súčasnosti pôsobí ako pedagóg hry na gitare na Konzervatóriu v Žiline a na Akadémii umení v Banskej Bystrici, kde v roku 2011 habilitoval za docenta. Intenzívne sa venuje koncertnej činnosti. Okrem Slovenska a Čiech vystupoval v Poľsku, Maďarsku, Bulharsku, Španielsku, Francúzsku, Rakúsku, Anglicku a v Austrálii. Nahráva pre rozhlas, venuje sa komornej hre, spolupracuje s orchestrami. Vede majstrovské kurzy na festivaloch a konzervatóriách na Slovensku, v Čechách, Poľsku, Francúzsku a na vysokých školách v Austrálii (Melbourne, Canberra). Býva často pozývaný za člena porôt v domácich i zahraničných súťažiach. Nahrál 5 CD platní. Bol jedným zo zakladateľov Medzinárodného gitarového festivalu *Cithara aediculae*, ktorý sa od roku 1983 koná v Nitre.

⁶ Medzinárodný gitarový festival *Cithara aediculae* založili Ján Labant a Pavol Sika (1952 – 2012) v roku 1983. Pavol Sika vyštudoval Pedagogickú fakultu v Prešove, odbor slovenský jazyk – výtvarná výchova. Bol dlhoročným pedagógom na Katedre slovenského jazyka a literatúry UKF v Nitre. Za jeho pôsobenia sa na katedre sformovalo študentské divadlo *Divá hus*. Pôsobil ako riaditeľ Nitrianskej galérie, isté obdobie prednášal na Katedre rómskej kultúry UKF v Nitre. Pôvodne sa mal festival volať *Gitara v kaplnke*, pretože prebiehal v kaplnke Nitrianskeho múzea, ale z politických dôvodov bol názov preložený do latinského jazyka, čím sa stal prijateľným. Počas festivalového týždňa sa gitarové koncerty hrajú okrem Nitry aj v Sládečkovciach, Budimíre, Bardejove, Sečovciach, Seredi, Topoľčiankach. V roku 2013 sa medzinárodný gitarový festival *Cithara aediculae* neuskutočnil. Zapríčinila to smrť Pavla Sika. V súčasnosti festival opäť oživa s novou riaditeľkou festivalu Gabrielou Sika Ferleťákovou. Vďaka pomoci našich i zahraničných kultúrnych inštitúcií sa podarilo v roku 2014 uskutočniť už 31. ročník s pozmeneným názvom *Cithara aediculae i.m. Pavol Sika*.

⁷ Olivier Chassain (1957) študoval na Conservatoire national supérieur de musique v Paríži. Pedagogicky pôsobil na Conservatoire d'Orléans (1978 – 1991) a od roku 1991 na Conservatoire de Bordeaux a Conservatoire national supérieur de musique v Paríži. Intenzívne sa venuje skladateľskej a koncertnej činnosti.

gitarová faktúra hrateľná. Skladby sme doplnili o gitarové zvláštnosti, poklepy, pizzicata, strhnuté barré akordy v ľavej ruke – prvýkrát použité v gitarovej literatúre.“⁸ *Miniatury pre gitaru (PM)* mali v podaní Jána Labanta premiéru 27. marca 1995 na Konzervatóriu v Bordeaux. Zazneli aj v rámci ďalších recitálov v Limoges, Gueret a Tulle. *Miniatury pre gitaru (PM)* následne nahral Ján Labant v Slovenskom rozhlas. Skladba bola vysielaná aj v austrálskom Rádiu ABC, špecializovanom na klasickú hudbu v rámci Týždňa slovenskej kultúry. Nahrávky si vyberali austrálski dramaturgovia z ponuky Slovenského rozhlasu.⁹

Miniatury pre gitaru (PM) sú zoradené do kontrastných častí:

1. Modlitba všedného dňa (presto)
2. Modlitba prosebná (allegretto)
3. Modlitba ďakovná (presto)
4. Modlitba v smútku (allegretto)
5. Modlitba v radosti (prestissimo)

⁸ LABANTOVÁ, Olga: *Gitarové skladby Pavla Kršku a ich interpretačné problémy*. Rigorózna práca. Ružomberok: PF KU, 2015, s. 45. (rkp.)

⁹ LABANTOVÁ, Olga: *Gitarové skladby Pavla Kršku a ich interpretačné problémy*. Rigorózna práca. Ružomberok: PF KU, 2015, s. 45. (rkp.)

-2-

Presto /1/ /Modlitba všedného dňa/

Obrázok 1: *Modlitba všedného dňa (presto)* – rukopis autora

Miniatúry pre gitaru (PM) zaradili do svojho repertoáru okrem Jána Labanta slovenskí koncertní gitaristi – Adam Marec,¹⁰ Vladimír Ondřejčák,¹¹ Eva Soviarová, ktorí ich uvádzajú nielen na Slovensku, ale i v zahraničí. Jednotlivé časti interpretujú študenti konzervatórií na súťažiach, v rámci ktorých je povinná skladba slovenského autora.

Partita pre dve gitary

Partita pre dve gitary vznikla v roku 2007, dvanásť rokov po skomponovaní *Miniatúr pre gitaru (PM)*. Vznik skladby opäť inicioval Ján Labant. „Oslovil som Pavla Kršku pri príležitosti jubilejného 25. ročníka festivalu *Cithara aediculae*, kde sa už pravidelne spieva jeho *znelka*“¹². Napísal skladbu pre gitarové duo. Partitu pre dve gitary sme premiérovali v duu La Barré¹³ s gitaristom Petrom Remeníkom...¹⁴

¹⁰ Adam Marec (1981) študoval hru na gitare na Konzervatóriu v Žiline, FMU Akadémie umení v Banskej Bystrici, kde pokračoval v doktorandskom štúdiu v odbore hudobná interpretácia. Ako sólista, s orchestrom alebo ako komorný hráč v telesách *Duo Marec-Ferraro*, *Slavonic Duo* a *Invention Quartet* koncertoval na Slovensku, v Českej republike, Poľsku, Maďarsku, Nemecku, Taliansku, Francúzsku, Španielsku, vo Veľkej Británii, v Rusku, Brazílii a Hong Kongu. Realizoval viacero rozhlasových a televíznych nahrávok. Je laureátom troch medzinárodných gitarových súťaží a finalistom Paganiniho súťaže v Parme. Pedagogicky pôsobí na FMU Akadémie umení, Konzervatóriu Jána Levoslava Bellu v Banskej Bystrici a na Hudobnej a umeleckej akadémii Jána Albrechta v Banskej Štiavnici, kde od roku 2009 organizuje Medzinárodné interpretačné dni klasickej gitarovej hry.

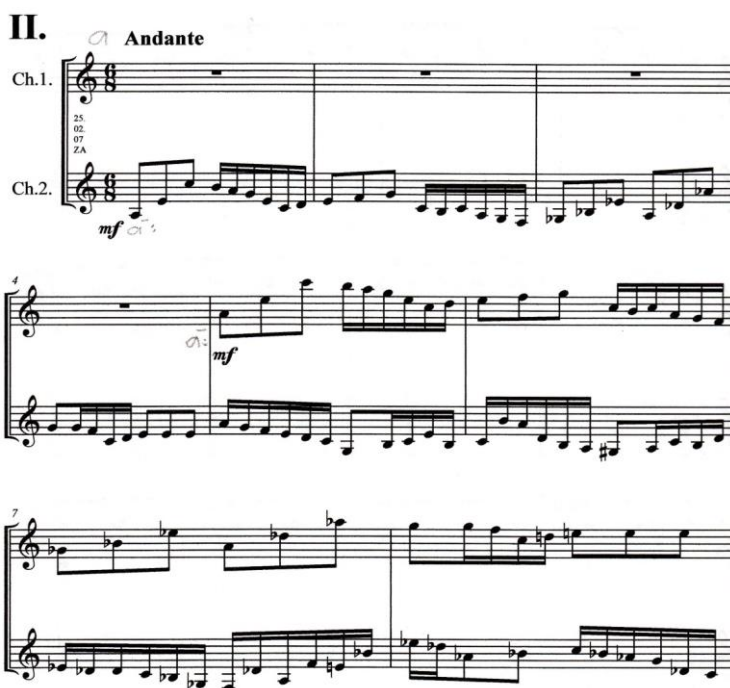
¹¹ Vladimír Ondřejčák (1982) študoval na Konzervatóriu v Banskej Bystrici, VŠMU v Bratislave. V súčasnosti je poslucháčom doktorandského štúdia na JAMU v Brne pod vedením prof. Barbary Marie Willi, Ph.D. Ako sólista alebo komorný hráč vystúpil nielen na domácich pódioch, ale aj vo viacerých európskych krajinách (Maďarsko, Anglicko, Rakúsko, Česká republika, Taliansko). Realizoval nahrávky pre Slovenskú televíziu. V roku 2011 vyšlo jeho prvé profilové CD vo vydavateľstve Diskant s názvom *Music from the old times*. Pedagogicky pôsobí na Základnej umeleckej škole v Stupave a na Cirkevnom konzervatóriu v Bratislave.

¹² Pavol Krška skomponoval k festivalu *Cithara aediculae* úvodnú *znelku* na latinský text *Utinam fiat musica citharae auctor felicitatis nostrae*, ktorú pred koncertmi spievali študenti PF UKF v Nitre. Neskôr sa *znelky* ujal spevácky zbor *Cantantina*. Úvodná *znelka* sprevádza festival takmer tridsať rokov. Naposledy bola použitá v rámci 31. ročníka festivalu, ktorý sa konal v roku 2014 z nahrávky.

¹³ Gitarové duo La Barré vzniklo v roku 1997. Duo tvoria pedagógovia Konzervatória v Žiline a koncertní gitaristi Ján Labant a Peter Remeník. Repertoár La Barré tvorí súčasná latinsko-americká hudba a skladby austrálskych, španielskych, gréckych a slovenských autorov (Pavol Krška, Rudolf Pepucha, Peter Beltík, Marián Budoš). La Barré koncertuje na hudobných festivaloch doma i v zahraničí (Česko, Poľsko, Anglicko) v kombinácií dvoch klasických gitár alebo klasickej a elektroakustickej gitary. La Barré uskutočnilo nahrávky pre Slovenský rozhlas. Peter Remeník študoval hru na gitare na Konzervatóriu v Žiline (Ján Labant) a na VŠMU v Bratislave (Jozef Zsapka). Okrem pedagogickej činnosti, býva často pozývaný za člena porôt gitarových a komorných súťaží, nahráva pre rozhlas ako sólista, prípadne ako člen dua La Barré, spolupracuje s viacerými orchestrami. Nahral dve CD. Okrem klasickej gitary hráva aj „fingerstyle“ na elektroakustickej gitare ako sólista, alebo v kombinácii s klasickou gitarou.

¹⁴ LABANTOVÁ, Olga: *Gitarové skladby Pavla Kršku a ich interpretačné problémy*. Rigorózná práca. Ružomberok: PF KU, 2015, s. 46. (rkp.)

Partita pre dve gitary má päť častí: Moderato, Andante, Moderato ma non troppo, Moderato, Allegretto.

Obrázok 2: Partita pre dve gitary, časť Andante

Žiaľ, počas premiéry nebola *Partita pre dve gitary* nahrávaná. Z dôvodu absencie nahrávky sa dielo nedostalo do povedomia gitaristov a nie je často koncertne uvádzané.

Magnifikat pre dve gitary a miešaný zbor

Magnifikat pre dve gitary a miešaný zbor je cirkevná kantáta písaná na text z biblie. Skladba mala mať premiéru v rámci 25. ročníka festivalu *Cithara aediculae*, rovnako ako *Partita pre dve gitary*. Avšak spevácky zbor *Adoremus*,¹⁵ ktorý mal s duom *La Barré* skladbu odpremiérovať, týždeň pred koncertom svoju účasť zrušil. „Mali sme s kolegom Petrom Remeníkom gitarový part nacvičený a všetko s autorom prekonzultované. Mrzelo nás, že sa *Magnificat* neuskutočnil.“

¹⁵ Spevácky zbor *Adoremus* vznikol v roku 1992. Dramaturgicky je zameraný na duchovnú hudbu. Zbor pracuje pod umeleckým vedením dirigenta Mrg. Art. Dušana Billa. Účinkoval na mnohých medzinárodných festivaloch, koncertoval doma i v zahraničí. *Adoremus*. [online]. 2015 [cit. 2015-10-14]. Dostupné z: <http://adoremus.sk/cmsms/index.php?page=profil>

Allegretto

Soprani *f* Magni-fi-cat

Alti *f* a -

Tenori *f* a -

Bassi *f* a -

Chitarra 1. *f*

Chitarra 2. *f*

S *f* a - ni - ma me - a Do - mi - num;

A *f* ni - ma Do - mi - num;

T *f* ni - ma Do - mi - num;

B *f* ni - ma Do - mi - num;

Ch.1. *f*

Ch.2. *f*

¹⁷ BAŽIKOVÁ, Monika: *Zborová tvorba slovenských skladateľov 20. a 21. storočia*. Dizertačná práca. Krakow, Akademia Muzyczna, 2011, s. 112 (rkp.).

The image displays two systems of a musical score for a Magnificat in Allegretto tempo. The first system (measures 111-114) features four vocal parts: Soprano (S), Alto (A), Tenor (T), and Bass (B), along with two guitar parts (Ch.1 and Ch.2). The lyrics for the vocal parts are: Soprano: Fe-cit po-ten-ti-am bra-chi-o su-o; Alto: Fe-cit po-ten-ti-am bra-chi-o su-o; Tenor: dis-per-sit su-per-bos men-te cor-dis; Bass: Fe-cit po-ten-ti-am bra-chi-o su-o;. The guitar parts provide harmonic accompaniment. The second system (measures 115-118) continues the vocal parts with lyrics: Soprano: Fe-cit po-ten-ti-am bra-chi-o su-o; Alto: su-i.; Tenor: su-i.; Bass: Fe-cit po-ten-ti-am bra-chi-o su-o;. The guitar parts continue their accompaniment. The score includes dynamic markings such as *f* (forte) and articulation like triplets.

Obrázok 3: Magnificat pre spevácky zbor a dve gitary, časť Allegretto

Magnifikat pre dve gitary a miešaný zbor mal premiéru 3. marca 2011 v sobášnej sieni kaštieľa v Bytči.¹⁸ Gitarové party hrali Ondrej Veselý a Šimon Švidraň, spevácky zbor *Omnia* viedla Monika Bažíková,¹⁹ ktorá skladbe

¹⁸ KRŠKA, Pavol: *Magnificat*. [online]. 2011 [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=geWr8h0BgmU>

¹⁹ Monika Bažíková študovala Hudobnú výchovu v kombinácii s hrou na klavíri na FPV Žilinskej univerzity a zborové dirigovanie na AU v Banskej Bystrici. Doktorandské štúdium absolvovala na Akademii muzycznej w Krakowie v odbore zborové dirigovanie. V roku 2003 založila na ŽU spevácky zbor *Omnia*, s ktorým vystupuje doma i v zahraničí.

venovala podkapitolu v rámci svojej dizertačnej práce, v ktorej uvádza: „Zborový part, rovnako ako gitarový, predpokladá skúsených spevákov a inštrumentalistov. Nemalé úsilie si vyžaduje správna intonácia, bezproblémové zvládnutie harmonických a rytmických zmien, spolupráca s gitaristami (a taktiež gitaristov medzi sebou).“²⁰

Na margo premiéry napísala: „... čo sa týka diela *Magnificat* pre spevácky zbor a dve gitary, o jeho premiéru ma požiadali samotní gitaristi, z ktorých som jedného poznala osobne už dlhšiu dobu a druhý je synom jedného môjho speváka. Obidvaja sú vynikajúci hudobníci, takže nebol ani najmenší dôvod hľadať iných. Pôvodne to mali robiť so zborom, ktorý to napokon vzdal, a tak sa obrátili na nás. Páčila sa mi tá kompozícia, a preto som okamžite súhlasila so spoluprácou.“²¹

Gitarové skladby Pavla Kršku by si určite zaslúžili väčšiu pozornosť, čomu by pomohlo napríklad aj ich oficiálne vydanie tlačou, prípadne ich častejšie uvádzanie na koncertoch. Dúfajme, že náš príspevok aspoň čiastočne pomôže propagácii týchto skutočne pozoruhodných diel.

Bibliografia

- BALLOVÁ, Andrea: *Duchovná tvorba Pavla Kršku*. Diplomová práca. Ružomberok, 2007.
- BALLOVÁ, Andrea: Život a dielo Pavla Kršku (1). In: *Adoramus Te : časopis o duchovnej hudbe*, 2009, roč. 12, č. 2, s. 25 – 31. ISSN 1335-3292.
- BALLOVÁ, Andrea: Život a dielo Pavla Kršku (2). In: *Adoramus Te : časopis o duchovnej hudbe*, 2009, roč. 12, č. 3, s. 25 – 34. ISSN 1335-3292.
- BAŽÍKOVÁ, Monika: *Zborová tvorba slovenských skladateľov 20. a 21. storočia*. Dizertačná práca. Krakow, Akademia Muzyczna, 2011, s. 112 – 115 (rkp.).
- DOHNALOVÁ, Lýdia: Štátny komorný orchester Žilina. In: *Hudobný život*, 2009, roč. XLI, č. 6, s. 6. ISSN 1336-4140.
- DOHNALOVÁ, Lýdia: Štátny komorný orchester Žilina. In: *Hudobný život*, 2011, roč. XLIII, č. 12, s. 6. ISSN 1336-4140.
- HANULIAKOVÁ, Katarína: *Pavol Krška*. Záverečná seminárna práca. Žilina, 2009. (rkp.)
- KOLENA, Milan. *Interpretačný pohľad na duchovnú tvorbu Pavla Kršku so zameraním na Omšu pre sóla, zbor a organ*. Diplomová práca. Bratislava : vlastným nákladom, 1994.

²⁰ BAŽÍKOVÁ, Monika: *Zborová tvorba slovenských skladateľov 20. a 21. storočia*. Dizertačná práca. Krakow, Akademia Muzyczna, 2011, s. 113. (rkp.)

²¹ Z emailovej komunikácie autorky príspevku Miriam Matejovej s Monikou Bažíkovou zo dňa 25. októbra 2015.

- LABANTOVÁ, Olga: *Gitarové skladby Pavla Kršku a ich interpretačné problémy*. Rigorózna práca. Ružomberok: PF KU, 2015. (rkp.)
- MATEJOVÁ, Miriam: Pavol Krška (1949) – príspevok k výročiu slovenského skladateľa. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*. Zborník z konferencie Ars et Educatio, konanej v Ružomberku v dňoch 18. – 20. 11. 2014. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku. ISSN 1336-2232. Roč. XIV, č. 1 (2015), s. 180 – 185.
- MICHALOVÁ, Eva: Pavol Krška. In: *100 slovenských skladateľov*. Ed. Marián Jurík, Peter Zagar. Bratislava : Národné hudobné centrum, 1998, s. 162.
- MUŠKA, Marián: Pavol Krška – 60-ročné životné jubileum významného žilinského umelca. In: *Informačný list Žilinských farností*. 2009/3, s. 4.

Internetové zdroje

- Ars musica*. 06.05.2014. 65. narodeniny skladateľa Pavla KRŠKU [online]. 2014 [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: <http://www.rtv.s.sk/radio/relacie/detail/ars-musica/archiv?date=06.05.2014>.
- KRŠKA, Pavol: *Magnificat*. [online]. 2011 [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=geWr8h0BgmU>
- SOČUVKA, Ondrej: *ROZHOVOR: Potrebujem odpočúť, čo som spravil dobre a čo zle* [online]. 2013 [cit. 2014-10-30]. Dostupné z: http://www.postoy.sk/rozhovor_pavol_krska.

Recenzia štúdie:

doc. PaedDr. Mgr. art. Zuzana Zahradníková, PhD.

The Value of Reason and Faith in the Context of Philosophical and Theological Thought of John Paul II.

Value von Vernunft und Glaube im Rahmen der Gedanken philosophie und theologie Johannes Paul II.

Hodnota rozumu a viery v kontexte filozofického a teologického myslenia Jána Pavla II.

Wartość rozumu i wiary w kontekście myśli filozoficzno-teologicznej Jana Pawła II

Mariusz Szajda, Janka Bursová

Abstract

Article attempts to draw attention to the essence of faith and reason shown, according of view of John Paul II, in the context of the personalistic optics and the existential optics. Stressing the essence of the difference between knowledge and faith, draws attention to the noted by the Pope negative consequences of the rejection of rational nature of faith.

Article belongs to the mainstream discussion which highlights the deep and natural the compatibility between Christian faith and reason, and to facilitate access to the noble objective, which is to learn truth. According to the teachings of John Paul II, the article promotes the belief that the faith is this what motivates the scientific research and science should play an important role in the proper meaning of the content of faith.

Keywords: Reason and faith. Personalism. The metaphysical search. Quest for truth. Self-knowledge. The meaning of existence.

Wstęp

*Wiara i rozum (Fides et Ratio) są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy*¹ - tymi słowami rozpoczyna się encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II na temat relacji wiążącej wiarę

¹ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Kraków 1998, s. 5.

z rozumem. K. Mądel komentując tę encyklikę pisze: „*Fides et Ratio* znakomicie oddaje duchowy klimat naszej najnowszej historii intelektualnej, jej ostatnich kilkuset lat, a także jej najbardziej aktualnego stanu. Głównym celem dokumentu jest ustalenie możliwie szerokiej płaszczyzny wzajemnego spotkania rozumu i wiary, a więc teologii i szeroko pojętej humanistyki z filozofią na czele”².

Poniższe studium jest próbą analizy relacji jakie zachodzą między rozumem a wiarą zarówno na płaszczyźnie poszukiwań metafizycznych, jak i w odniesieniu do poznania naukowego na płaszczyźnie empirycznej. Filozofia chrześcijańska uznawała i nadal uznaje, iż rozjaśnienie związków łączących *rozum z wiarą* jest konieczne dla uzyskania prawdziwej wiedzy o człowieku, który poprzez swoje czyny spełnia się w sensie moralnym³.

Wiara i prawda

Przyglądając się dziejom człowieka można zauważyć, że droga którą przebył prowadziła go stopniowo do spotkania się z prawdą, a nawet więcej, jak pisze Jan Paweł II, w *sferze osobowego samopoznania*⁴ - do zmierzenia się z nią. Związane jest to z poznawaniem rzeczywistości i świata, a w kontekście tego, odkrycie własnego istnienia jako bytu szczególnego. Prowadzi to w konsekwencji do pojawienia się pytań dotyczących sensu własnego istnienia i sensu rzeczy.

W sferze samopoznania człowiek natrafiał na tzw. pytania egzystencjalne: po co żyję, kim jestem, dokąd ostatecznie zmierzam, czym jest życie i śmierć, czy istnieje Bóg? Na te pytania, dotyczące fundamentalnego sensu ludzkiego istnienia, nade wszystko próbowała odpowiadać myśl filozoficzna, będąca jednym ze specyficznych przejawów ludzkiej wolności. Na gruncie refleksji filozoficznej w szczególnie wyraźny sposób daje o sobie znać związek między wolnością a prawdą. Wolność nienormowana przynajmniej dążeniem do poznania przez człowieka prawdy o samym sobie, kreuje obraz tego człowieka, jako istoty w pełni podporządkowanej – całkowicie od ludzkiej woli niezależnym – kompilacjom mechanizmów i praw przyrodniczych, psychicznych i społecznych. Wolność sprzężona z prawdą ukazuje człowieka jako byt *odpowiadający na wartości*, czyli nade wszystko jako byt pozwany do ponoszenia odpowiedzialności moralnej. W tym pozwaniu człowiek odkrywa, że w sposób szczególny odpowiedzialny jest za wartość bycia osobą⁵.

² K. Mądel, Wędrowki rozumu i wiary w wieku przeszłym i obecnym, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/km-wriw.htm, dn. 10.02.2016.

³ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 100-109.

⁴ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 1, s.7.

⁵ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, wyd. cyt., s. 189nn.

Świadome podjęcie odpowiedzialności za wartość bycia osobą kieruje ku pytaniu o całościowy i niezniszczalny, ostateczny sens osobowego (przebudzonego świadomościowo, transcendującego świat i siebie) ludzkiego istnienia.

Poszukiwanie prawdy

Na dzieje ludzkości można spojrzeć jako na proces poszukiwania przez człowieka prawdy o świecie, sobie samym i o swych relacjach z innymi. Dzięki temu procesowi rozwijała się wiedza, zarówno stricte naukowa, jak i filozoficzna. Powstawały różne kierunki filozoficzne. Podstawą wiedzy zawsze było ludzkie doświadczanie świata i samego siebie w kontekście osobistych przeżyć i zmiennych warunków historyczno-społecznych. Warunki te niejednokrotnie były źródłem ludzkiego cierpienia i poniżenia.

Koncepcja prawdy przenikająca *Fides et Ratio*, ma swoje źródła z jednej strony w tradycji judeo-chrześcijańskiej, a z drugiej w filozofii klasycznej. Stąd raz prawda interpretowana jest jako *pierwotne nieuprzedzone ujmowanie rzeczy*, czyli swoista ich manifestacja (odnajdujemy taką koncepcję u św. Augustyna, św. Hilarego z Poitiers), a innym razem, w myśli zapożyczanej od Arystotelesa, prawda ukazana zostaje jako swoista adekwatność pomiędzy myślą a rzeczywistością⁶.

Jan Paweł II odwołując się do Arystotelesa pisze: *Wszyscy ludzie pragną wiedzieć, a właściwym przedmiotem tego pragnienia jest prawda*⁷. Pojawia się tu jednak problem kryterium odróżniania prawdy od fałszu. Głośny dzisiaj nurt filozoficzny, czy może raczej para-filozoficzny, zwany postmodernizmem, próbuje wykazać, że nie tylko prawda i fałsz w toku ludzkiej historii *zamieniały się miejscami*, ale że z przyczyn fundamentalnych samo kryterium odróżniania prawdy od fałszu jest *zmiennym produktem* zmiennych uwarunkowań społecznych i cywilizacyjno-kulturowych.

W ramach tzw. ponowoczesnego obrazu świata lansowany jest pogląd o potrzebie tolerancji dla wszelkich możliwych i niemożliwych *prawd*. Przyjmuje się błędnie, że „prawdziwa tolerancja – twierdzą współcześni prorocy *political correctness* – polega na traktowaniu wszystkich poglądów jako równouprawnionych. Dotyczy to w ich mniemaniu przede wszystkim spraw wiary. Stąd często powtarzany banał, że wszystkie religie są tak samo wartościowe, a jeśli ktoś twierdzi inaczej, to tkwi w błędzie, albo nawet w grzechu nietolerancji”⁸.

⁶ Por. W. Stróżewski, *Tak – tak, nie – nie* (kilka uwag o prawdzie), w: W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Kraków 1992, s. 78.

⁷ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 25, s. 34.

⁸ D. Kowalczyk, *Cóż mają wspólnego Jerozolima, Ateny i Indie? Wokół encykliki <<Fides et ratio>>*, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/dk-cmwjai.htm, dn 12.03.2016.

Poszukiwanie prawdy związane jest – jak zauważa Papież – z poszukiwaniem dobra, które należy w życiu spełniać⁹. Podważenie możliwości określenia stałego kryterium odróżniania prawdy od fałszu musi więc prowadzić do daleko posuniętej relatywizacji sfery moralnej. Skoro bowiem nie istnieje kryterium odróżniania prawdy od fałszu, nie istnieje również kryterium odróżniania dobra od zła.

Jednakże, wbrew deklaracjom, postmoderniści jednemu kryterium nadają wyróżnioną pozycję, tj. kryterium nowości, a przynajmniej inności. Uznają, że *prawdziwym twórcą jest ten, kto przełamuje zastane wzorce, zastane schematy myślenia. Kryterium staje się nie to, co jest prawdziwe, ale to, co nowe, albo w każdym razie inne*¹⁰.

Analizując warunki konieczne dla uzyskania przez człowieka zgody z samym sobą, Papież pisze: *Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec samego siebie*¹¹. Uznaje też, że niezwykle istotnym warunkiem bycia sobą jest otwarcie się człowieka na te wartości, które mają charakter ponadczasowy i ogólnoludzki.

Otwarcie się na wzywającą do realizacji powinnościową moc wartości sprzężone jest z pytaniem o całościowy i trwały sens ludzkiej egzystencji, o jej wymiar transcendujący skończoność ludzkiego bycia w świecie. Pytanie o sens stawia więc człowieka wobec problemu śmierci. Konfrontując się z nieuniknioną perspektywą śmierci, człowiek może ją interpretować jako kres absolutny i w ten sposób własne *nastawienie na sens* uznać za anty-przystosowawczy *błąd* przyrody, albo też za niezrozumiały, bo dysfunkcjonalny wytwór życia społecznego. Może też uznać śmierć za przejście do innego, trans-duchowego wymiaru istnienia. Założenie tego *innego wymiaru istnienia* nie tylko rozjaśnia warunki możliwości ludzkiego *nastawienia na sens*, ale pozwala też zrozumieć genealogię specyficznie ludzkich własności i sposobów bycia, nade wszystko zaś ludzkiego poszukiwania obiektywnej prawdy i ludzkiej wrażliwości moralnej nastawionej na bezinteresowne czynienie dobra.

Jan Paweł II charakteryzując istotę prawdy pisze: *To co jest prawdziwe, musi być prawdziwe zawsze i dla wszystkich*¹². Prawda tymczasowa i odwoływalna oraz zrelatywizowana do wybranej grupy swych wyznawców nie jest po prostu prawdą. Nie oznacza to jednak wykluczenia prawd częściowych (jako etapów przybliżających do prawdy obiektywnej) ustalanych w krytycznym i polemicznym ścieraniu się różnych poglądów, w tym argumentowanych

⁹ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Kraków 1998, nr 25, s. 35.

¹⁰ J. A. Kłoczowski, *Odwaga ortodoksji*, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/jak-oo.htm, dn 12.02.2016.

¹¹ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 25, s. 35.

¹² Por. tamże, nr 27, s. 36.

zarówno poprzez odwołanie się do naukowego rozumu, jak i poprzez odwołanie się do wiary. B. Lisiak komentując encyklikę pisze: *W ujęciu Papieża rozum i wiara nie stanowią dla nas celów samych w sobie, lecz mają one doprowadzić człowieka do poznania pełnej prawdy, w tym również tej o wymiarach religijnych. Autor Fides et Ratio rzyjmuje przy tym pogląd o istnieniu wielu dróg do poznania prawdy o świecie i nas samych*¹³.

Intersubiektywna i dialogiczna droga zdobywania prawd częściowych ma jednakże sens tylko przy założeniu możliwości rozpoznania przynajmniej kierunku prowadzącego do prawdy jako takiej, czyli prawdy absolutnej, nawet jeżeli w skończonym ludzkim życiu prawda ta nigdy nie daje się efektywnie osiągnąć. Zdaniem Papieża człowiek, poszukując prawdy obiektywnej i powszechnej, w istocie rzeczy szuka absolutu¹⁴.

Różne oblicza prawdy

Jan Paweł II określa człowieka *jako tego, który szuka prawdy*¹⁵. W samo centrum ludzkiego ukonstytuowania ontologiczno-egzystencjalnego wpisane jest to poszukiwanie prawdy i pewność możliwości zbliżenia się doń ludzkiej myśli poznawczej.

Czy jednak naukowe sposoby poszukiwania prawdy i naukowy kształt tej prawdy nieodzownie muszą popadać w sprzeczność z religijną wizją świata i człowieka? Czy więc rozum zagraża wierze, a wiara sprzeciwia się prawdom rozumu? Przynajmniej człowiek religijny, który wierzy, iż istnieje jeden stwórca świata, stwarzający zarówno byt, jak i ludzki rozum, musi zgodzić się ze zdaniem Papieża, że *poznając prawdę o rzeczywistości naturalnej, o przyrodzie, osoba wierząca nie musi się obawiać, iż prawda przyrodnicza stanowi zagrożenie dla dogmatów religijnych, albowiem Bóg jest autorem świata przyrody – badanego przez nauki typu science – i powołał go do istnienia w akcie stworzenia*¹⁶. Właśnie założenie jednego, transcendentno-osobowego stwórcy świata i rozumu upoważnia człowieka do opowiadania się po stronie rozumu i do uznawania jego *prawdziwościowych* kompetencji. Przyjęcie zaś wyłącznie przyrodniczego i społecznego źródła rozumu pociąga

¹³ B. Lisiak, Nauka i religia: konflikt czy dialog, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/bl-nrkcd.htm, dn 12.03.2016.

¹⁴ Tamże, nr 27, s. 36.

¹⁵ Jan Paweł II, Fides et ratio, wyd. cyt., nr 28, s. 37.

¹⁶ *Prawda odkrywana poprzez naturalne możliwości umysłu ludzkiego nie jest w sprzeczności z prawdą o człowieku i świecie, jaką udostępnia nam objawienie nadprzyrodzone. Dla lepszego ukazania jedności prawdy odkrywanej przez rozum ludzki, Papież odwołuje się do poglądów Galileusza na ten temat. Prawda odkrywanej przez nauki przyrodnicze nie stoi w sprzeczności – według włoskiego uczonego – z prawdami religii objawionej, bowiem oba rodzaje prawdy pochodzą od tego samego Boga Stwórcy* – B. Lisiak, Nauka i religia: konflikt czy dialog, wyd. cyt.

za sobą jego instrumentalizację, czyli nadanie mu jedynie pragmatyczno-przystosowawczej – względem zmiennych wymogów życia biologicznego i jego społecznych kompilacji – funkcji. W świetle tej funkcji obiektywność prawd rozumu staje się czymś z gruntu nieuzasadnialnym. Dlaczego przyroda miałaby się *troszczyć* o obiektywną prawdę, szczególnie wówczas, gdy prawda ta *płyne pod prąd* naturalnych instynktów i życiowych przystosowań oraz jawi się jako wobec zwierzęcego *wtopienia w nurt życia* dysfunkcjonalna? Właśnie dopiero założenie trans-duchowego źródła rozumu upoważnia do stwierdzenia, iż *człowiek jest zasadniczo zdolny dotrzeć do prawdy*¹⁷.

Jan Paweł II rozważa różne formy prawdy¹⁸:

1. prawdy występujące w życiu codziennym i w wiedzy naukowej
2. prawdy filozoficzne
3. prawdy religijne.

Podkreśla, że te różnego rodzaju prawdy są zawsze współobecne w ludzkim życiu. Człowiek jedno z nich akceptuje, a inne odrzuca. Kryteria akceptacji i odrzucania tych różnego rodzaju prawd nie dają się sprowadzić do formalno-metodologicznych kryteriów uznawania, bądź odrzucania twierdzeń naukowych. Tym bardziej, że również naukowe kryteria nie dają się uzasadniać przy pomocy procedur samej nauki. Afirmacja naukowego sposobu uznawania bądź odrzucania twierdzeń, sama wspiera się na zgola nienaukowej w i e r z e w *prawdziwościową* moc naukowych sposobów poznawania świata i w szczególną wartość naukowej metodologii. Okazuje się więc, że *człowiek, istota szukająca prawdy, jest więc także tym, którego życie opiera się na wierze*¹⁹. Tym bardziej, że jak dodaje Papież: *w życiu człowieka o wiele więcej jest prawd, w które po prostu wierzy, niż tych, które przyjął po osobistej weryfikacji. (...) Któż mógłby na własną rękę kontrolować strumień informacji, które dzień po dniu nadchodzą z wszystkich części świata i które zasadniczo są przyjmowane jako prawdziwe? Któż wreszcie mógłby ponownie przemierzyć drogi doświadczeń i przemyśleń, na których ludzkość zgromadziła skarby mądrości i umiejętności*²⁰.

To właśnie dzięki postawie wiary dokonuje się swoiste zawierzenie ogromowi wiedzy, jaka została zdobyta przez innych ludzi. Jak podkreśla P. Kozacki: *Papież zwraca uwagę na fakt, że w swoim życiu człowiek przyjmuje znacznie więcej prawd w oparciu o wiarę, niż tych, które opiera na osobistym doświadczeniu. Nikt z nas nie jest bowiem w stanie poznać, a tym bardziej zweryfikować całej masy naukowych twierdzeń, których praktyczne zastosowania używamy w codziennym życiu. Również sprawdzenie informacji, które docierają do nas od innych ludzi czy przez środki społecznego przekazu przekracza nasze możliwości. Czymś naturalnym i niezbędnym dla naszego*

¹⁷ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 29, s. 38.

¹⁸ Tamże, nr 30, s. 38.

¹⁹ Tamże, nr 31, s. 39.

²⁰ Tamże, nr 31, s. 39.

*myślenia jest zawierzenie innym osobom*²¹. Przyjmując różnego rodzaju informacje, przyjmujemy w tym także komunikaty o drugim człowieku, o tym, kim on jest i co chce nam ujawnić ze swojego wnętrza. Tylko we wzajemnym, relacyjnym zawierzaniu sobie ujawniać się może prawda o osobowym, samotranscendującym się wymiarze ludzkiego bytu/bycia. Ta wzajemna, polegająca na zaufaniu (zawierzeniu) relacyjność wyraża się – *jak mówi Papież – przez dar z siebie i przez wierność*²². Generalnie prawda, którą przyjmujemy za pośrednictwem drugiej osoby, jest bardziej potwierdzona jeśli zostaje poświadczona świadectwem ludzkiego życia²³. Tak więc prawdę odkrywa się nie tylko drogą rozmyślenia, ale również na drodze zaufania innym osobom. Ludzkie poszukiwania przebiegają niejako dwutorowo, z jednej strony jest to poszukiwanie prawdy, a z drugiej strony poszukiwanie osoby, której można by było zawierzyć²⁴.

Zdaniem Papieża człowiek już w swym istotowym ukonstytuowaniu nakierowany jest na szukanie prawdy. Odnajdywanie prawd życiowo użytecznych (przekładalnych na praktyczno-techniczne zastosowania) i częściowych jest ważne, tyle tylko, że rozum jako zespół reguł i norm poznawczych, pozwalających te prawdy zdobywać, sam domaga się ugruntowania i uprawomocnienia. Podobnie jak prawdy instrumentalne i częściowe o świecie i samym człowieku domagają się odpowiedzi na pytanie jaki jest, generalnie rzecz biorąc, sens – przebudzonego świadomościowo, antycypującego śmierć, poszukującego obiektywnej prawdy, wolnego i pozwanego do odpowiedzialności moralnej za i wobec innych, transcendującego wertykalnie porządek naturalny – ludzkiego bycia w świecie? Zdaniem Papieża odpowiedź na to pytanie *może osiągnąć cel jedynie w absolicie*²⁵.

²¹ P. Kozacki, Dwa skrzydła, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/pk-fides.htm, dn 12.02.2016.

²² Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 32, s. 40.

²³ Jan Paweł II mówiąc o świadectwie życia powołuje się na świadectwo męczenników i pisze: „Męczennik jest najbardziej autentycznym świadkiem prawdy o życiu. Wie, że dzięki spotkaniu z Jezusem Chrystusem znalazł prawdę o własnym życiu, i tej pewności nikt ani nic nie zdoła mu odebrać. Ani cierpienie, ani śmierć zadana przemocą nie skłonią go do odstąpienia od prawdy, którą odkrył spotykając Chrystusa. Oto dlaczego po dziś dzień świadectwo męczenników nie przestaje fascynować, znajduje uznanie, przyciąga uwagę i pobudza do naśladowania. Powód, dla którego ufamy ich słowu, jest zaś taki, że dostrzegamy w nich oczywiste świadectwo miłości, która nie potrzebuje długich wywodów, aby nas przekonać, gdyż mówi do każdego człowieka o tym, co on w głębi serca już uznaje za prawdę i czego od dawna poszukuje” – tamże, nr 32, s. 40 – 41.

²⁴ Ojciec Święty wychodzi naprzeciw tym ludzkim poszukiwaniom i wskazuje, że właśnie wiara chrześcijańska jest w stanie zaspokoić te ludzkie dążenia i jasno ukazać cel poszukiwania. I nie chodzi już tutaj o jakieś zwykłe zawierzenie, ale „wprowadza go w porządek łaski, gdzie może on dostąpić udziału w tajemnicy Chrystusa, w Nim zaś zyskać prawdziwe i pełne poznanie Boga w Trójcy Jedynego. Tak więc w Jezusie Chrystusie, który jest Prawdą, wiara dostrzega najwyższe wezwanie, jakie zostaje skierowane do ludzkości, aby mogła spełnić to, czego pragnie i za czym tęskni” – tamże, nr 33, s. 42.

²⁵ Tamże, nr 33, s. 41.

Podstawowym postulatem ludzkiego rozumu, jak mówi Jan Paweł II, jest jedność prawdy²⁶. Jedność tę odnaleźć można w prawdzie Objawionej, która ukazuje, że Bóg Stwórca jest Bogiem całego bytu, rozumu i całej ludzkiej historii. Zaś jedność prawdy objawionej i prawdy naturalnej, odnajduje swe wypełnienie w Chrystusie, jako Bogo-człowieku.

Płaszczyzną, ujawniającą związek człowieka z Transcendentnym Ty jako Stwórcą i gwarantem ludzkiej możliwości docierania do prawdy oraz do całościowego i ostatecznego sensu egzystencji, jest ludzka duchowość i transcendencja²⁷.

Na bazie poczynionych rozważań należy bliżej przyjrzeć się różnym, historycznym ujęciom relacji rozum-wiara.

Między wiarą a rozumem

Dotykając problemu relacji *wiara – rozum*, dokonajmy pewnego rozróżnienia. Mówiąc o rozumie trzeba nam uwzględnić podział na rozum naukowy i ideologiczny (tzw. scjentystyczny). Rozum naukowy pojmowany jest jako zespół reguł metodologicznych faktycznie w poznaniu naukowym stosowanych, wskazujących na *skromny*, ograniczony i ściśle określony zakres kompetencji nauki. Natomiast rozum ideologiczny rozciąga tę kompetencję na wszystkie możliwe obszary (z metafizyką i etyką włącznie) i uznaje wiedzę naukową za jedyną i wyłączną postać wartościowej, bo praktycznie użytecznej wiedzy *poważnej*.

Historia ujęć relacji między ludzką wiarą a rozumem sięga czasów antycznych, kiedy to filozofowie próbowali oczyścić wyobrażenia o świecie z mitologicznego kontekstu. Chodziło o wprowadzenie w religijną mitologię rozjaśniającego jej sens rozumu, powalającej pojąć, w co się faktycznie wierzy w ramach określonej religii i w jaki sposób (na jakiej podstawie) się wierzy.

Wielu filozofów, którzy wręcz czcili filozofię grecką (np. św. Justyn) i którzy przyjęli nową religię, czyli chrześcijaństwo, wskazywało, iż filozoficzna myśl grecka swoje spełnienie osiąga właśnie w chrześcijaństwie, że myśl ta od dawna antycypowała w chrześcijańskiej wizji świata i człowieka oraz przygotowywała dla tej wizji racjonalno-pojęciowe zaplecze.

Relacją między wiarą religijną, a właściwie jej intelektualnym wyrazem, jakim jest teologia, a rozumem, pojmowanym jako filozofia, zajmowało się wielu filozofów wczesnochrześcijańskich, między innymi Tertulian, św. Justyn, św. Klemens Aleksandryjski, Orygenes, Ojcowie Kapadocy, a wśród nich Dionizy Aeropagita i św. Augustyn, św. Anzelm i późniejszy św. Tomasz z Akwinu.

²⁶ Tamże, nr 34, s. 42.

²⁷ Por. K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, wyd. cyt., s. 101n.

Tertulian przedstawił, że wiara jest wszystkim, natomiast rozum niczym. Ukazywał wiedzę rozumu jako: a) *bezużyteczną, gdyż prawda i bez niej jest znana, będąc objawiona i przekazana w Piśmie św.*, b) *jest niemożliwa, gdyż prawda przekracza rozum*, i c) *jest szkodliwa, gdyż prowadzi do błędnych nauk i zguby moralnej*²⁸. Tertulian swoje negatywne stanowisko wobec nauki argumentował tym, że poznanie prawdy rozumem jest niewykonalne, ponieważ prawda jest całkowicie inna, niż ją rozum sobie przedstawia, wręcz jawi się dla niego jako swoisty absurd. Dlatego zamiast wysiłku rozumu potrzebne jest jedynie otwarcie swego *serca* na Objawienie. Natomiast św. Augustyn podkreślał ważność zarówno wiary jak i rozumu, ale oświeconego przez łaskę. Twierdził, że *wiedzy, o którą na próżno zabiegamy przyrodzonymi władzami naszego umysłu, Bóg udziela duszy drogą oświecenia (illuminatio)*²⁹. Według teorii iliminacji umysł bezpośrednio postrzega prawdę, tak jak oczy widzą rzeczy, po prostu umysł dochodzi do prawdy wprost bez rozumowania. To oświecenie to właśnie dzieło łaski. Św. Anzelm przedstawiając postawę scholastyczną głosił coś pomiędzy fideizmem, a racjonalizmem, twierdząc, że do poznania prawdy potrzebny jest i rozum, i wiara. Twierdził, że rozum powinien „*uzasadniać* *wiarę; nie dochodzić prawdy, lecz prawdę objawioną objaśniać*”³⁰. Wiara z jednej strony miała być punktem wyjścia w rozumowaniu i punktem dojścia, ale sama z siebie nie mogła służyć jako argument. Dlatego też swoją dewizę ujął św. Anzelm w słowach: *fides quaerens intellectum*³¹.

Św. Tomasz z Akwinu dokonał podsumowania dotychczasowych stanowisk w sprawie związków rozumu z wiarą i próbował uzasadnić niesprzeczność prawd rozumu (prawd filozofii) z prawdami wiary (czyli prawdami teologii). Zarówno fenomen wiary religijnej, jak i dar rozumu uznawał św. Tomasz za pochodzące od jednego Boga/Stwórcy, który nie tylko jest źródłem bytu, ale również źródłem Prawdy (rozumu) i Dobra. Przyjęta przez św. Tomasza wizja Boga wykluczała możliwość sprzeczności między objawionymi w Piśmie św. prawdami a prawdami zdobywanymi przy pomocy *naturalnego światła rozumu*. Prawdy te, z racji jedności swej źródłowej genealogii, nie mogą nawzajem stać w sprzeczności do siebie³². Byłoby to możliwe tylko wtedy, gdyby Bóg był, jak to później określi Kartezjusz, złośliwym demonem wkomponowującym oszustwo w samą logiczną strukturę

²⁸ W. Tatarkiewicz, Historia filozofii, t. 1, Warszawa 2001, s. 191.

²⁹ Tamże, s. 196.

³⁰ Tamże, s. 222.

³¹ Co znaczy : *wiara poszukująca zrozumienia*.

³² Por. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 43, s. 52. Akwinata stawia kwestię dość radykalnie, podając, że „*natura – właściwy przedmiot badań filozofii – może się przyczynić do zrozumienia Bożego Objawienia. Wiara zatem nie lęka się rozumu, ale szuka jego pomocy i pokłada w nim ufność. Jak łaska opiera się na naturze i pozwala jej osiągnąć pełnię, tak wiara opiera się na rozumie i go doskonali*” – por. *Summa Theologiae*, I, 1, 8 ad 2: “*cum enim gratia non tollat naturam sed perficiat*”.

ludzkiego rozumu. Jednakże na gruncie filozofii Boga św. Tomasza, Bóg złośliwy, czyli zły, nie mógłby być bytem nieskończonym (zło jako prywacja, jako brak, niedostatek bytu oznacza bowiem skończoność) a więc nie byłby Bogiem. Akwinata podkreślał, że rozum poznaje nie tylko rzeczy materialne, ale także samego Boga, choć istnieją także prawdy np. tajemnica Trójcy św., które są dla tego rozumu niedostępne i jedynie przez Objawienie człowiek może je poznać. Po prostu dowód tajemnic wiary przekracza niestety zdolności rozumu, choć mu się nie sprzeciwiają i rozum może je bronić. Św. Tomasz dokonał rozdzielenia teologii i filozofii. Filozofia – oparta na rozumie-służyła teologii – opartej na Objawieniu w tym sensie, że przygotowywała do wiary i jej broniła.

Niewątpliwie największą zasługą Doktora Anielskiego – jak pisze Jan Paweł II – *było pogodzenie świeckości świata z radykalizmem ewangelii, dzięki czemu uniknął nienaturalnej skłonności do odrzucenia świata i jego wartości, nie uchybiając przy tym bynajmniej najwyższym i niepowtarzalnym wymogom porządku nadprzyrodzonego*³³. Św. Tomasz wskazywał, że skupiony na stopniowym, zmysłowo-empirycznym (zapośredniczonym więc w ludzkiej cielesności) poznawaniu świata człowiek, niezależnie od tego, czy jest, czy nie jest chrześcijaninem, przez samą empiryczno-racjonalną wiedzę o świecie zmuszony jest do jej uzupełnienia w wizji Boga jako bytu nieskończonego i zarazem źródłowego. Np. ze zdobytej empirycznie wiedzy o tym, że żaden skończony byt nie nadaje sobie samemu istnienia, wypływa konieczność założenia istnienia bytu, którego istotą jest samo istnienie (Bóg jako *Jam Jest Który Jest*) i który dlatego ma moc stwarzania, czyli nadawania bytom/istotom istnienia. W swoich tzw. dowodach na istnienie Boga św. Tomasz, odwołuje się do naturalnej, zmysłowo-rozumowej wiedzy o świecie i jego porządku. Wydaje się, że istota stanowiska św. Tomasza w omawianej sprawie polega na uznaniu, iż rozum sam domaga się uzupełnienia w prawdach wiary, bez tego uzupełnienia cała ludzka wiedza zawieszona byłaby w próżni i nie docierała do świata jako porządkowanej przez określone prawa, nade wszystko przyczynowo-skutkowe, całości, z drugiej zaś strony pytanie o warunki możliwości rozumu zdolnego do odkrywania prawdy o świecie (czyli pytanie na jakiej podstawie mamy ufać *naturalnemu światłu rozumu*) odsyła do Boga jako stwórcy tegoż rozumu i jako gwaranta (w to musimy uwierzyć, jeżeli chcemy ufać logice rozumu) tego, że przestrzeganie praw logiki i racjonalnych norm epistemologicznych prowadzi do adekwatnego, prawdziwego poznawczego obrazu świata.

Na uwagę zasługuje nowość i rewolucyjność Tomaszowego ujęcia wzajemnych związków rozumu i wiary, nawet w stosunku do różnych ujęć

³³ List apost. *Lumen Ecclesiae* (20 listopada 1974), 8: AAS 66 (1974), 680. – podaję za: Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 43, s. 53.

współczesnych³⁴. W. Dyk tę rewolucyjność dostrzega przede wszystkim w podjętej przez św. Tomasza próbie ukrytycznienia filozofii (jako wytworu rozumu) i teologii (jako intelektualnego wyrazu wiary religijnej), jak pisze: „filozofia ciągle musi podlegać ukrytycznieniu ze strony teologii i teologia musi być ukrytyczniona przez filozofię. Ani filozofia, ani teologia nie może być kryterium sama dla siebie”³⁵.

Dzisiaj podejmowane są próby radykalnego oddzielenia rozumu, utożsamianego już nie z filozofią, lecz z tzw. techno-nauką (tele-techno-nauką), od poznawczej zawartości religii, bądź też wręcz wykazywania nieusuwalnej sprzeczności między rozumem a wiarą religijną. Próby tego typu można odnaleźć w nurtach tzw. humanizmu ateistycznego (uznającego wiarę religijną za coś zdecydowanie antyhumanistycznego), sceptycyzmu, agnostycyzmu, pragmatyzmu czy wreszcie nihilizmu. Wiele z tych nurtów przeniknęło do różnych systemów ideologicznych, w tym do systemów legitymizujących lewicowe i prawicowe totalitaryzmy.

Przeciwstawienie sobie wiary i rozumu sprawia, że *wiara bez rozumu staje się pusta, to znaczy pozbawiona kontaktu z rozumieniem otaczającego nas świata; rozum natomiast bez wiary jest ślepy, to znaczy ograniczony poszukiwaniem doznań i doświadczeń, wśród których na pierwszy plan wysuwa się to, co ulotne i tymczasowe. Wszelka pusta, czyli nierozumna wiara, broni samej siebie albo poprzez zamknięcie się w kokonie własnej pseudo-pewności (gnozy), albo poprzez całkowicie bezkrytyczne przyjmowanie tego, co aktualnie modne*³⁶.

Papież zauważa, że współcześnie w sposób bardzo znaczący zubożała i zmieniła się rola filozofii. Jak pisze: *Straciła ona status uniwersalnej mądrości i wiedzy, aby stać się stopniowo tylko jedną z wielu dziedzin ludzkiego poznania; pod pewnymi względami została wręcz sprowadzona do roli zupełnie drugoplanowej. Inne formy racjonalnego poznania zdobywały*

³⁴ W. Dyk streszcza nowość filozofii Tomasza z Akwinu w trzech punktach: „Po pierwsze – problemem filozofii nie jest – jak chciał Arystoteles – ostateczna przyczyna ruchu, ale istnienie, byt, rzeczywistość. Filozoficzne pytania odnoszą się do rzeczywistości, do tego co istnieje, a nie do poznawania formy. Tak więc rzeczywistość generuje pytania, rzeczywistość domaga się, wymuszenia by istniał filozof i teolog. (...) Po drugie – wbrew Arystotelesowi i całej tradycji nowożytnej – prawda nie jest skutkiem poznania, ale to poznanie jest skutkiem prawdy. (...) Mówiąc inaczej prawda nie wynika z teorii – jak chce współczesność – ale jest przez człowieka odkrywana w rzeczy. (...) Trzecim novum Tomasza jest zwrócenie uwagi na stworzonność duszy. Według Arystotelesa dusza jest konsekwencją ewolucji. Św. Tomasz z Akwinu powiada, że jeśli przyjmie się duszę jako ewolucję materii, to trudno rozwiązać specyfikę bytu ludzkiego, problem jego istnienia i transcendencji. Specyfika działania bytu ludzkiego domaga się, by zasada tej działalności była dziełem stworzenia, a nie konsekwencją ewolucji” – W. Dyk, Aktualność filozofii świętego Tomasza z Akwinu, w: *Wiara i rozum na progu trzeciego tysiąclecia*, Szczecin 1999, s. 146-147.

³⁵ W. Dyk, Aktualność filozofii świętego Tomasza z Akwinu, wyd. cyt., s. 147.

³⁶ D. Kowalczyk, Cóż mają wspólne Jerozolima, Ateny i Indie?, Wokół encykliki <<Fides et ratio>>, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/dk-cmwjai.htm, dn. 12.02.2016.

w tym samym czasie coraz większe znaczenie, podkreślając jeszcze bardziej marginesowy charakter wiedzy filozoficznej³⁷.

D. Kowalczyk tak przedstawia stanowisko Papieża: *wiara, która jest łaską, pozwala dostrzec rozumowe powody własnej wiarygodności, a ta wiarygodność z kolei ukazuje rację i sens wiary. Przy czym tzw. argumenty za wiarą nie są argumentami apodyktycznymi (typu dowodu matematycznego). Człowiek dostrzega, dzięki oczom wiary, powody, by wierzyć, ale nie jest zdeterminowany do wierzenia*³⁸.

Jan Paweł II wskazuje w swych rozważaniach na potrzebę swoistej pokory intelektualnej. Odnaleźć można to już w pierwszych zdaniach encykliki, mówiących o dwóch skrzydłach ludzkiego poznania: wiary i rozumu. Lot ku prawdzie nie jest możliwy przy pomocy jednego tylko skrzydła. Dlatego też ci, którzy chcieliby programowo zrezygnować z używania skrzydła rozumu, nawet jeśli mają dobre intencje, oddają chrześcijaństwu bardzo wątpliwą przysługę³⁹. Intelektualna pokora, której uczy Papież, to dostrzeganie tego, że do prawdy mogą prowadzić różne, często zawikłane drogi.

Wiara motywuje filozoficzny i naukowy rozum do krytycznego samoodnoszenia się, do stawiania pytań o warunki własnej możliwości. Prowadzi to w konsekwencji, jak pisze Jan Paweł II, do tego, że: *wiara (...) staje się zdecydowanym i przekonującym obrońcą rozumu*⁴⁰. Natomiast rozum filozoficzny i naukowy nie tylko przyczyniają się do zrozumienia, uniesprzecznienia i systematyzacji *prawd wiary*, ale również – poprzez odsłanianie natury i porządku świata oraz poprzez ujawnianie złożoności fenomenu ludzkiego – podprowadzają pod próg wiary religijnej, jako odpowiedzi na pytania o źródło, fundament i warunki możliwości zarówno samego rozumu, jak i świata. Teologia, od strony metodologicznej kształtowana jest przez podwójną zasadę: *auditus fidei* oraz *intellectus fidei*⁴¹. *Auditus fidei* to przyswajanie przez teologię Objawienia Bożego, które jest wyjaśniane przez Urząd Nauczycielski Kościoła, Tradycją i Pismo Święte, natomiast *intellectus fidei*, to zadanie, jakie stawiają przed teologią wymogi rozumu naukowego oraz spekulatywnej refleksji, czyli filozofii. Właśnie ta druga zasada metodologiczna sprawia, że tak rozum naukowy (aktualne teorie naukowe), jak i rozum filozoficzny mają głęboki wkład w rozwój myśli teologicznej.

Teologia (a wraz z nią człowiek religijny) nie tylko nie ma podstaw do lęku przed nauką i filozofią, ale wręcz przeciwnie, ma podstawy, by w nauce i filozofii jako wytworach od Boga pochodzącego rozumu, odnajdywać wyjaśnienie i potwierdzenie swych pojęć i tez.

³⁷ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 47, s. 56.

³⁸ D. Kowalczyk, *Cóż mają wspólnego Jerozolima, Ateny i Indie?*, wyd. cyt.

³⁹ J. Życiński, *Zamieszkać w cieniu mądrości. O encyklice <<Fides et ratio>>*, w: www.mateusz.pl/cztelnia/jz-zwcm.htm.

⁴⁰ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 56, s. 68.

⁴¹ Tamże, nr 65, s. 74.

Kryzys sensu a nauka

Jedną z największych bolączek naszych czasów wydaje się być utrata poczucia całościowego i trwałego sensu ludzkiego życia, czyli tzw. *kryzys sensu*. Kryzys sensu sprzęga się z relatywizacją sfery moralnej i z kwestionowaniem istnienia niezmiennych, transcendentnych norm racjonalności. Laicyzacja życia społecznego i kultury, związana z afirmacją Nietzscheańskiego hasła *Bóg umarł*, ukazuje istnienie człowieka jako skazane na całkowite i ostateczne *zapadnięcie w nicość*. Równocześnie w obliczu *pustego nieba*, z którego nie płynie już żadna eschatologiczna nadzieja, współczesna kultura lansuje hedonistyczny, nastawiony na maksymalizację przyjemności styl życia, wolny od jakichkolwiek egzystencjalnych lęków, wyższych celów, czy obligatoryjnych moralnych zobowiązań. Jeżeli życie (zawsze za krótkie) jest wszystkim, co człowiekowi dane i skoro kończy się ono *zapadnięciem w nicość*, wszelkie *płynące pod prąd* tego życia powinności i zobowiązania, wszelkie wezwania do brania odpowiedzialności za innych, poświęcanie się w imię miłości bliźniego, wystawianie na ryzyko swego kruchego istnienia w obronie jakichś wyższych, wzniosłych wartości, muszą faktycznie jawić się jako absurdalne. Skoro bowiem w bezpamiętnej nicości zostaną zrównane do zera czyny dobre i złe, motywacje szlachetne i nikczemne, prawdy i fałsze, sensy i bezsensy, twórcze dokonania i leniwa wegetacja, to liczyć się może już tylko możliwie jak najbardziej bezmyślne rozkoszowanie się życiem tu i teraz.

W tej sytuacji nabierają znaczenia te formacje intelektualne, które podają recepty na możliwość życia długiego i zdrowego (rosną w cenę *techniczne* przepisy na dbanie o ciało, zdrowe odżywianie, higienę, gimnastykę itp.), pozbawionego napięć, stresów, cierpień, których źródło z reguły upatrywane jest w tym, co człowieka ogranicza w swobodnym maksymalizowaniu przyjemności, a więc w racjonalnych i moralnych normach, zakazach, nakazach, powinnościach i zobowiązaniach. Dla tych formacji intelektualnych oczywistym przeciwnikiem numer jeden jest religia i związana z nią onto-teo-logia. Odrzucają więc nie tylko religię i teologię, ale wszelkie transcendujące poziom życia biologicznego (wraz z jego społecznymi kompilacjami) ontologie (nie mówiąc już o metafizyce) oraz logikę, z racji jej *represyjnego* wobec życia charakteru. Nurty te spełniają jednak swą założoną funkcję sprzyjania życiu tak długo, jak długo człowiek zdolny jest *trzymać w ryzach* swą naturalną skłonność do refleksji, swą zdolność do wertykalnego transcendowania całości swego życia. Transcendentne *uniesienie się* ponad życie wymusza bowiem zadanie pytania, jaki sens mają poszczególne zabiegi wokół zachowania i uprzyjemniania życia, skoro nieodwołalnie życie to i tak kończy się nicością, czyli totalnym bezsenssem? Radykalnie krytyczne wobec onto-teo-logii nurty intelektualne wydają się oczekiwać od człowieka wewnętrznie sprzecznej postawy, człowiek nie powinien już wierzyć w żaden całościowy sens swego istnienia, ale zarazem powinien żyć tak, jakby jego życie w sobie samym

jednak ten sens posiadało. Nurty te wydają się przyjmować coś takiego, jak immanentny sens życia ludzkiego (w istocie biologicznego), z tym jednak, że równocześnie za spełnienie się tego sensu zmuszone są uznać totalną, pustą nicłość, która z punktu widzenia świadomościowo przebudzonej istoty, jaką jest człowiek, jawi się jako bezsens absolutny.

Wynikiem niektórych XIX wiecznych (a nawet wcześniejszych) prądów umysłowych była radykalna negacja podstawowych tez teologicznych i wykazywanie totalnej nieracjonalności religijnej wiary. Zrodziło to postawę intelektualną określaną często (jak się wydaje bezpodstawnie) mianem pozytywizmu. Pozytywizm był przede wszystkim nurtem epistemologicznym, zakładającym, iż źródłem i weryfikatorem ludzkiej wiedzy o świecie jest percepcja zmysłowa. Nad tak pojmowanym pozytywizmem nadbudowywał się jednak określony światopogląd, wyprowadzający z pozytywistycznych założeń epistemologicznych wnioski ontologiczno-metafizyczne. Głównym z tych wniosków było przesądzenie, że to tylko istnieje, co prezentuje się w zmysłowej percepcji, tzn. zmysłowo przedstawialne fakty. Całość tych faktów pozytywizujący światopogląd utożsamiał z metafizycznie pojmowaną materią. W niektórych kręgach światopogląd ten wyznawany był na sposób para-religijny. Było to o tyle uzasadnione, że światopogląd ten, podobnie jak religie, a właściwie ich teologie, wspierały się na niedowodliwych naukowo, mocnych przesądzeniach metafizycznych. Teologie przyznają się jednak do własnych założeń metafizycznych, nade wszystko do założenia (wiary) istnienia Boga i argumentują niedowodliwość naukową swych założeń faktem, iż dotyczą one rzeczywistości wiecznej, z definicji zmysłowo nieprzedstawialnej, będącej źródłem wszelkiego istnienia, a w tym również samej zdolności rozumu do przedstawiania i dowodzenia czegokolwiek, nic więc dziwnego, że źródło to nigdy w pełni nie daje się rozumowo ogarnąć. Pozytywizujący światopogląd natomiast skrupulatnie ukrywa własne metafizyczne założenia, głosząc, iż tylko to istnieje, co prezentuje się zmysłowo i co równocześnie poddaje się procedurom dowodzenia na sposób empiryczno-racjonalny. Wewnątrz tego obrazu świata, człowiek *nie potrafi już odpowiedzieć na pytania o sens życia i osiągnąć wewnętrzną jedność*⁴².

Różne współczesne kontynuacje pozytywizującego światopoglądu albo ogłaszają *śmierć filozofii*, albo opowiadają się po stronie tzw. filozofii naukowej, oczyszczonej z metafizyki i aksjologii, filozofii wyjaśniającej ustalenia nauk, a nie pytającej o żaden sens. Jednakże, jak zauważa Papież: *filozofia, która nie stawiałaby pytania o sens istnienia, byłaby narażona na poważne niebezpieczeństwo, jakim jest sprowadzenie rozumu do funkcji czysto instrumentalnych oraz utrata wszelkiego autentycznego zamiłowania do poszukiwania prawdy*⁴³. Miejsce prawdy, w jej klasycznym rozumieniu,

⁴² P. Kozacki, Dwa skrzydła, wyd. cyt.

⁴³ Jan Paweł II, Fides et ratio, wyd. cyt., nr 81, s. 92.

musiałaby wówczas zająć prawdą pojmowaną jako doraźna, techniczno-pragmatyczna skuteczność danej wiedzy. Tzw. filozofia naukowa nie potrafi jednak odpowiedzieć na pytanie: jaki ostatecznie ma sens ludzka troska o skuteczność wiedzy, skoro tak, czy inaczej wiedza ta okazuje się nieskuteczna w walce z zagarniającą ludzkie życie nicością.

Filozofia uczy człowieka krytycznego, racjonalnego i całościowego odnoszenia się do otaczającej go rzeczywistości i do własnej egzystencji, po to, by dzięki prawdzie otwierać się na sens swego bytu/bycia. Przecież tylko człowiek, który odnajdzie sens swojego życia, zmagania się i radowania, będzie w stanie w sposób dobry i odpowiedzialny pokierować rozwojem kultury, nauki, stając się świadectwem prawdy pośród innych zagubionych ludzi.

H. Wejman zwraca uwagę, że sens życia jest organicznie połączony ze strukturą osobowo-podmiotową człowieka i że z tego związku wynikają niezwykle cenne kwestie:

1. Podmiotem sensu jest sam człowiek. To on go odkrywa i realizuje, chociaż czasami w sytuacjach trudnych.

2. Zewnętrzne warunki mogą utrudniać realizację przez człowieka sensu, ale nigdy nie mogą jej uniemożliwić, chyba, że człowiek w pełni podda się tym zewnętrznym warunkom. Nawet w najtrudniejszych sytuacjach pozostają człowiekowi atrybuty konstytuujące jego osobę, tj. świadomość i wolność, dzięki którym może on w najtrudniejszych sytuacjach odnajdywać sens.

3. Wszelkie formy redukcjonizmu, poczynając od biologicznego (...), a skończywszy na psychologicznym (...), depersonalizują człowieka i wypaczają prawdziwy sens jego życia i działalności⁴⁴.

Jan Paweł II wskazuje, iż: *Słowo Boże objawia ostateczny cel człowieka i nadaje całościowy sens jego działaniu w świecie. Właśnie dlatego wzywa filozofię, by starała się znaleźć naturalny fundament tegoż sensu, którym jest religijność wpisana w naturę każdego człowieka⁴⁵.* V. Frankl określa tę religijność wpisana w naturę każdego człowieka jako nieuświadomioną religijność bytu/bycia człowieka. Zarówno Papież jak i Frankl, choć reprezentują odmienne dyscypliny naukowe, to jednak jak pisze Popielski: *łączy ich realizm poznania oraz chęć służenia człowiekowi na drodze poznania o nim prawdy⁴⁶.* Łączy ich ponadto odniesienie do człowieka jako osoby – podmiotu, dlatego też dostrzec można, że obce jest im traktowanie instrumentalne człowieka. Popielski wskazuje także na fakt, że *obydwaj silnie akcentują złożoność struktury wewnętrznej ludzkiego bytu. Podkreślają odrębność*

⁴⁴ H. Wejman, Rozumna wiara jako usensowienie życia ludzkiego, w: *Wiara i rozum na progu trzeciego tysiąclecia*, Szczecin 1999, s. 103-104.

⁴⁵ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 81, s. 92.

⁴⁶ K. Popielski, *Koncepcja człowieka i jej znaczenie dla psychoterapii i poradnictwa – propozycje* K. Wojtyły i V. E. Frankla, w: *Człowiek-Wartości-Sens*, Lublin 1996, s. 396.

ontyczną element ów tej struktury przy jednoczesnym przyjmowaniu ich funkcjonalnej komplementarności. Akcentują zasadę, że całość nie jest prostą funkcją składowych i nie jest do nich sprowadzalna. (...) Pominięcie lub redukcja, któregoś z wymiarów tej złożoności, daje zubożony i tym samym nie prawdziwy obraz ludzkiej egzystencji i sposobów jej bycia i stawiania się⁴⁷.

Tak więc, w ujęciu Papieża, filozofia ma dopomóc człowiekowi wejść w samego siebie i odkryć wkomponowaną w ludzka strukturę egzystencjalno-ontologiczną więź z Bogiem, objawiająca się między innymi w stricte ludzkim *pożądaniu prawdy i sensu*. Właśnie realizacji tego pożądania sprzyja właściwe, czyli zachowujące logiczne konsekwencje, użycie rozumu.

Filozoficzne wypaczenia rozum

W historii ludzkiej myśli pojawiały się groźne dla samej istoty filozofii nurty filozoficzne. Jan Paweł II wskazał na cztery takie nurty: eklektyzm, scjentyzm, pragmatyzm i nihilizm⁴⁸.

Pierwszy z nich to eklektyzm, oznacza on niespójne, chaotyczne *mieszanie* ze sobą różnych tematów, wątków i rozstrzygnięć istniejących już stanowisk i kierunków filozoficznych. *Mieszanie* to korzysta z różnych tez i założeń filozoficznych, nie uwzględniając ani kontekstu historycznego w jakim powstały, ani ich wewnętrznej spójności, ciągłości i systemowości. Papież wskazuje, iż *eklektyzm jest błędem metodologicznym, ale może także zawierać w sobie ukryte tezy historyzmu*⁴⁹. Właściwe zrozumienie poszczególnych pojęć i tez dawnych stanowisk filozoficznych wymaga nie tylko uwzględnienia całościowej wymowy tych stanowisk, ale również wzięcia pod uwagę ich filozoficznego i pozafilozoficznego kontekstu historycznego. Jednakże nie oznacza to, że prawdy filozoficzne do tego historycznego kontekstu dają się całkowicie zredukować. Wiara w taką pełną redukcję charakteryzuje tzw. historycyzm czyli pogląd, iż wszelka ludzka wiedza i przypisywany jej walor prawdy są tylko i wyłącznie produktem historycznie zmiennych warunków i okoliczności. Wszelkie prawdy wraz ze zmianą historycznych warunków i okoliczności swego powstania i funkcjonowania spadałyby wówczas do rangi *martwych* wytworów przeszłości, nic już dzisiaj nie znaczących. Przyjęcie, iż to, co było prawdą w jednej epoce, nie może być prawdą w innej, prowadzi do radykalnej relatywizacji samego pojęcia prawdy, nawiasem mówiąc, relatywizacji podważającej również trans-historyczną prawdziwość samego historycyzmu. Historycyzm jest postawą skrajną przede wszystkim przez to, że *wszystko zostaje zdeterminowane momentem*

⁴⁷ Tamże, s. 396.

⁴⁸ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 86-89, s. 98-100.

⁴⁹ Tamże, nr 87, s. 98.

rozwojowym⁵⁰. Bogactwo i wielość przeszłych myśli staje się tu właściwie zbiorem przestarzałych formuł zupełnie nieprzydatnych dla terażniejszości. Tym samym zaciera się ponadczasowy i ogólnoludzki wymiar prawdy.

Drugim błędem w filozofii jest scjentyzm, który absolutyzuje jedną postać wiedzy, tj. wiedzę naukową, odrzucając wszelkie pozostałe, w tym wiedzę religijną i etyczną. Scjentyzm traktuje np. wartości jako wytwory ludzkiej uczuciowości, interpretowanej tak, by mogła ona być obserwowalnym przedmiotem badań naukowych. Generalnie, scjentyzm przyjmuje, że sfera przedstawialnych zmysłowo faktów jest jedyną i ostateczną rzeczywistością. Temu zgoła metafizycznemu przesądzeniu przypisuje status twierdzenia naukowego, jakoby już przez naukę pozytywnie zweryfikowanego. Scjentyzm nie dostrzega, iż nauka z definicji nie może weryfikować hipotez metafizycznych, odpowiadać np. na pytanie, czy istnieje coś, co ze swej istoty jest zmysłowo nieprzedstawialne? Scjentyzm próbuje wykazać, że to, co nienaukowe, a np. metafizyczne, pozbawione jest poznawczego sensu. Największym niebezpieczeństwem, jakie rodzi scjentyzm, to upowszechnienie się poglądu, że, jak pisze Papież, *wszystko to, co technicznie wykonalne, staje się tym samym także dopuszczalne moralnie*⁵¹.

Kolejnym wypaczenie myśli filozoficznej jest pragmatyzm. Uznaje on, iż prawda równa się użyteczności techniczno-praktycznej. Konsekwencją tego jest redukcja również sfery moralnych ludzkich zachowań, wyborów i działań do życiowej opłacalności. Nad pragmatyzmem nadbudowuje się system etyczny zwany utylitaryzmem, sprowadzający wartości moralne do bliżej nie sprecyzowanych korzyści dla możliwie największej liczby ludzi. Oznacza to dopuszczenie możliwości rozstrzygania kwestii stricte moralnych demokratyczną większością głosów. Ponieważ jednak głos większości może się z dnia na dzień zmieniać, również dobro i zło moralne z dnia na dzień mogą *zamieniać się miejscami*. Trudno jednak wyobrazić sobie ludzi, którzy skłonni byliby oddawać życie w obronie np. tzw. wartości demokratycznych, wiedząc równocześnie, że być może jutro opinia publiczna (większość) uzna te wartości za nieważne, bądź szkodliwe. Odnosi się to również do wartości i norm epistemologicznych. Aczkolwiek *klasyczna* postać pragmatyzmu należy już do przeszłości, to jednak jego zmodyfikowana forma wyznacza podstawowy wymiar niektórych najnowszych nurtów filozoficznych; jak pisze J. Życiński : *aby nie razić stylem, który bezpowrotnie przeminął, wielu współczesnych stara się zastąpić znamienne dla gatunku ludzkiego poszukiwanie prawdy zespołem pragmatycznych zachowań. I tak w imię pragmatyki nadzwyczaj łatwo rezygnuje się z wielkich ambicji poznawczych, które przez*

⁵⁰ „Zwolennikami historycyzmu byli m.in. Wilhelm Dilthey (†1911), który uważał, że człowiek w historii i dzięki historii staje się sobą; Rudolf Bultmann (†1976); a dziś choćby Michel Foucault głoszący: „Cogito ubi sum”!” – W. Mering, Fascynacje filozofa encykliką *Fides et ratio*, [online]: www.mateusz.pl/czytelnia/wm-fffides.htm, dn. 12.02.2016.

⁵¹ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 88, s. 100.

wieki wyznaczały środowisko naturalne dla rodzaju *homo sapiens*⁵². Nawiązując do pragmatyzmu nurty filozofii najnowszej, implicite bądź eksplicite afirmują Nietzscheańską ideę śmierci Boga, zdając sobie sprawę z faktu, iż *śmierć Boga* pociąga za sobą niemożliwość prawdy w jej klasycznym rozumieniu i niemożliwość utrzymania trans-historycznej i trans-społecznej idei dobra moralnego oraz bezinteresowności jako istoty zachowań stricte moralnych. W konsekwencji, jak stwierdza J. Życiński w *świecie, z którego zniknął Bóg, nadzwyczajną szybkością śmiercią umiera także człowiek*⁵³. Ta *śmierć człowieka* objawia się w różnego rodzaju redukcjonizmach, próbujących zdemaskować pozorność, złudzeniowość wszelkich duchowych wymiarów i przejawów ludzkiej egzystencji, nade wszystko ludzkiego nastawienia na poszukiwanie obiektywnej prawdy i fundamentalnego źródła sensu swego bycia w świecie. Istotne jest to, że redukcjonizmy te nie tylko podważają zasadność wiary religijnej, ale z konieczności podważać muszą także obligatoryjność poznawczych norm rozumu. Dlatego też Papież wzywa do obrony rozumu, poprzez współpracę refleksji filozoficznej i badań naukowych z poznawczym wymiarem religii, czyli z teologią. Wszystkie te dziedziny służą wszak prawdzie i świadomości bądź nieświadomości wspierają się na zaufaniu (wierze) do rozumu, co w istocie oznacza: na zaufaniu do źródła i transcendentnego warunku możliwości rozumu. Dla Papieża oczywiste jest, że tym źródłem i warunkiem możliwości nie może być jakiś abstrakcyjny, obojętny wobec człowieka Absolut, lecz Bóg/Stwórca, pozostający w specyficznej, *miłosnej* relacji z człowiekiem. Papież, analizując podstawowe wyznaczniki współczesnej kultury, zauważa, iż wbrew prognozom laickich elit intelektualnych, w kulturze tej właśnie wiara staje się obrońcą rozumu⁵⁴.

Wśród charakterystycznych tendencji współczesnego myślenia filozoficznego szczególne znaczenie przypada tendencji określanej mianem nihilizmu. Przeciwnicy nihilizmu podkreślają, iż jest on *zaprzeczeniem człowieczeństwa człowieka i samej jego tożsamości*⁵⁵. Nihilizm nie tylko odrzuca ludzką możliwość docierania do prawdy, nie tylko subiektywizuje i relatywizuje wszelkie wartości, normy i prawa, odmawiając ludzkiej egzystencji całościowego i trwałego sensu ale, co istotne, wzywa do radosnej afirmacji tego stanu rzeczy, pozwalającego jakoby na swobodne, niczym już nie skrępowane rozkoszowanie się życiem, w myśl zasady, że skoro Bóg umarł, a wraz z nim metafizyczny i powinnościowy wymiar ludzkiego istnienia, to wszystko jest dozwolone. Nihilizm powołując się na prawo do nienormowanej odpowiedzialnością wolności, w istocie rzeczy redukuje pojmowanie ludzkiej wolności do konieczności całkowitego poddania się prawom przyrodniczym (przed-ludzkim) i społecznym.

⁵² J. Życiński, *Zamieszkać w cieniu mądrości*, wyd. cyt.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 56, s. 68.

⁵⁵ Tamże, nr 90, s. 101.

Podsumowanie

W kulturze dogłębnie zdeterminowanej ustawicznym, niejako samonapędzającym się rozwojem nauki i techniki (czy, jak dzisiaj się mówi, tele-techno-nauki), nieustannym wzrostem informacji i powszechnym do nich dostępem (mass-media), świat nabiera charakteru *globalnej wioski*, w której jednakże coraz trudniej odnaleźć scalający, *globalny* sens poszczególnego, *przebudzonego* na siebie i niepokojonego moralnie ludzkiego istnienia. Wielość informacji, interpretowanych przez różne, często wzajemnie sprzeczne systemy poznawcze i aksjologiczne, w zderzeniu z przekonaniem o nie istnieniu nieodwoływalnych podstaw uprawomocniających te systemy, prowadzić musi do uznania równorzędności, co w istocie rzeczy oznacza: do uznania bezznaczeniowości, wszelkich możliwych i niemożliwych (np. kwestionujących wiążącą moc praw logiki) wizji świata, wszelkich twierdzeń, przekonań, poglądów, opinii, a idąc dalej również wyborów, zachowań i działań. Nic więc dziwnego, iż w dzisiejszy świat kultury, jak pisze Życiński: *w miejsce utopii proponowanych w przeszłości przez nazizm czy komunizm, można wprowadzić nową nihilistyczną utopię absurdu, w której jedyną wartością absolutną stanie się relatywizm*⁵⁶. Psychoanaliza egzystencjalna Frankla jest jedną z koncepcji podważających tę *utopię absurdu*, poprzez odwołanie się do ontologiczno-egzystencjalnego ukonstytuowania ludzkiego bytu/bycia jako trwałej podstawy uprawomocniania i legitymizacji nierelatywności transcendentnych norm rozumu i trans-czasowego, niezmiennego charakteru ludzkiego powołania do moralnej odpowiedzialności za siebie, świat i innych.

Bibliografia

- Dyk, W. Aktualność filozofii świętego Tomasza z Akwinu, wyd. cyt., s. 147.
Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Kraków 1998, ISBN 978-80-71610-50-9.
Kłoczowski, J.A. Odwaga ortodoksji, [online]:
www.mateusz.pl/czytelnia/jak-oo.htm, dn 12.02.2016.
Kowalczyk, D. Cóż mają wspólnego Jerozolima, Ateny i Indie? Wokół encykliki <<Fides et ratio>>, [online]:
www.mateusz.pl/czytelnia/dk-cmwjai.htm, dn 12.03.2016.
Lisiak, B. Nauka i religia: konflikt czy dialog, [online]:
www.mateusz.pl/czytelnia/bl-nrkcd.htm, dn 12.03.2016.
List apost. *Lumen Ecclesiae* (20 listopada 1974), 8: AAS 66 (1974), 680. –
podają za: Jan Paweł II, *Fides et ratio*, wyd. cyt., nr 43, s. 53.

⁵⁶ J. Życiński, *Zamieszkać w cieniu mądrości*, wyd. cyt.

- Mądel, K. Wędrowki rozumu i wiary w wieku przeszłym i obecnym, [online]:
www.mateusz.pl/czytelnia/km-wriw.htm, dn. 10.02.2016,
ISBN 978-83-7856-163-8.
- Popielski, K. Koncepcja człowieka i jej znaczenie dla psychoterapii
i poradnictwa – propozycje K. Wojtyły i V. E. Frankla, w:
Człowiek-Wartości-Sens, Lublin 1996, ISBN: 978-83-7614-056-8.
- Stróżewski, W. Tak – tak, nie – nie (kilka uwag o prawdzie), w: W. Stróżewski,
W kręgu wartości, Kraków 1992, ISBN: 978-83-7006-492-8.
- Życiński, J. Zamieszkać w cieniu mądrości. O encyklice <<Fides et ratio>>,
w: www.mateusz.pl/czytelnia/jz-zwcm.htm.
- Wejman, H. Rozumna wiara jako usensowienie życia ludzkiego, w: Wiara
i rozum na progu trzeciego tysiąclecia, Szczecin 1999.
- Wojtyła, K. Osoba i czyn, Kraków 1969.

Recenzia štúdie:

prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD.

The Paradoxical Relationship between Myth and Science

Die paradoxe Beziehung zwischen Mythos und Wissenschaft

Paradoxný vzťah mýtu a vedy

Štefan Šrobár

Abstract

A myth is a set of symbolic images related by their meaning and gathered in the subconscious minds of generations, where certain aspects of human existence find their specific expression. Since certain time (end of the 18th century) the European civilisation has been generally “scientific” and anti-mythical. This basic paradox – i.e. the disagreement between the science enabling people in western civilisation to live rich life and the need to have complete and ready explanation of the world at the disposal the science may never offer is the basis of modern myths creation. Even modernism had its myths (metanarrations). Postmodernism offers its own myths.

Keywords: Science. Myth. Relation.

Pojem mýtu

Slovo „mýtus“, grécky *mýthos*, znamená „rozprávanie“, súvisí s ním sloveso *mytheisthai*, „rozprávať“. Mýtom je každé rozprávanie, ktoré predznačuje nejaké „prečo“ (Kratochvíl 2009, 36). Prostredníctvom mýtu sa ľudské myslenie pred vznikom filozofie vyrovnávalo s veľkými otázkami o pôvode sveta, ľudstva, spoločenských formácií tak, že ich symbolicky vysvetľovalo na príkladoch *mýtických udalostí*. V priebehu histórie sa striedavo uplatňujú dva názory na mýtus. Mýtus nie je schopný dokázať pomocou rozumu svoje tvrdenia a zdá sa byť teda prejavom *nedokonalého intelektu*, nevydareným pokusom o rozumové vysvetlenie prírody. Ako taký je stavaný do protikladu k logickému uvažovaniu a je mu podriadený. Na druhej strane sa upozorňuje na to, že mýtus má vždy svoju vlastnú vnútornú logickú koherenciu, ukazuje sa, že je schopný vyjadriť hlboké úrovne pochopenia reality (prostredníctvom neracionálnych postupov, emotívnych, symbolických, estetických) a môže byť teda považovaný za *svojbytný typ myslenia*, ktorý sa líši od vedeckého uvažovania a *nemožno* ho s ním porovnávať. *Grécki filozofi* zhodne *odmietli* postupy mýtického myslenia. Obvinili mýtus z toho, že nie je schopný priniesť žiadne logické dôkazy a ani ich nepredkladá. Všetka filozofia sa zrodila z rozhodnej *opozície* voči tejto

prastarej a tradičnej mentalite. Jedinou a čiastočnou výnimkou bol *Platón*, ktorý neváhal využiť schopnosti mýtu „vysloviť nevysloviteľné“, teda schopnosti vyjadriť v *kategóriách pravdepodobnosti* intuíciu tak hlbokú, že *presahuje* medze rozumu a nemožno ju teda vysloviť ako pravdu (Ubaldo 2011, 20). Od osemnásteho storočia rozvíjame vedecký pohľad na dejiny. Zaujímá nás to, čo sa skutočne *stalo*. Lenže keď ľudia v predmodernom svete písali o minulosti, skôr ich zaujímalo to, čo tá – ktorá udalosť *znamenala*. Mýtus bol v istom zmysle *udalosťou*, ktorá sa stala *raz*, no stáva sa aj neprestajne. V našom prísne chronologickom prístupe k histórii nemáme výraz pre taký jav, ale mytológia je umelecká forma, ktorá *prekračuje históriu* v úsilí poukázať na to, čo je v ľudskej existencii *nadčasové*, pomáha nám povzniesť sa nad chaotický prúd náhodných udalostí a odhaliť *jadro reality*. Je pomýlené pokladať mýtus za nižší spôsob uvažovania, ktorý môžeme odmietnuť, len čo ľudia dospeli do éry rozumu. Mytológia nie je raná história a netvrdí, že príbehy, z ktorých pozostáva, sú objektívnou skutočnosťou. Mýtus je *fikcia*, podobne ako román, opera či balet. Je to *hra*, ktorá povznáša náš roztrieštený, tragický svet a pomáha nám pochopiť *nové možnosti* prostredníctvom otázky „čo ak?“ – otázky, ktorá sa navyše stala podnetom viacerých našich veľmi dôležitých objavov vo filozofii, vede a technike. „Čo ak tento svet nepredstavuje všetko bytie? Ako by to mohlo psychicky, prakticky a spoločensky zapôsobiť na naše životy? Zmenili by sme sa? Boli by sme dokonalejší? A keby sme zistili, že sme sa tak zmenili, nebol by to dôkaz, že naša mýtická viera je v istom zmysle pravdivá, že nás upozorňuje na dôležitú stránku našej ľudskej podstaty, hoci by sme to aj nevedeli racionálne dokázať?“ Mýtus je *pravdivý* preto, lebo je *pôsobilý*, nie preto, že nám chce poskytovať faktické informácie. Ak nám však neumožní nazrieť do *hlbšieho zmyslu života*, pod novým zorným uhlom, zlyhal. Ak *účinkuje*, teda ak nás donúti *zmeniť názor a cítenie*, ak nám vleje novú nádej a donúti nás *žiť plným životom*, je to opodstatnený mýtus (Armstrong 2005, 12 – 15). V súčasnosti sa mýtus väčšinou chápe ako *komplex významovo príbuzných symbolických obrazov* nahromadených v podvedomí generácií, v ktorých nachodia svoj konkrétny výraz určité stránky ľudskej existencie. Mýtus v tomto ponímaní slúži na *zvládnutie skutočnosti* a na *začlenenie* sa človeka do nej. Pre mýtus v tomto chápaní sú charakteristické najmä dva znaky: 1. *Životnosť*, ktorá je natoľko výrazná, že je druhoradé, nakoľko je mýtický obraz pravdivý alebo nie. V mýte je život kladený „nad“ pravdu. 2. *Genetickosť*, v zmysle ktorej v mýte sa existencia vecí odvodzuje z ich genézy, pričom genéza sa väčšinou prisudzuje personifikujúci a teleologický význam (Letz 2012, 33).

Mýtický svet

Mýtus v sebe spája prvok *teoretický* s prvkom *umeleckej tvorby*. Mýtus nemožno redukovať na nejaké trvalé statické prvky, musíme sa snažiť pochopiť jeho *vnútorný život*, jeho pohyb a premenlivosť, jeho dynamický princíp. Mýtus má, možno povedať, dvojakú tvár. Na jednej strane sa ukazuje ako *pojmová*

štruktúra, na druhej strane zasa ako *vnemová štruktúra*. Nie je iba zhlukom neusporiadaných a konfúzných predstáv, ale závisí aj od určitého *spôsobu vnímania*. Ak by mýtus nevnímal svet odlišným spôsobom, nemohol by sa špecificky mýtickým spôsobom ani posudzovať alebo vysvetľovať. Musíme sa vrátiť k tejto *hlbšej vrstve*, k vrstve vnímania, aby sme pochopili *charakter mýtického myslenia*. Čo nás na empirickom myslení zaujíma, sú *stále* znaky zmyslovej skúsenosti. Vždy tu rozlišujeme medzi substanciálnym a akcidentským, nevyhnutným a náhodným, nemenným a prechodným. Toto rozlišovanie nás privádza k pojmu sveta *fyzických objektov*, obdarených stálymi a presne vymedzenými kvalitami. V tomto všetkom je však obsiahnutý *analytický proces*, ktorý je v protiklade k základným štruktúram *mýtického vnímania a myslenia*. Mýtický svet je v omnoho plynulejšom a rozkolísanejšom stave, než náš svet teoretický, svet vecí a vlastností, substancií. Ak by sme chceli vystihnúť a opísať tento rozdiel, mohli by sme povedať, že to, čo sa mýtický vníma, nie sú pôvodné objektívne, ale *fyziognomické znaky* (Cassirer 1977, 151). Prírodu v empirickom alebo vedeckom zmysle možno definovať ako „*existenciu vecí určenú všeobecnými zákonmi*.“ (Kant 1970, 455) Pre mýtus takáto príroda neexistuje. Svet mýtu je *dramatický svet* – svet akcie, síl, bojujúcich mocností. V každom prírodnom úkaze vidí stretnutie týchto síl. Mýtické vnímanie je vždy preniknuté týmito *emocionálnymi vlastnosťami*. Čokoľvek sa vidí, alebo pociťuje, je obklopené atmosférou radosti či smútku, úzkosti, vzrušenia, nadšenia, či depresie. *Veci* sa nechápu ako nejaká mŕtva, či indiferentná hmota. Všetky sú dobré alebo zlé, priateľské alebo nepriateľské, dôverne známe alebo tajomné, príťažlivé a okúzľujúce, alebo odpudzujúce a hroživé. Ľahko dokážeme rekonštruovať túto *elementárnu formu* ľudskej skúsenosti, pretože ani v živote civilizovaného človeka nestratila ani v najmenšom svoju *pôvodnú silu*. Ešte stále všetko vnímame takto dramaticky, keď nás ovláda prudký cit. Veci strácajú svoju každodennú tvár, odrazu menia svoju *fyziognómiu*, zafarbujú sa zvláštnym nádychom našich vášní, lásky alebo nenávisť, strachu, či nádeje (Cassirer 1977, 151 – 152). *Veci* nie sú pre nás jednoduché neutrálne *predmety*, ktoré pozorujeme. Každá *symbolizuje* určité správanie, pripomína nám ho, vyvoláva na našej strane priaznivú, či nepriaznivú odozvu, a preto sa záľuby a povaha určitého človeka a jeho postoj k svetu a vonkajšiemu bytiu zrkadlí v predmetoch, ktorými sa obklopuje, v jeho obľúbených farbách na miestach, kde sa rád prechádza. Človek je celkom vo veciach a veci sú v *ňom*. Vyjadrené jazykom psycho-analytikov, veci sú *komplexy*. Všetky tieto skúmania sa odvíjajú od snahy surrealisticov vidieť v predmetoch, ktorými sa obklopujeme, a zvlášť v nájdených veciach, ku ktorým sa niekedy silne upriamujeme, to v čom sa prejavuje, či „*kryštalizuje*“ ľudská túžba (Merleau – Ponty 2008, 28 – 29, 32). Sotva jestvuje väčší kontrast ako medzi týmito pôvodným zameraním našej skúsenosti a ideálom *pravdy*, ktorý zavádza veda. Všetky snahy *vedeckého myslenia* sú zamerané na odstránenie aj tej najmenšej stopy po tomto *prvotnom pohľade* na svet. V novom svetle vedy musí mýtické vnímanie celkom vyblednúť. To však neznamená, že by sa dáta našej *fyziognomickej skúsenosti* museli úplne zničiť

alebo že by sa museli stratiť. Stratili síce všetku svoju *objektívnu* alebo kozmologickú hodnotu, no zachovali si pritom svoju hodnotu *antropologickú* (Cassirer 1977, 152). Podľa C. G. Junga nie je subjektívne tak subjektívne, ako si myslíme, pretože čím hlbšie sa ponárame do duševných pochodov vnútorného života, tým viac za sebou nechávame osobné a dotykame sa takých prvkov skúsenosti, ktoré sú nadčasové, *neovplyvnené* osobnostnými faktormi, a teda v istom zmysle *objektívne* (Hoeller 2005, 23 – 24). Nemôžeme vylúčiť dáta našej fyziognomickej skúsenosti zo spoločenského života, z nášho každodenného kontaktu s druhými ľuďmi. Zdá sa, že dokonca v genetickom poradí rozdiel medzi fyziognomickými vlastnosťami predchádza rozdielu medzi vlastnosťami vnemovými. Hoci veda musí *abstrahovať* od týchto vlastností, ak chce splniť svoju úlohu, nemôže ich úplne potlačiť. Nevylučuje ich celkom, iba im vytyčuje ich vlastné pole. Potom toto *obmedzovanie* subjektívnych vlastností vymedzuje všeobecnú cestu vedy. Veda obmedzuje ich objektivitu, no nemôže úplne zničiť ich realitu, pretože každý moment našej skúsenosti si robí nárok na realitu. V našich vedeckých pojmoch redukujeme rozdiel medzi dvoma farbami, napríklad medzi červenou a modrou, na číselný rozdiel. Keď však vyhlasujeme, že číslo je reálnejšie ako farba, vyjadrujeme sa veľmi nepresne. V skutočnosti máme na mysli to, že číslo je všeobecnejšie. Matematický výraz nám poskytuje nový a širší pohľad, slobodnejší a väčší horizont poznania. No hypostazovať číslo tak, ako to robili pytagorovci, vyjadrovať sa o ňom ako o najvyššej realite, ako o samej podstate a substancii vecí, je metafyzický omyl (Cassirer 1977, 152 – 153). Najlepší a najjasnejší výklad tohto problému podal John Dewey. Píše: „(...) tradičný názor, podľa ktorého sa predmet poznania pokladá za skutočnosť *par excellence*, viedol k záveru, že v metafyzickom zmysle je najreálnejší predmet vedy.“ (Dewey 1925, 96, 264) Ak teda chceme vysvetliť svet mýtického vnímania a mýtckej obrazotvornosti, nesmieme vychádzať z toho, že ich začneme kritizovať z hľadiska *našich* teoretických ideálov poznania a pravdy. Kvality mýtckej skúsenosti musíme chápať v ich „*bezprostrednej kvalitatívnosti*“. To preto, že tu nepotrebujeme výklad myšlienok alebo viery, ale výklad *mýtckého života*. Mýtus nie je sústavou dogmatických vyznaní. To, čo ho v prevažnej miere tvorí, sú *činnosti* a nie predstavy (Cassirer 1977, 155).

Paradoxný vzťah mýtu a vedy

Prečo *paradoxný*? Podľa niektorých predstáv preto, že mýtus je od istého času kategoricky postavený do *protikladu* k vede, ktorá je veľmi *špecifickým produktom* európskeho myslenia. Len európska myšlienková tradícia vytvorila osobitý spôsob výkladu sveta a dejín, ktorý je dôsledne a jednoznačne (ale tiež dôsledne jednostranne) opretý o *rozum* a všemocnú *vedeckú metódu*. Rozum a vedecká metóda tak v Európe a potom v Amerike (teda v euroamerickom kultúrnom okruhu) nadobúdajú *zvláštne privilégia* proti poézii a umeniu, proti intuícii a vôli, a zvlášť proti *náboženstvu a mýtu*. Od samého počiatku *modernej vedy* (takzvanej karteziánskej) sa vedie

intenzívny zápas proti preludom a iluzórnosti náboženského, mýtického a každého iného predvedeckého, mimovedeckého, nevedeckého, paravedeckého či pseudovedeckého „poznania“, ktoré nie je pokladané za *plnohodnotné*. Je to preto, že toto mimovedecké poznanie takmer nikdy (ba vlastne vôbec nikdy) neponúka to, čo ponúka *karteziánska veda* vo svojom konečnom dôsledku, totiž nielen poznanie, ale predovšetkým *aplikované vedenie*, vedenie prakticky použiteľné, vedenie, ktoré sa stáva „*mocou*“, vedenie, ktoré pretvára prírodu, ponúka neuveriteľnú paletu liečiv, je schopné zasahovať do ľudskej genetickej výbavy, vedenie, ktoré človeka vyslalo do kozmu, navrhlo alternatívne energetické zdroje a iné (Petrusek 2012, 74 – 75). *Vedy* za posledné desaťročia natoľko zjavnili svoje metodické inštrumentárium, hodnotiacu a meraciu techniku, že deštruovali svoj predmet skúmania a rozšírili ho o bližšie neurčiteľné „*interdisciplinárne*“ okolie, takže aj napriek svojej vysokej špecializovanosti boli nútené *inputovať* do svojej metodologickej vybavenosti všeobecné obsahové prvky, ktoré nemôže objasniť a zabezpečiť nijaká metateória. Ide o také ciele, ako pokrok, pravda, šťastie, sloboda, ekologická rovnováha a podobne. Veda si nemôže dať konečnú odpoveď na otázku *legitimity* svojich teórií. Pre objasnenie tohto svojho *metateoretického* pozadia nevyhnutne potrebuje filozofiu (Letz 2012, 38). *Hranice* prírodných vied ako takých sa v súčasnej dobe značne *rozširujú*. V súčasnosti sa začína čím ďalej viac špičkových bádateľov na medzinárodne renomovaných univerzitách a vo vedeckých ústavoch zaoberať vážne tiež obormi, ktoré sa zdali pre prírodné vedy ešte pred časom absolútne *tabu*, okrem iného telepatiou, telekinézou a teleportáciou. Venujú sa tomu nielen vedci na katedrách parafyziky a parapsychológie, ale tiež kvantoví mechanici, informatici, neurológovia a genetici. Nie je to však z pohľadu ezoteriky, ale tým sa len vyjadruje skutočnosť, že *prírodné vedy* sa pripravujú *rozšíriť* svoje obzory a celkom novým spôsobom od základu sformulovať svoj *svetový názor* (Paturi 2006, 13 – 14). Iné civilizácie a kultúry síce vytvorili svoje vlastné, osobité prostriedky poznávania (a výkladu) sveta, nevytvorili však *Vedu* v „našom“ slova zmysle a vlastne nikdy sa radikálne *nepostavili* proti náboženstvu a mýtu. Európska civilizácia je od istej doby (nepochybne a viditeľne od konca 18. storočia) programovo „*scientistická*“ a *protimytická*. Je totiž presvedčená, že *mýtus* opravdivému poznaniu sveta bráni, a že je teda s vedou v *rozpore*. Veda sa síce pokúsila stavbu mýtu zbúrať, ale nikdy to nedokázala úplne. Nedokázala nahradiť „*mýtický*“ obraz sveta „*vedeckým*“ obrazom. Nikdy sa jej nepodarilo vytvoriť „*celostný svetový názor, založený na vede*“ (Masaryk). (Petrusek 2012, 75 – 76). Myslenie vo vedeckom a vedecko-technickom kultúrnom útvare sa postupne *úplne vzdalo* pôvodnej aspirácie *uchopenia totality* reálneho, a to tak po formálnej, ako aj po obsahovej stránke. Veda sa od svojho vzniku vzdala nároku reflexie totality reálneho a uchopovala len jej *určitú časť*, aj to len z *určitého aspektu*. Reflektujúci ľudský subjekt sa v nej postupne dostal do *opozície k životu*. Človek sa už nestretáva so životom v dialógu, ale sám sa ho usiluje uchopiť, ovládnuť a podmaniť. Veda (alebo ľudia v zajatí jej v podstate materialistického myslenia) sa rovnako vzdala požiadavky

tvorivého *spolupôsobenia nazerania a reflexie*, a nazieravý prístup vo svojom myslení odsunula na okraj svojho záujmu. Týmto svojím *jednostranným postojom*, necitlivým a *mocenským* prístupom k prírode, životu a k človeku, v hlavnej miere prispela k morálnej, sociálnej a ekologickej kríze ľudstva. Naproti tomu *filozofia* si v zásade zachovala pôvodnú aspiráciu *životného myslenia*, to znamená uchopiť a náležite reflektovať totalitu rerálneho, ako aj totalitu života, a to aj keď nie vyčerpávajúco z obsahového hľadiska, tak určite z hľadiska formálneho konštatovania (Letz 2012, 27). Je však vôbec možné taký „celostný názor na svet“ založiť len a len na vede? Môže vedecké poznanie uspokojiť všetky základné ľudské potreby? Nie je viera vo *všemocnosť vedy* rovnakým mýtom, ako je sama viera v mýty a mytologické sústavy? Nie je v *spore* vedy a mýtu zakomponovaný rozpor, ktorý je fakticky *neriešiteľný*. Nenecháva veda vždy akési voľné miesto „ne-vede“, teda poznaniu *mimovedeckému* a názoru na svet, ktorý nie je celkom racionálny a v úplnosti rozumovo zdôvodniteľný? A nie je tento voľný priestor, priestor „nepokrytý“ (dnes by sme povedali: doteraz nekolonizovaný) vedou, vždy *otvorený* pre mýtus práve preto, že veda sama zostáva vždy a programovo *otvorená*, „neúplná“, nehotová? Ale čo, keď je v povahe a prirodzenosti človeka mať k dispozícii niečo *celkom hotové*, celkom *uzavreté*, *všetko objímajúce* a *nesporné*? (Petrusek 2012, 76) Doba prevahy vedy a techniky nedokázala uchovať mnohé z toho, čo bolo v období *prevahy mýtu* ľudsky zdravé a autentické. Viedla človeka „von“ na „cestu“ k úžasným zápasom. Vzala mu princíp „domova“ starých mýtov a iný mu nedala. V období *prevahy mýtov* sa človek cítil „doma“, to znamená, že nebolo v ňom *zásadné delenie* medzi „svetom“ a „domovom“, medzi „tao“ a „te“, medzi svetom mužných cností a materskej nehy. V tom bola aj istá „slabosť“ vtedajšieho človeka a on sa odtiaľ nevyhnutne musel – od Argonautov až po hrdinov Julesa Verna a dnešných astronautov – vydať na cestu. Ale v tom bola aj istá *prapôvodná sila* tohto človeka, ktorá nám všetkým bytostne chýba, do ktorej sa preto skoro zúfale a detinsky vraciame, keď vždy znovu a znovu *vyvolávame mýty* k ich „tieňovému životu.“ (Machovec 2006, 73 – 74) Podľa M. Petruska tento základný paradox, „(...) rozpor medzi vedou, ktorá *preukázateľne umožňuje človeku* ,západnej civilizácie‘ *žiť* nebývalo bohatým spôsobom života (...) a medzi potrebou mať k dispozícii úplný a hotový výklad sveta, ktorý veda nikdy poskytnúť nemôže, je základom modernej mýtotvorby.“ (Petrusek 2012, 76)

Pád mýtu a jeho tieňový život

Dnes by sme si mali klásť otázku, či – pokiaľ už musela vzniknúť *veda* – musela tiež vzniknúť *cesta*, ktorá dnes hrozí totálnou katastrofou. Či bol nevyhnutný práve *tento spôsob* uplatňovania vedy a techniky, či nie je mysliteľný *iný*, či nemožno niečo opraviť. Nemožno „sa vrátiť“ zo sveta Aristotelovho do sveta Apollonovho, ale je možné a nutné sa pýtať, či

v Aristotelovom svete nie je čosi *opraviteľné*. A možno práve skúmaním toho, či *prechod* medzi prevahou mýtu k prevahe vedy bol uskutočnený jedine možným spôsobom, alebo či bol *nevyhnutný* práve takto. Ale pokiaľ by sa ukázalo, že takým skutočne bol, nevyplýva z toho, že by dnes v ňom nebolo možné čokoľvek, dokonca aj v samých základoch *opraviť*. Podľa M. Machovca je mylná už sama predstava, veľmi bežná, ako by rozvoj *vedeckého myslenia* zvíťazil nad *mýtickým myslením* celkom jednoznačne a globálne ho zničil. „*Veda mýtus vytlačila z jeho centrálného postavenia v ľudskej mysli, ale úplne a bez zvyšku nad ním zvíťaziť nedokázala (...). Veda sa dostala do centra, ale mýtus tým nezanikol, skôr začal jeho druhý, skrytý, tieňový život.*“ Ako Odyseus môže síce z podsvetia tieň zomrelých vyvolať, nemôže ich však zadržať, tak je tomu aj s rôznymi „novodobými“ mýtami. Ich konkrétna životnosť býva vždy krátka, ale najpozoruhodnejšou skutočnosťou zostáva, že tým sa táto schopnosť do budúcnosti *nestráca*. Nemá nás práve táto zvláštna skutočnosť upozorniť na isté „tajomstvo“ ľudských dejín, dejín veľkosti a úbohosti človeka, aspoň azda na zmienenú záhadu onoho problematického „vítazstva vedy“, ktorým sa ľudia cez úžasné úspechy vedy dostali na okraj sebazničenia? Neboli azda tieto úspechy zapltené *stratou* alebo možno skôr akousi *narkotizáciou* niečoho, čo je pre prežitie ľudstva nepostrádateľné? Je mysliteľné, že by dnes niekto mohol vzhľadom k hroziacej katastrofe upierať *filozofii* právo aj takto sa pýtať? Bolo by zmätočné sa uspokojiť so stanoviskom, ako by sa azda filozofia mala chopiť úlohy záchrany ľudstva. Filozofia nemá stálych, vždy doplňovaných odborníkov, schopných jednoducho prevziať nejakú úlohu a riešiť ju svojimi tradičnými prostriedkami. V skutočnosti to platí skôr obrátene. „*Nie že by filozofia preberala úlohy, ale že z novej problematiky, z nových bolestí a nových úskalí cesty ľudstva vyrastá vždy nová filozofia.*“ (Machovec 2006, 29, 68 – 70)

Mýty v dobe modernej a postmodernej

Keď platí, že *mýty* ľudstvo tvorilo vždy a všade, potom platí, že *modernita*, napriek svojmu scientistickému étosu, mala svoje mýty. Postmodernisti ich nazvali „*veľkými príbehmi*“ (metanaráciami) a odsunuli ich k zabudnutiu. Nikto už predsa neverí vo veľké príbehy (mýty) o *rovnosti, slobode, spravodlivosti* či pozemskom raji. Každý, kto sa pokúsil také veľké príbehy uviesť do života, skončil ako škodca ľudstva. Dva najväčšie mýty 20. storočia – mýtus o *sociálnej rovnosti a spravodlivosti*, vtelený do marxistickej doktríny, a mýtus o *rasovej čistote a nadradenosti* „árijskej rasy“, vtelený do antropocentrickej doktríny a národne sociálneho hnutia, sa tragicky skompromitovali. Koniec *veľkých príbehov* moderny nie je koncom mýtických časov, nie je koncom *mýtotvorby*. Postmoderna nám sama ponúkla svoje vlastné mýty, z ktorých najznámejší je *Fukujamov mýtus o „konci dejín“*. Stačili dve veže obchodného centra a niekoľko tisíc mŕtvych, aby sa zrútil iný

postmoderný mýtus, mýtus o „*postheroickej spoločnosti*“, o spoločnosti, ktorá nepotrebuje hrdinov, pretože pre hrdinské činy niet dôvodu. *Postmoderná mentalita* je k mýtotvorbe náchylná ešte z jedného dôvodu. Keď mýtus je vždy a nutne *rozpráváním* (naráciou), potom postmodernizmus so svojím dôrazom na „*narativitu*“, na rozprávanie a na príbehy, vytvára pre mýty živnú pôdu (Petrusek 2012, 76 – 79).

Bibliografia

- ARMSTRONG, K. 2005. *Dejiny mýtov*. Bratislava : Slovart.
ISBN 80–8085–053–4.
- CASSIRER, E. 1977. *Esej o človeku*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda.
- DEWEY, J. 1925. *Experience and Nature*. Chicago. In: CASSIRER, E. 1977. *Esej o človeku*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, s. 154.
- HOELLER, J. A. 2005. *Carl Gustav Jung a ztracená evangelia. Záhada svitků od Mrtvého moře a z Nag Hammadí*. Praha : Eminent.
ISBN 80–7281–267–8.
- KANT, I. 1970. *Prolegomena ku každé budoucí metafyzice*. In: *Antológia z diel filozofov. Novoveká racionalistická filozofia*. Bratislava, s. 455.
In: CASSIRER, E. 1977. *Esej o človeku*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, s. 151.
- KRATOCHVÍL, Z. 2009. *Filosofie mezi mýtem a vědou. Od Homera po Descarta*. Praha : Academia. ISBN 978–80–200–1789–5.
- LETZ, J. 2012. *Filozofia v celostnom porozumení. Filozofia v jej pluralite, jednote a identite*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. ISBN 978–80–80–82–552–2.
- MACHOVEC, M. 2006. *Filosofie tváří v tvář zániku*. Praha : Filip Tomáš – Akopolis. ISBN 80–86903–16–8.
- MERLEAU – PONTY, M. 2008. *Svět vnímání*. Praha : OIKOYMENH.
ISBN 978–80–7298–287–5.
- PATURI, F. R. 2006. *Poslední záhady vědy*. Praha : Euromedia Group, k.s. – Knižní klub. ISBN 80–242–1730–9.
- PETRUSEK, M. 2012. *Společnost a kultura. Sociologické úvahy a eseje*. Břeclav : Malovaný kraj. ISBN 978–80–904956–4–4.
- UBALDO, N. 2011. *Obrazové dějiny filozofie*. Praha : Euromedia Group, k.s. – Knižní klub. ISBN 978–80–242–3206–5.

Recenzia štúdie:

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.

Social, Economic and Legal Sciences

Soziale, ökonomische und juristische Wissenschaften

Sociálne, ekonomické a právne vedy

Multidisciplinary Complexity in Working with Children in an Orphanage

Multidisziplinäre Komplexität, die mit Kindern in einem Waisenhaus in der Arbeit

Komplexnosť multidisciplinarity pri práci s deťmi v detskom domove

Zuzana Budayová, Mariusz Szajda

Abstract

The author highlights the contribution of multidisciplinary scope of several technical professions that encounter in the performance of work in orphanages. Identifies the competencies and powers of individual professionals, presented the main principles of the Concept of deinstitutionalisation foster care. The empirical record provides a case study repatriated child ordering the substitute family care.

Keywords: Child. Childhood home. Competencies development plan. Professional families. Principles.

Úvod

Každé dieťa má nárok na rodinu, lásku a láskyplnú opateru. Avšak nie každé toto skúsi v svojej pôvodnej, biologickej rodine. Deti v detských domovoch mnoho ráz pociťujú handicap vo viacerých oblastiach svojho života. Pobyt v detskom domove v nich zanecháva dlhodobé následky v psychickom, ale i sociálnom vývine. Dieťa nezažije prirodzenú úplnosť dospelých rolí vo svojom okolí, chýbajú väzby na jednu blízku osobu, nemá pocit istoty a bezpečia v krízových situáciách, ktoré dieťa bežne zažíva vo svojom prirodzenom vývoji.

Koncepcia deinštitucionalizácie náhradnej starostlivosti

Právnym základom Koncepcie DI náhradnej starostlivosti sú zákony č. 6/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a zákon č. 305/2005 Z. z.

Koncepcia DI náhradnej starostlivosti v plnej miere rešpektuje základné princípy, na ktorých je táto právna úprava postavená:

1. Zásada prednosti prirodzeného rodinného prostredia – zotrvanie detí v prirodzenom rodinnom prostredí a návrat detí do prirodzeného rodinného prostredia v prípade ich vyňatia je absolútnou prioritou.
2. Zásada prednosti umiestňovania detí, ktoré nemôžu vyrastať vo svojom prirodzenom rodinnom prostredí, do náhradného rodinného prostredia s prednosťou blízkych príbuzných pred starostlivosťou v zariadeniach na výkon rozhodnutia súdu.
3. Zásada prednosti umiestňovania detí umiestnených v detských domovoch do profesionálnych rodín pred inými organizačnými zložkami detských domovov.
4. Zásada prednosti vykonávania súdneho rozhodnutia v skupinách zriadených v samostatných domoch alebo bytoch, ak nie je možné umiestniť dieťa v profesionálnej rodine.
5. Zásada prednosti umiestňovania detí do detských domovov zriadených ako domovy detí pred detskými domovmi zriadených ako centrá detí.
6. Zásada zachovávanie súrodeneckých vzťahov a nerozdeľovania súrodeneckých skupín.
7. Zásada umiestňovania detí, o ktoré sa nemôžu starať rodičia z rôznych dôvodov, čo najbližšie k ich prirodzenému rodinnému prostrediu.
8. Zásada integrácie detí, ktoré si vyžadujú osobitnú, resp. zvýšenú starostlivosť z dôvodu zdravotného stavu, porúch správania, drogovej závislosti, týrania či zneužívania.¹

Multidisciplinarita starostlivosti o deti v DeD

Starostlivosť o deti v detských domovoch je bezpochyby záležitosťou multidisciplinárnou. Svoje uplatnenie tu nachádzajú vychovávatelia, sociálni pedagógovia, psychológovia a v neposlednom rade aj sociálni pracovníci².

Na sociálnych pracovníkov sú kladené úlohy, ktoré sú veľmi komplexné z pohľadu individuálnej životnej situácie a sociálnej situácie klientov, ale aj z pohľadu daných spoločenských súvislostí. Pre sociálneho pracovníka to znamená každodenne riešiť komplexné úlohy a dosiahnuť ciele na základe požadovaných kompetencií³.

¹ ÚPSVaR. *Dokumenty*. [online]. [2016-06-21]. Dostupné na: <http://www.upsvar.sk/buxus/docs/SSVaR/OVOZ/Koncepcia.pdf>

² Porov. PAPŠO, P. *Kompetencie sociálneho pracovníka v detskom domove*. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradní rodinný péče*. Tribun EU s. r. o. Brno, 2010, s. 215.

³ Porov. OLÁH, M., SCHAVEL, M., TOMKA, M. *Príručka pre skvalitnenie supervízie v detských domovoch*. Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci, 2008, s. 6.

„Kompetencie v sociálnej práci sú chápané ako schopnosť naplňovať požiadavky, ktoré sú kladené na profesiu sociálna práca“⁴. Podľa NCVQ – National Council for Vocational Qualification boli v roku 1988 profesionálne kompetencie definované ako široký pojem, ktorý zahŕňa schopnosť preniesť znalosti a zručnosti do nových situácií v rámci daného povolania. Tento pojem obnáša nielen schopnosť organizácie práce a jej plánovania, ale aj inováciu a vyrovnávanie sa s neobvyklými činnosťami⁵.

Preto je potrebné rozlišovať medzi pojmami kompetentné konanie a schopnosť byť kompetentným. Kým pojem kompetentné konanie chápeme v zmysle disponovať určitými právomocami, za schopného byť kompetentným považujeme toho, kto disponuje nielen právomocami, ale aj vedomosťami, zručnosťami a schopnosťami pre výkon týchto kompetencií⁶.

Sociálny pracovník v intenciách zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele

Tento zákon je zameraný na zabezpečenie predchádzania vzniku krízových situácií v rodine, ochranu práv a právom chránených záujmov detí, predchádzanie prehlbovania a opakovania porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb a na zamedzenie nárastu sociálno patologických javov.⁷

Ako v tejto súvislosti uvádza A. Kasanová, „sociálny pracovník detského domova je v prvom rade ochranca práv dieťaťa. Zameriava sa na sociálny aspekt detí umiestnených v inštitucionálnej starostlivosti a tým dopĺňa vzdelávací a výchovný aspekt, ktorý je tiež súčasťou starostlivosti o dieťa.“⁸ Sociálny pracovník sa stará i o to, aby dieťa v detskom domove nepociťovalo žiadnu z možných deprivácií, ktoré môžu jedinca trvale poznačiť vo sfére prežívania a správania.⁹

Individuálna práca s dieťaťom a rodinou je dlhodobý, náročný proces a jeho filozofiu je nutné si osvojiť, čiže znútorniť, aj stotožniť sa s ňou.

⁴ OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008, s. 93.

⁵ OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z., NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín teórie a metód sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra sociálnej práce, 2009, s. 96.

⁶ OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. s. 93.

⁷ NR SR Zákon 305/2005 Z.z. 1 ods. 1-3 písm. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov [online]. [2016-07-07]. Dostupné na:

ec.europa.eu/ewsi/UDRW/imagines/čems/docl_1329_669344138.pdf

⁸ KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka*. Nitra: UKF Nitra, 2008, s. 278.

⁹ Porov. BUDAYOVÁ, Z. *Deprivácia*. Slovensko poľský krátky slovník sociálnej práce a manažmentu. Warszawa : Szkoła Wyższa im. Bogdana Janskiego. 2016. s. 51 – 53.

Treba pochopiť, že to nie je o vzťahu k dieťaťu, ale o vzťahu s dieťaťom. Sociálny pracovník skúma fakty na základe anamnézy a podrobnej správy o sociálnej situácii rodiny, kedy dieťa svoju rodinu stratilo a za akých okolností. Získavajú sa informácie o jeho najbližších príbuzných, súrodencoch, starých rodičoch. S dieťaťom treba postupne nadviazať ústny kontakt, zistiť, ako sa správa, do akej miery má osvojené samoobslužné procesy, do akej miery je sociálne vyvinuté, respektíve zanedbané, aká je úroveň vyjadrovania.¹⁰

„Sociálny pracovník informácie o dieťati zhrnie do správy, priloží správy od ostatných odborníkov z lekárskej oblasti, psychológie, pedagogiky, navrhne spôsoby riešenia prípadu. Plán je pre sociálneho pracovníka odrazový mostík, od ktorého sa odvíja ostatná práca s dieťaťom. „Je nutná kvalitná diagnostika, ktorá je schopná zhodnotiť mieru akútneho aj potencionálneho ohrozenia dieťaťa. Na rozdiel od iných povolání hrá v týchto profesiách veľmi podstatnú rolu ešte ďalší prvok – ľudský vzťah medzi pomáhajúcim profesionálom a jeho detským klientom. S anamnézou sociálny pracovník oboznámi aj ostatných zainteresovaných pracovníkov detského domova.“¹¹

Profesionálny rodič v detskom domove

Profesionálny rodič poskytuje starostlivosť deťom s nariadenou ústavnou výchovou vo svojom vlastnom rodinnom prostredí, a to 24 hodín denne. V tomto je výkon profesionálneho rodičovstva svojou formou podobný náhradnej starostlivosti, profesionálna rodina je však organizačnou súčasťou detského domova. Profesionálne rodičovstvo nie je rodinnoprávnym, ale pracovnoprávnym vzťahom. Profesionálny rodič podpíše pracovnú zmluvu s detským domovom a stáva sa jeho zamestnancom, pričom jeho pracovnou náplňou je výchova dieťaťa.¹²

„Profesionálny rodič zabezpečuje všetky potreby dieťaťa, všestrannú a nepretržitú starostlivosť. Zodpovedá za úroveň a výsledky výchovno-vzdelávacej práce, sleduje prospech a správanie dieťaťa v škole. Je v stálom styku s MŠ a ZŠ. Sleduje vývoj dieťaťa a svoje poznatky o jeho vývine pravidelne zaznamenáva v osobnom denníku. Svojou výchovnou činnosťou rozvíja duševný a duchovný vývoj dieťaťa, prehľbuje manuálne zručnosti dieťaťa, rozvíja morálne a mravné cítenie.

Vedie a pripravuje dieťa pre reálny život. Stará sa o šatstvo, obuv a celkové zaopatrenie dieťaťa. Profesionálny rodič vytvára podmienky pre

¹⁰ FEDOROVÁ, M. *Metodika individuálnej výchovnej práce s dieťaťom a rodinou v detskom domove*. In Vychovávateľ, Bratislava: 2008, roč. 57, č. 1, s. 2.

¹¹ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 1997, s. 6.

¹² DŽODLOVÁ, E., SWATON, A. *Projekt individuálního bydlení v detskom domove Slon v Šarišských Michaľanoch*. In Vychovávateľ: časopis pre pedagógov, 2003, roč. 48, č. 10, s. 24.

zdravý vývin dieťaťa a umožňuje návštevy a kontroly určených pracovníkov detského domova za prítomnosti dieťaťa tak, aby bol zabezpečený dohľad nad úrovňou výkonu profesionálneho rodiča. Umožňuje stretávanie sa dieťaťa s biologickými rodičmi v detskom domove.¹³

Psychológ v detskom domove

- spolupráca pri nadväzovaní osobného vzťahu dieťaťa s náhradnými rodičmi (správa z prvej interakcie do 24 hodín po jej uskutočnení, + záverečná správa),
- psychodiagnostika počas diagnostického pobytu dieťaťa v DeD (do 3 mesiacov od nástupu dieťaťa do DeD) + vypracovanie odporúčaní vzhľadom k zisteniam aj mentálnej úrovne, po pol roku po diag. pobyte sa robí rediagnostika,
- návštevy v profi rodinách + správy z nich,
- účasť na návštevách biologických rodičov s deťmi + správy z nich,
- individuálne pohovory a psychoterapeutické vedenie problémových detí, resp. detí s problémami + správy z nich (ak je to potrebné),
- skupinové aktivity s deťmi podľa plánu (samozvoľný) na rozvoj jednotlivých oblastí vývinu (u mladých navštevujúcich OUI, príp. mladých dospelých plnenie „plánu osamostatnenia mladého dospelého“ + prevenčné programy, pohovory o NRS (náhradnej rodinnej starostlivosti) u detí (písomné súhlasy s deťmi, príp. odôvodnené nesúhlasy u starších detí),
- príprava na NRS (všeobecná aj konkrétna) u detí vhodných do NRS (podľa cieľa sociálnej práce) – správa,
- celková spolupráca so školou, RPPS a členmi profesionálneho tímu (sociálni pracovníci, vychovávatelia, učitelia apod.).¹⁴

Vychovávateľ v detskom domove

„Vychovávateľ je konkrétny človek s konkrétnou profesiou. Vždy je nositeľom cieľa výchovy, pretože sa od neho očakáva jeho výchovné pôsobenie ako realizátora cieľa. Vychovávateľ teda stanovuje výchovno-vzdelávacie ciele, motivuje činnosti, vyberá prostriedky výchovy, usmerňuje

¹³ DŽODLOVÁ, E., SWATON, A. *Projekt individuálneho bývania v detskom domove Slon v Šarišských Michaľanoch*. In *Vychovávateľ: časopis pre pedagógov*, 2003, roč. 48, č. 10, s. 24.

¹⁴ DŽUBÁKOVÁ, I. *Proces adaptácie detí na prostredie detského domova*. Rigorózna práca. Katolícka univerzita v Ružomberku. Teologická fakulta. Katedra sociálnej práce. 2016, 118 s.

činnosti, a podieľa sa na jej realizácii. Plánuje výchovné činnosti, hodnotí výsledky výchovy.“¹⁵

„Vychovávateľ svojím správaním, prístupom, dodržiavaním prijatých pravidiel v skupine, dodržiavaním práv dieťaťa a vlastným príkladom ako najúčinnnejšou metódou má byť prirodzenou autoritou. Deti sa ho nemôžu báť, majú mu dôverovať, mať pri ňom pocit istoty a bezpečia. Dieťa musí cítiť, že vychovávateľovi na ňom záleží, aj keď robí opatrenia a odberá im nejaké výhody. Výchova musí byť jednoznačne komunikáciou, nie manipuláciou a vychovávateľ musí vedieť dieťa počúvať.“¹⁶

Empirické zisťovanie

V súlade so zameraním príspevku a po zvážení našich možností sme sa rozhodli popísať a identifikovať životné smerovanie maloletého dieťaťa, ktorému bolo súdom nariadená náhradná rodinná starostlivosť. Pri voľbe témy a štúdiu odbornej literatúry sme si zvolili hlavný výskumný problém, ktorým bolo zistenie, s ktorými pracovníkmi sa dieťa stretáva pri repatriácii zo zahraničia. Na základe nami vybratej metódy kvalitatívneho výskumu sme si počas priebehu nášho výskumu uvedomovali niektoré nedostatky, ktoré vyplývajú z nedostatku erudovaných informácií o prípade dieťaťa.

Na základe štruktúrovaného rozhovoru sme vypracovali prípadovú štúdiu – správu o dieťati, ktoré prešlo repatriáciou, teda premiestnením – jednotlivým návratom do vlasti dobrovoľne, keďže šlo o maloleté dieťa. Výskumný súbor tvorili dve sociálne pracovníčky ÚPSVaR, z ktorého jedna bola súdom stanovená sociálna kurátorka maloletého dieťaťa. Výskum sme realizovali prostredníctvom osobných stretnutí so sociálnymi pracovníčkami na ich pracovisku.

Otázka 1: Ako prebieha repatriácia dieťaťa zo zahraničia?

Návrat a premiestnenie dieťaťa nachádzajúceho sa na území iného štátu bez sprievodu zákonného zástupcu sa vykonáva podľa § 28 zákona o SPOaSK. Repatriáciu sme vykonávali na základe oznámenia zastupiteľského orgánu SR v zahraničí (ale vykonáva sa i na základe informácií MZV SR). Komunikovali sme s orgánmi MZV SR, pričom všetky opatrenia na návrat sme vykonávali v rámci našich kompetencií. Ak dieťa neprevezme rodič ani osoba, ktorá sa o dieťa osobne stará, UPSVAR podá na súd návrh na

¹⁵ KRAJČÍRIKOVÁ, Ľ. *Didaktika výchovných činností v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach*. Ružomberok: KU, 2012, s. 46.

¹⁶ FEDOROVÁ, M. *Individuálna práca s dieťaťom a rodinou v detskom domove*. In *Vychovávateľ*, 2006, č. 7, s. 24.

umiestnenie dieťaťa do zariadenia alebo navrhne príslušnému súdu, v zmysle medzinárodných dohovorov, uznanie cudzieho rozhodnutia. Súd súčasne ustanoví dieťaťu opatrovníka, ktorý ho v zahraničí prevezme a odovzdá do starostlivosti zariadenia, ktoré vo svojom rozhodnutí označí.

Otázka 2: S ktorými odborníkmi sa dieťa stretáva pri repatriácii, ale i pri výkone rozhodnutí súdu?

Prvým odborníkom, s ktorým sa dieťa stretáva pri repatriácii, je kolízny opatrovník, ktorý preberá dieťa zo zahraničia a má plnú zodpovednosť za jeho návrat na Slovensko. Tento odborník i naďalej vystupuje v jeho záujme, je akoby jeho patrónom, ktorý háji jeho záujmy. V prostredí detského domova sa stretne so sociálnymi pracovníkmi, ale i lekárom (prešetrenie zdravotného stavu), vychovávateľom a pomocným personálom.

Prípadová štúdia – správa o dieťati – repatriácia

Meno: F.C., narodená 03/2012

Rodičia: matka: F.A., narodená 1992, bezdomovkyňa

otec: F.L., narodený 1992, trvale bytom Poprad

Genéza prípadu:

Maloletá F. sa narodila rodičom v roku 2012. Rodičia uzavreli manželstvo až po narodení maloletého dieťaťa. Už po narodení maloletej F. vznikli zo strany rodičov problémy so starostlivosťou. Matka sa o maloleté dieťa nedokázala riadne postarať, túlala sa s ním po obchodných centrách a ulici, otec dieťaťa žil so svojím starým otcom v Poprade, bol nezamestnaný a nemal žiadny príjem. Odišli do Českej republiky. Zdržovali sa v meste Kolín. Otec sa zamestnal v cirkuse ako ošetrovateľ cirkusových zvierat. Rodičia zdržiavajúci sa v ČR sa ocitli v akútnej finančnej a bytovej situácii. Malú F. chceli dočasne nechať v Detskom centre v Kolíne dovtedy, kým sa ich bytová a finančná situácia nezlepší. Rodičia sa plánovali vrátiť na Slovensko bývať k starým rodičom. Situácia sa zmenila. Starí rodičia sa odsťahovali z uvedenej adresy a podmienky, do ktorých by sa maloletá F. mala vrátiť, boli nevyhovujúce. Ani jeden z rodičov nedokázali maloletej F. zabezpečiť starostlivosť. Svoje bytové, finančné a osobné pomery nedokázali upraviť. Rodičia sa rozviedli, matka ostala bezdomovkyňou a otec dieťaťa bol umiestnený do vyšetrovacej väzby. Rodičia postupne stratili záujem o svoje maloleté dieťa. Rozsudkom Obvodného súdu Kolín bolo rozhodnutie o umiestnení maloletého dieťaťa do Detského domova v SR, kde bolo maloleté dieťa repatriované z Českej republiky do Slovenskej republiky. Úrad pre medzinárodnú ochranu detí – Ústredný orgán Českej republiky požiadal o spoluprácu Slovenský ústredný orgán – Centrum pre medzinárodnoprávnu

ochranu detí a mládeže Slovenskej republiky. Na základe dožiadania Slovenského Ústredného orgánu vykonal ÚPSVR Poprad potrebné opatrenia na zabezpečenie návratu maloletej F. na územie SR. Dňa 11.04.2013 bol vykonaný prevoz maloletej F. z hraničného prechodu ČR/SR – Brodské do detského domova v SR v koordinácii sociálneho pracovníka Detského centra z Kolína a sociálneho pracovníka odd. SPODaSK, ÚPSVR z Popradu.

Dôvody umiestnenia:

Zanedbávanie starostlivosti o maloleté dieťa zo strany rodičov maloletého dieťaťa. Rodičia svoje bytové, finančné a osobné pomery nedokázali upraviť. Rozviedli sa, matka ostala bezdomovkyňou a otec dieťaťa bol umiestnený do vyšetrovacej väzby. Rodičia postupne stratili záujem o svoje maloleté dieťa.

Názov zariadenia:

OS Kolín rozsudkom (január 2013) rozhodol o repatriácii maloletej F. na územie SR a nariadil ústavnú starostlivosť. Maloletá F. bola umiestnená v Detskom domove a od apríla 2013 bola v profesionálnej rodine.

Dôvody, pre ktoré bola mal. F. umiestnená do detského domova, boli: zanedbávanie starostlivosti o mal. dieťa, zlé finančné a bytové podmienky na strane rodičov, ktorí nevytvorili vhodné podmienky pre výchovu svojej maloletej dcéry.

Smerovanie, cieľ sociálnej práce:

V zmysle plnenia opatrení vyplývajúcich z plánu sociálnej práce s maloletým dieťaťom bol zameraný na sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti (NRS) formou osvojenia. Dňa 20.11.2013 bola maloletá F. hlásená určenému úradu Prešov, ktorý je úradom určeným pre sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti, za účelom hlásenia dieťaťa do NRS a následného sprostredkovania tejto starostlivosti. Určený úrad v Prešove 28. 11. 2013 vydal súhlas s nadviazaním osobného kontaktu v zmysle § 73 odst. 3 písm. g) zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Sprostredkoval nadviazanie osobného vzťahu medzi dieťaťom a žiadateľkou o NRS K.K., bytom v Prešove.

Aktuálna sociálna situácia maloletého dieťaťa:

Maloletá F. bola na základe predbežného opatrenia umiestnená do zariadenia vyžadujúceho okamžitú pomoc pri Detskom centre v Kolíne, v ČR od 14. 08. 2012. Spočiatku išlo o dobrovoľný pobyt, ale rodičia si nedokázali upraviť svoje osobné pomery a stratili záujem o mal. dieťa.

Rozsudkom OS Kolín bolo rozhodnutie o umiestnení mal. dieťaťa do Detského domova v SR, kde bolo maloleté dieťa repatriované z ČR do SR.

Rozsudkom OS Poprad súd pozbavil rodičov rodičovských práv a u maloletej F. boli splnené podmienky osvojiteľnosti. Obaja rodičia dali písomný súhlas na osvojenie maloletého dieťaťa.

Dňa 20. 11. 2013 bola maloletá F. hlásená určenému úradu Prešov, ktorý je úradom určeným pre sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti, za účelom hlásenia dieťaťa do NRS a následného sprostredkovania tejto starostlivosti.

Dňa 28. 11. 2013 určený úrad v Prešove vydal súhlas s nadviazaním osobného kontaktu v zmysle § 73 odst. 3 písm. g) zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Sprostredkoval nadviazanie osobného vzťahu medzi dieťaťom a žiadateľkou o NRS K.K., bytom v Prešove, ktorá bola žiadateľkou o NRS, prešla riadnou prípravou na NRS, bola zapísaná na určenom úrade v Prešove v zozname žiadateľov o osvojenie.

Dňa 21. 02. 2014 OS v Poprade uznesením nariadil okamžité odovzdanie maloletej F. do predbežnej osvojiteľskej starostlivosti p. K.

Rodičia maloletej F. sa v súčasnosti zdržujú na Slovensku, matka žije v Poprade ako občan bez prístrešia, nemá vhodné podmienky pre starostlivosť a výchovu o maloleté dieťa. Otec bol vo vyšetrovacej väzbe v ÚVTOS Prešov z dôvodu spáchania trestného činu ublíženia na zdraví matke dieťaťa a tiež z inej trestnej činnosti. Rodičia sa od umiestnenia maloletej F. v Detskom domove v SR nekontaktovali a nezaujímal sa o maloleté dieťa, vyživovaciu povinnosť si neplnili.

Maloletá F. bola umiestnená na určitú dobu v profesionálnej rodine. Bola veľmi slabučká, zaostávala vo vývine, vo veku 13 mesiacov prijímala len mixovanú stravu, okrem spania a jedenia nevedela nič. V profesionálnej rodine bola nastavená na pravidelný denný režim, reagovala plačom na silnejšie zvukové podnety, spočiatku bola horšia adaptácia na nové prostredie. V priebehu umiestnenia maloletej F. došlo k výraznej akcelerácii vývinu, postupne začala liezť, urobila prvé samostatné kroky, napodobňuje správanie dospelých – metlou zametá, vareškou varí, mobilom telefonuje. F. je milé, spokojné dieťa, je prítulná a žiada si pohladenie.

Maloletá F. bola umiestnená u žiadateľky o NRS p. K.K. od 16. 12. 2013. Bola nastavená na pravidelný denný režim, adaptácia prebehla pomerne rýchlo. Má vytvorené vhodné podmienky pre zdravý telesný a psychický vývin. Medzi F. a p. K. sa vytvoril blízky citový vzťah. Od príchodu do domácnosti p. K.K. sa vývoj posunul dopredu, začala rozprávať, správanie sa ustálilo, je zdravá, prekonala len bežné detské ochorenia. P. K. prešla opakovanou prípravou na NRS v rámci určeného úradu ÚPSVR Prešov, boli preverované jej osobnostné danosti, bytové a finančné pomery, spĺňa všetky podmienky požadované zákonom. V domácom prostredí má maloleté dieťa vytvorené vhodné podmienky pre jeho zdravý rast a vývoj. Bolo v záujme maloletého dieťaťa, aby bolo zverené do starostlivosti žiadateľky.

Záver a odporúčania pre prax

Dieťa akéhokoľvek veku si zaslúži byť milované, akceptované a prijaté. Pracovníci detských domovov sa s veľkým nasadením snažia naplňovať nielen biologické, ale i psychické a duševné potreby opustených detí. V spolupráci s inými odbornými zamestnancami detského domova sa všetkým deťom snažia zabezpečiť aspoň základné vzdelanie, snažia sa čo najviac prispôsobiť atmosféru a prostredie detského domova ozajstnému domovu, ktoré tieto deti nemajú. Vykonávajú svoje povolanie nielen v súlade so znením zákonov, ale i v súlade čo najlepšieho vedomia a svedomia. Medzi deťmi, ktoré žijú spolu niekoľko rokov, sa rozvíjajú priateľstvá, ktoré niekedy pretrvávajú po celý život. Rozvíjajúca sa sieť profesionálnych rodičovstiev sa zakladá na mnohých už spomenutých zásadách, ktoré slúžia pre pozitívny vývin každého dieťaťa. Je preto potrebné tento pozitívny trend zdokonaľovať, viac upriamovať pozornosť verejnosti na tento trend, zapájať širokú verejnosť pri realizácii podujatí pre deti z detských domovov, ale i hľadať vhodné riešenia ďalšej realizácie a uplatnenia sa detí z detských domovov v skutočnom, reálnom živote.

Bibliografia

- BUDAYOVÁ, Z. *Deprivácia*. Slovensko-poľský krátky slovník sociálnej práce a manažmentu. Warszawa : Szkoła Wyższa im. Bogdana Janskiego. 2016. s 51-53. ISBN 978-83-87897-17-8.
- DŽODLOVÁ, E. SWATON, A. Projekt individuálneho bývania v Detskom domove Slon v Šarišských Michaľanoch. In *Vychovávateľ: časopis pre pedagógov*, Educatio, ISSN 0139-6919 , 2003, roč. 48, č. 10, s. 25-28.
- DŽUBÁKOVÁ, I. *Proces adaptácie detí na prostredie detského domova*. Rigorózna práca. Katolícka univerzita v Ružomberku. Teologická fakulta. Katedra sociálnej práce. 2016, 118 s.
- FEDOROVÁ, M. Individuálna práca s dieťaťom a rodinou v detskom domove. In *Vychovávateľ: časopis pre pedagógov*, Educatio, ISSN 0139-6919, 2006, roč. 54, č. 7, s. 24.
- KASANOVÁ, A. *Sprievodca sociálneho pracovníka*. Nitra: UKF, 2008. 278 s. ISBN 978-80-8094-277-9.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 1997. 6 s. ISBN 978-80-262-0528-9.
- KRAJČÍŘIKOVÁ, Ľ. *Didaktika výchovných činností v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach*. Ružomberok: Katolícka univerzita, 2012. 46 s. ISBN 978-80-8084-823-1.
- NR SR *Zákon 305/2005 Z.z. 1 ods. 1-3 písm. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov* [online]. [2016-07-07]. Dostupné na: ec.europa.eu/ewsi/UDRW/imagines/čems/docl_1329_669344138.pdf

- OLÁH, M. – SCHAVEL, M. – ONDRUŠOVÁ, Z. *Úvod do štúdia a dejín sociálnej práce*. 2. vyd. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. 208 s. ISBN 80-969449-6-7.
- OLÁH, M. – SCHAVEL, M. – ONDRUŠOVÁ, Z. – NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie a metód sociálnej práce*. 3. dopl. vyd. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra sociálnej práce, 2009. 228 s. ISBN 80-969449-6-7.
- OLÁH, M. – SCHAVEL, M. – TOMKA, M. *Príručka pre skvalitnenie supervízie detských domovoch*. 1. vyd. Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci, 2008. 35 s. ISBN 978-80-969905-0-4.
- PAPŠO, P. *Kompetencie sociálneho pracovníka v detskom domove*. In *Problémy súčasnej rodiny a náhradní rodinný péče*. 1. vyd. Tribun EU s. r. o. Brno, 2010. 214 - 221 s. ISBN 978-80-7399-888-2.
- ÚPSVaR. Dokumenty. [online]. [2016-06-21]. Dostupné na: <http://www.upsvar.sk/buxus/docs//SSVaR/OVOZ/Koncepcia.pdf>

Recenzia štúdie:

doc. PhDr. Irena Kamanová, PhD., MHA

Homelessness as a Social Problem from the View High School Students in Counties Bratislava and Skalica

Obdachlosigkeit als soziales Problem aus der Ansicht Gymnasiasten im Bezirk Bratislava und Skalica

Bezdomovectvo ako sociálny problém z pohľadu stredoškolskej mládeže v okresoch Bratislava a Skalica

Pavol Tománek

Abstract

A study through quantitative research approaches attitude of the current high school students the districts of Bratislava and Skalica to homelessness. It focuses on the theoretical aspects of homelessness as a social problem, highlights the myths and prejudices against the homeless and stresses the importance of knowledge, attitudes and public opinion on homelessness. It approximates the current state of homelessness in Slovakia and abroad, describes the current possibilities of aid to uprooted people and implemented in the context of research points to the importance of changing public attitudes toward the homeless. The research carried out can serve as a primary prevention of homelessness for young people.

Keywords: Homelessness. Attitudes. Secondary school students. Research.

Úvod

„Lebo toho nebude nikdy, aby nebolo núdzneho v zemi, preto ti ja prikazujem a hovorím: Doista otvoríš svoju ruku svojmu bratovi, svojmu chudobnému strápenému a svojmu núdznému vo svojej zemi.“ (Lv 15, 11)

Chudoba je od nepamäti jedným z vážnych celosvetových problémov ľudstva. Absolútnu chudobu charakterizuje boj o fyziologické prežitie, ktorého príčinou je nedostatok základných životných podmienok, za ktoré považujeme jedlo, nevyhnutné ošatenie a prístrešie. Absolútna chudoba sa prirodzene vyskytuje v tých najchudobnejších štátoch sveta, kde milióny ľudí trpia hladom, ale nie je ničím nezvyčajným ani vo vyspelých, ekonomicky silných štátoch sveta. A práve tu sa objavuje vo forme bezdomovectva – sociálneho problému postmoderných spoločností, spôsobeného vznikom ekonomickej a sociálnej nerovnosti v spoločnosti. Bezdomovectvo ako zložitý sociálno-patologický problém postihuje všetky dimenzie človeka, vrátane jeho

prostredia (rodina, spoločnosť). Nie je to izolovaný jav, ale spleť problémov, ktorá zasahuje do všetkých oblastí života a ovplyvňuje celú spoločnosť. Je predmetom sociálneho výskumu a sociálnej politiky štátu, ktorej úlohou by malo byť vytváranie vhodných životných podmienok a legislatívy, aby bolo možné znižovať počet ľudí bez domova a uľahčiť im integráciu do spoločnosti. Je priam zarážajúce, že v komparácii s politickým režimom pred 25-tich rokov je tu diametrálny rozdiel v počte ľudí bez domova. Rovnako je zaujímavý aj fakt, že medzi bezdomovcami je minimálny počet rómskeho etnika, na ktoré je v poslednej dobe vyvíjaný enormný tlak pre neprispôsobilosť a pod., pritom málokto v slovenskej, azda aj v európskej dimenzii vie, že napr. rómske etnikum je oveľa súdržnejšie a celistvé pri problémoch, ktoré život prináša a že rómska rodina je schopná sa postarať aj o tých, ktorých majoritná spoločnosť, rodina často vylúčila na okraj spoločnosti. Problém bezdomovectva je však často prehliadaný a podceňovaný. Vo všeobecnosti sa o tomto jave vie len veľmi málo, informácie verejnosti sú často skreslené, neúplné a ovplyvňované médiami. Bezdomovci sú mnohými vnímaní ako sociálna skupina, ktorá žije dobrovoľne na okraji spoločnosti a tento spôsob života jej vyhovuje. Negatívne vnímanie verejnosti spôsobuje určitú stigmatizáciu ľudí bez domova. Stigma – nálepka, ktorú si títo ľudia nosia vo svojom vnútri, spôsobuje často ich demotiváciu pri reintegrácii do spoločnosti. Postupne ich odsúva na okraj spoločnosti a spôsobuje ich sociálne vylúčenie. Bezdomovci tak patria medzi najviac viditeľnú marginalizovanú skupinu. Predkladaná štúdia chce podať názor, že hodnotový rebríček súčasných mladých ľudí má veľký vplyv aj na ich správanie sa voči sociálne slabším a vylúčeným osobám. Práve dnešní mladí ľudia však budú v budúcnosti viesť našu spoločnosť, preto považujeme za potrebné poznať ich názory a postoje k rôznym sociálnym javom v spoločnosti. Žijeme v dobe, kedy výrazne vzrastá počet prípadov bezdomovectva a sociálneho vylúčenia aj medzi mladými ľuďmi, preto tento krok pokladáme za súčasť primárnej prevencie vzniku sociálno-patologických javov v spoločnosti a dovoľme si konštatovať, že prevencia je vždy efektívnejšia a menej nákladná, ako odstraňovanie následkov už vzniknutých problémov. Cieľom štúdie je zistiť, ako stredoškolskí študenti vo vybraných okresoch vnímajú problematiku bezdomovectva, zmapovať ich postoj k ľuďom bez domova, zistiť, v čom vidia príčiny vzniku bezdomovectva, ako sa správajú k bezdomovcom, či sú ochotní im pomôcť a či je ich pohľad na bezdomovcov ovplyvnený predsudkami. Oboznámenie a zamyslenie sa študentov nad problematikou bezdomovectva môže v konečnom dôsledku viesť k tomu, že začnú o bezdomovectve hlbšie premýšľať, a keď sa s ním v praxi stretnú, budú mať na tento sociálno-patologický jav komplexnejší pohľad a empatickejší postoj k marginalizovaným a sociálne vylúčeným ľuďom bez domova.

1 Bezdomovectvo ako celospoločenský problém

Bezdomovectvo sa na Slovensku, tak ako aj v ďalších post-socialistických krajinách, stalo viditeľným problémom až po roku 1989. Socialistický režim dovtedy oficiálnu existenciu ľudí bez domova nepripúšťal. Bezdomovectvo existovalo v skrytej podobe (v rôznych ubytovniach, vo väzeniach, v psychiatrických liečebniach a iných inštitúciách) a bolo označované ako parazitný spôsob života a porušovanie pracovnej povinnosti. Každý občan musel mať trvalé bydlisko a pečiatku zamestnávateľa v občianskom preukaze. Politické a sociálno-ekonomické zmeny po revolúcii v roku 1989 priniesli so sebou výrazné prehĺbenie sociálnej nerovnosti občanov. „*Žiadna spoločnosť nezaručuje skutočnú rovnosť všetkým svojim členom, aj keď nie všetky sú ochotné si to priznať. Každá spoločnosť bola a zrejme aj navždy bude diferencovaná do vrstiev a skupín, ktoré sa od seba odlišujú podielom na majetku a službách, prístupom k moci a výškou svojej prestíže.*“ (Keller, 2004, s. 30). Medzi príčiny vzniku sociálnej nerovnosti Horáková (1995) zaraďuje zánik povinnosti pracovať, rozpad veľkých, najmä stavebných podnikov, ktoré tradične zamestnávali nekvalifikovaných, problémovú a mobilnú pracovnú silu, následnú nezamestnanosť, s ňou súvisiacu stratu ubytovania v podnikových ubytovniach a rozsiahlu amnestiu väzňov. Večeňa (1996) dopĺňa k uvedeným príčinám aj zmeny v bytovej politike. Za kľúčový považuje presun zodpovednosti za zaistenie bývania zo spoločnosti na samotného občana. Zastavenie organizovanej komplexnej bytovej výstavby prinieslo zníženie počtu nových bytov a súčasne zvýšenie ich ceny. Problémom sa stal nepomer medzi nízkymi príjmami domácností a vysokými cenami za bývanie. V dôsledku týchto zmien sa na Slovensku po roku 1989 výrazne zvýšil počet osôb, ktoré sa z rozličných príčin ocitli v nepriaznivej životnej situácii – stali sa „ľuďmi bez domova“. Problém bezdomovectva sa stal viditeľným až do takej miery, že sme sa s nimi začali bežne stretávať v uliciach miest. Do povedomia verejnosti túto problematiku dostávajú aj médiá, ktoré sa začali tomuto javu venovať najmä po viacerých úmrtiach bezdomovcov v zimnom období. Absencia a strata domova spôsobuje, že bezdomovci sú ohrození v mnohých individuálnych i sociálnych aspektoch svojej existencie. (Matoušek et al., 2005). Spoločným znakom týchto osôb je neschopnosť riešiť a prekonať nepriaznivú životnú situáciu vlastnými silami. A toto je výzva pre celú spoločnosť – od politikov, štátnych i mimovládnych organizácií, školských i zdravotníckych zariadení, až po radových občanov. Každý môže svojim spôsobom prispieť k zlepšeniu života ľudí, ktorí sa ocitli „na hrane“.

1.1 Bezdomovectvo ako sociálnopatologický jav

Bezdomovectvo patrí medzi sociálno-patologické javy. Je to extrémna forma chudoby a zároveň prejav sociálneho vylúčenia. V najvšeobecnejšom význame chápeme bezdomovectvo ako absenciu primeraného a dôstojného bývania, v užšom slova zmysle je to úplná absencia bývania. Bezdomovectvo

však neznamená len fyzický problém s bývaním. Draganová a kol. (2006, s. 179) definuje bezdomovectvo ako „situáciu bezprostrednej núdze, v ktorej sa ocitá jedinec bez trvalého domova, a to nielen v zmysle prístrešia“. Domov je pre človeka nielen útočiskom, do ktorého sa rád vracia, ale zároveň je aj miestom, kde si utvára sociálne väzby, začleňuje sa do sveta iných ľudí, získava pocit bezpečia, istoty a spolupatričnosti. „*Domov mu vracia pocit rovnováhy v ťažkých životných situáciách a dáva mu precítiť zmysel vlastného života.*“ (Brožík, 1969, s. 133). Podľa Hradeckého et al. (2007) existujú tri základné domény tvoriace domov: fyzická doména, ktorá zahŕňa slušné bývanie alebo priestor, kde je možné napĺňať potreby osoby a jej rodiny, právna doména znamená výlučné vlastníctvo, právny nárok a istotu užívania a sociálna doména, ktorá dáva možnosť uchovať si súkromie, ale aj udržiavať spoločenské vzťahy.

V prípade bezdomovcov dochádza k súčasnému vylúčeniu z fyzickej, sociálnej i právnej domény. Strata prístrešia znamená vylúčenie z fyzickej domény (osoba spí na ulici), chudoba bezdomovca zároveň vylučuje z právnej ochrany (stráca svoje práva) a sociálna neprispôsobivosť bezdomovca vylučuje zo sociálnej domény. Popis jednotlivých typov bezdomovectva v súvislosti s vylúčením z bývania je v nasledujúcej tabuľke:

Tabuľka 1: Sedem teoretických typov bezdomovectva

	Č.	Koncepcná kategória	Fyzická doména	Právna doména	Sociálna doména
bezdomovectvo	1	Bez prístrešia	Žiadne bývanie	Žiaden právny nárok na užívanie priestoru (vlastníctvo, užívacie právo)	Žiaden súkromný a bezpečný osobný priestor pre sociálne vzťahy
	2	Bez domova	Má vhodné miesto na bývanie	Žiaden právny nárok na užívanie priestoru (vlastníctvo, užívacie právo)	Žiaden súkromný a bezpečný osobný priestor pre sociálne vzťahy
vylúčenie z bývania	3	Neisté a nevyhovujúce bývanie	Má miesto na bývanie (neisté a nevhodné)	Žiadna istota užívacieho práva	Má priestor pre sociálne vzťahy
	4	Nevyhovujúce bývanie a sociálna izolácia v legálne obývanom obydli	Nevyhovujúce bývanie (nevhodné na bývanie)	Má právny nárok a/alebo istotu užívacieho práva	Žiaden súkromný a bezpečný osobný priestor pre sociálne vzťahy
	5	Nevyhovujúce bývanie (isté užívacie právo)	Nevyhovujúce bývanie (nevhodné na bývanie)	Má právny nárok a/alebo istotu užívacieho práva	Má priestor pre sociálne vzťahy
	6	Neisté bývanie (primerané bývanie)	Má miesto na bývanie	Žiadna istota užívacieho práva, strata vlastníctva	Má priestor pre sociálne vzťahy
	7	Sociálna izolácia v kontexte istého a primeraného bývania	Má miesto na bývanie	Má právny nárok a/alebo istotu užívacieho práva	Žiaden súkromný bezpečný osobný priestor pre sociálne vzťahy

Zdroj: Edgar, Meert, Doherty, 2004, s. 6.

Ružička (In Šlosár, 2009) chápe bezdomovecť v kontexte sociálneho vylúčenia na jednej strane ako nerovnosť v participácii na spoločenskom živote – sociálne vylúčenie je odrazom odlišného prístupu k piatim základným zdrojom spoločnosti (zamestnanie, zdravotná starostlivosť, vzdelanie, bývanie a sociálna ochrana), na druhej strane označuje bezdomovecť ako extrémne vylúčenie zo života, ktoré má materiálny, sociálny, pracovný, kultúrny a zdravotný rozmer. S uvedeným autorom sa stotožňuje aj Beňová (2008, s. 15), ktorá považuje vyjadrenie bezdomovecť = extrémne vylúčenie, za najvýstižnejšiu definíciu, pretože zahŕňa „extrémne vylúčenie zo spoločnosti a všetkých jej „dobier“ – od prístrešku, pitia, ošatenia, cez zdravotnú starostlivosť, kultúrne aktivity, profesijné uznanie a sociálne zabezpečenie až po sociálnu sieť a má fatálny dopad na životy bezdomovcov“. Toto vylúčenie však neznamená len vylúčenie zo širokej spoločnosti. Najbolestivejším pre ľudí bez domova je vylúčenie z okruhu najbližšej rodiny a priateľov. To je stav, ktorý hlboko zraňuje ich vnútro, bezdomovec sa cíti zranený, sklamaný, ponížený a neverí sebe ani ostatným. Napriek tomu však nájdeme medzi ľuďmi bez domova aj osoby, ktoré si tento spôsob života zvolili dobrovoľne za svoj „životný štýl“. Tvorí zanedbateľnú menšinu a málokedy sú klientmi sociálnych služieb poskytovaných bezdomovcom. Srholec (In Tvrdoň, Kasanová, 2004, s. 37) o nich hovorí: „*Neraz ide o únik zo sveta „múdrych a mocných“, ktorí sa ich snažili zmeniť, a tak svojím životom vyjadrujú protest proti spoločnosti s unáhleným spôsobom života. Sú to ľudia milujúci slobodu, ktorí žijú na okraji spoločnosti, ale naplno.*“

1.2 Príčiny vzniku bezdomovectva

Poznanie príčin bezdomovectva je základným predpokladom riešenia problémov osôb bez domova. Je však dôležité rozlíšiť, čo je príčinou a čo dôsledkom bezdomovectva. Vonkajšie (objektívne) príčiny sú výsledkom politiky štátu a bezdomovec ich nedokáže ovplyvniť, v podstate je ich „obetou“. Sú to napríklad vysoká miera nezamestnanosti, vysoké ceny bytov, nedostatočné sociálne zabezpečenie v chorobe a starobe, chudoba, ale aj diskriminácia členov etnických minorít, či neschopnosť chovancov ústavov viesť samostatný život po dovŕšení dospelosti. Vnútorne (subjektívne) príčiny poukazujú na nepriaznivé materiálne, vzťahové a osobné podmienky jednotlivcov a rodín (Vacínová, 2006), napríklad nízky príjem rodiny, dlhy, strata zamestnania alebo bývania, nefunkčný rodinný systém, narušené vzťahy v rodine, telesné alebo duševné ochorenie, poruchy osobnosti či prežité traumatické zážitky (zneužívanie v detstve, smrť blízkej osoby, závislosť rodičov...). V tabuľke 2 uvádzame prehľad najčastejších príčin bezdomovectva s popisom konkrétnych problémov, ktoré ich charakterizujú.

Tabuľka 2: Možné príčiny vzniku bezdomovectva

	Konkrétne problémy
Inštitúcie	Odchod z detských domovov Prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody
Zdravie	Látkové a nelátkové závislosti (drogy, alkohol, gamblerstvo) Zdravotné problémy – mentálne Kombinácia mentálneho postihnutia a závislosti Fyzické alebo sexuálne zneužívanie
Vzťahy	Hádky s rodičmi Smrť blízkej osoby Rozpad manželstva Domáce násilie Rozchod partnerov Nedostatok sociálnej poradenskej siete
Vzdelanie, zamestnanie	Ťažkosti pri učení Vylúčenie zo školy Nedostatočná kvalifikácia Strata zamestnania
Bytová kultúra	Nedostatok bytov v niektorých regiónoch Nedostatok cenovo dostupného bývania Nerovnováha medzi dopytom a ponukou bytov
Iné	Predchádzajúca skúsenosť s bezdomovectvom Dlhy (na nájomnom, nezaplatené úvery) Utečenectvo, migrácia Problémy s podporou

Zdroj: Slovák, Vereš, 2009, s. 80.

Najčastejšou príčinou vzniku bezdomovectva sú podľa Európskej federácie národných združení pracujúcich s bezdomovcami (FEANTSA) vzťahové problémy (rozvod, úteky z domu, neschopnosť riešiť narušené partnerské vzťahy), strata bytu a zadlženosť. (Hradecký, 2006). Draganová a kol. (2006, s. 179) uvádza ako najčastejší dôvod bezdomovectva „stratu zamestnania (23 %), rozvod (20 %), odchod z rodiny (11 %), výkon trestu (5 %), zlé hospodárenie (3 %), výstup z iného ústavného zariadenia (2 %)“. Na rozdiel od predchádzajúcich autorov, americká národná koalícia bezdomovcov (NHC) stanovila ako najčastejšie príčiny bezdomovectva nedostatok cenovo dostupných bytov, chudobu, nedostatok pracovných príležitostí, pokles verejnej podpory, nedostupné zdravotníctvo, duševné poruchy, domáce násilie a závislosti. (NHC, 2014). Príčiny bezdomovectva podľa Vereša (2008) súvisia aj s pohlavím a vekom. U mužov sú to častejšie materiálne faktory (strata bytu, zamestnania, nízky príjem) v kombinácii s osobnými faktormi (osamelosť, staroba, alkoholizmus...). Ženy sú citlivejšie a strata domova ich hlbšie postihuje. Súvisí to s vnímaním postavenia v spojení s rolou matky, ktorá je zodpovedná za starostlivosť o domov a rodinu. Ako hovorí Janebová (2000): „... jedinou skupinou, ktorá má horší status ako bezdomovci, sú ženy bez domova.“ Najčastejšou príčinou bezdomovectva u žien sú vzťahové faktory, spôsobené narušenými rodinnými vzťahmi, rozvodom alebo násilím v rodine. Príčinou bezdomovectva detí a mladých

Ľudí sú najmä inštitucionálne faktory (odchod z detského domova, z ústavov), ale aj vzťahové faktory, napríklad neúplná rodina, násilie, závislosti alebo týranie v rodine, či zdravotné príčiny (mentálne postihnutie, schizofrénia, epilepsia). V kontexte terénnej sociálnej práce môžeme príčiny bezdomovectva rozdeliť na primárne, sekundárne a terciálne (Marek, Strnad a Hotovcová, 2012). Primárnou príčinou je sociálny úpadok osobnosti, ktorý by mal riešiť sociálny systém formou prevencie a sekundárnou príčinou je psychický úpadok osobnosti. Nebezpečenstvo terciálnych príčin vidíme najmä v tom, že klient nemôže nájsť miesto v spoločnosti, kam sa môže vrátiť, preto prichádza k recidíve a opäť sa vracia na ulicu. Príčiny bezdomovectva, takisto ako aj dôvody, ktoré bránia bezdomovcom začleniť sa opäť do spoločnosti, sú rôzne. Vo väčšine prípadov to však nie je len jeden dôvod, ale kombinácia subjektívnych a objektívnych faktorov. Čím dlhšie je človek „na ulici“, tým viac času potrebuje na reintegráciu do spoločnosti. Snaha o čo najrýchlejší návrat do normálneho života je primárnym cieľom pre úspešné riešenie bezdomovectva.

1.3 Sociálna pomoc a sociálne služby zamerané na ľudí bez domova na území Bratislavy

Sociálne služby na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb v zmysle ods. 1 § 12 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách sú poskytované v zariadeniach: nocľaháreň, útulok, domov na pol ceste, nízkoprahové denné centrum, zariadenie núdzového bývania. Sociálna práca s ľuďmi bez domova v rezidenčných zariadeniach sa podľa Tvrdoňa a Kasanovej (2004) zameriava na sociálne poradenstvo, sociálnu diagnostiku, pomoc, tréning sociálnych zručností, sociálnu terapiu, pomoc pri sprostredkovaní zamestnania, pri vybavovaní starobných a invalidných dôchodkov, zabezpečení alternatívneho ubytovania, rekvalifikačné kurzy, pracovné a iné podporné terapie. Počet ľudí bez domova na území hlavného mesta SR – Bratislavy nie je možné jednoznačne určiť. V novembri 2003 realizovala samospráva hlavného mesta v spolupráci s políciou tzv. nočné sčítanie bezdomovcov v Bratislave. Kontrolou zistili, že počet bezdomovcov v Bratislave je cca 600 – 700 (Hlavné mesto SR Bratislava, 2006). Sčítanie však zahŕňalo len zjavnú formu bezdomovectva. Vzhľadom na skrytú formu bezdomovectva, migráciu a zdržiavanie sa v neprístupnom a neznámom teréne je sčítanie bezdomovcov takmer nemožné. Ako uvádza Babiar (In Mátel, Schavel a kol., 2011) v Bratislave sa zdržuje odhadom asi 600 – 1 000 ľudí bez domova, niektoré odhady však predpokladajú 2 000 – 3 000 bezdomovcov. Existujúce sociálne služby svojou ponukou, adresnosťou a kapacitou nepokrývajú celú skupinu ľudí bez domova. Na území hlavného mesta SR – Bratislavy sú tieto služby poskytované v 16 zariadeniach s celkovou kapacitou 609 miest, čo je však len približne jedna tretina odhadovanej potreby. Tento počet zahŕňa 2 nocľahárne, 6 útulkov, 1 domov na polceste, 2 nízkoprahové denné centrá a 5 zariadení núdzového bývania. Sociálne služby pre ľudí bez domova na

území Bratislavy zriaďuje Bratislavský samosprávny kraj, hlavné mesto, neziskové organizácie a cirkev. Prevádzkovateľom zariadení sú 2 verejní a 14 neverejných poskytovateľov sociálnych služieb. V štrnástich zariadeniach sa poskytujú sociálne služby pobytovou formou, po jednom sú zastúpené zariadenia s ambulantnou a terénnou formou poskytovaných služieb. Z časového hľadiska – 14 zariadení poskytuje sociálne služby na neurčitý čas a 2 na čas určitý (Montarry, 2012). Mimovládne organizácie v rámci svojej pôsobnosti realizujú vlastné projekty, ktorých cieľom je pomoc ľuďom bez domova. Jedným z takýchto projektov bol aj projekt KRIŠTOF, ktorý v rokoch 2005 – 2007 realizovalo OZ Proti prúdu v rámci Európskych štrukturálnych fondov ako súčasť projektu EQUAL. Hlavným cieľom projektu bolo vytvoriť komplexný resocializačný program pre ľudí bez domova, a tým zvýšiť ich šance uplatniť sa a udržať na trhu práce. Projekt ponúkal 80 vybraným klientom dlhodobú sociálnu pomoc zameranú na postupnú reintegráciu do spoločnosti a zároveň možnosť riešiť viaceré okruhy problémov súčasne (práca, bývanie, sociálne zabezpečenie, osobné doklady, zdravie, rodinný život, osobné a právne problémy) (Beňová, 2008). Pre lepšiu ilustráciu konkrétnych sociálnych služieb a ich poskytovateľov v rámci Bratislavy rozdeľuje Kadlečík (In Mátel, Janechová, Roman, 2011) ľudí bez domova do troch skupín a označuje ich ako najnižšia, stredná a vyššia skupina. Najnižšia skupina sú v podstate „zjavní“ bezdomovci, pre ktorých sú určené nízkoprahové služby situované najmä v centre mesta. Nízkoprahové služby sú špecifické toleranciou alkoholu a iných návykových látok, toleranciou nižšej úrovne hygieny a nízkej motivácie participovať na integrácii do spoločnosti. Cieľom týchto služieb je zabezpečiť základné životné potreby ľuďom žijúcim na ulici.

Tabuľka 3: Sociálne služby na území Bratislavy zamerané na „najnižšiu skupinu“

druh sociálnej služby	poskytovateľ	
poskytovanie stravy	OZ VAGUS	Čelakovského 2, Bratislava
	Betlehem sv. Matky Terezy	Rovniakova 10, Bratislava
ošatenie	Slovenská katolícka charita	Jasovská 6, Bratislava
	Streetwork OZ VAGUS	
zdravotná pomoc	Ošetrovňa sv. Alžbety	Nám. 1. mája 1, Bratislava
	mobilná ošetrovňa Milosrdní bratia	
	projekt Streetwork OZ VAGUS	
	DEPAUL SLOVENSKO – útulok Sv. Lujzy de Marillac	Námestie Slobody 3, Bratislava
nocľah	DEPAUL SLOVENSKO - nocľaháreň sv. Vincenta de Paul	Ivanská cesta 32, Bratislava
osobná hygiena	Stredisko osobnej hygieny – OZ Domov pre každého	Stará Vajnorská 92, Bratislava
	Betlehem sv. Matky Terezy	
terénne programy	Projekty Streetwork OZ VAGUS	
	Streetwork Komunita Sv. Egídia	Ul. 29. augusta 7, Bratislava
socializačné aktivity	klub dobrovoľníkov – Hľa človek	Nám. 1. mája 1, Bratislava
sociálne poradenstvo	OZ Proti prúdu	Karpatská 10, Bratislava
	OZ VAGUS	
	DEPAUL SLOVENSKO	

Strednú skupinu tvoria osoby sebestačné z hľadiska zabezpečenia základných životných potrieb, problémom však je strata pracovných návykov a sociálnych zručností potrebných pre integrovanie sa do spoločnosti. Žijú síce dlhodobo na ulici, majú však pomerne vysokú motiváciu zlepšiť si život a udržať si určitý štandard. Brigádami alebo zberom surovín si zabezpečujú príjem, prespávajú v svojpomocne zhotovených prístreškoch, útulkoch alebo ubytovniach. Vzhľadom k zamestnaniu majú lepšiu úroveň hygieny. Ich integrácia do spoločnosti a zmena správania prebieha postupne a často je sprevádzaná recidívami. Sociálne služby zamerané na strednú skupinu majú prísnejšie podmienky ako u najnižšej skupiny. Prehľad služieb a poskytovateľov zameraných na strednú skupinu uvádzame v tabuľke 4:

Tabuľka 4: Sociálne služby na území Bratislavy zamerané na „strednú skupinu“

druh sociálnej služby	poskytovateľ	
poskytovanie stravy a osobná hygiena	Domov sv. Jána z Boha	Hattalova 6, Bratislava
nocľah	MEA CULPA	Hradská 2/B, Bratislava
	Domov pre každého, o. z.	Stará Vajnorská 92, Bratislava
pracovná terapia	OZ Proti prúdu – predaj Nota Bene	Karpatská 10, Bratislava
	Domov sv. Jána z Boha – integračné centrum	Hattalova 6, Bratislava
sociálne poradenstvo	OZ Proti prúdu	Karpatská 10, Bratislava
	OZ VAGUS	Čelakovského 2, Bratislava
	UNICEF Slovensko	Michalská 7, Bratislava

Vyššia skupina je najviac integrovaná do spoločnosti. Bezdomovcov patriacich do tejto skupiny je ťažké rozoznať od bežnej verejnosti. Neschopnosť ich plnej integrácie vyplýva najmä zo zadĺženosti, následných exekúcií a problému legálne sa zamestnať. Bývajú v chatkách, ubytovniach, ich hygiena a zdravotný stav je na dobrej úrovni. Príjem si zabezpečujú brigádami, predajom časopisu Nota Bene alebo z dôchodkov. V Bratislave neexistujú sociálne služby určené pre túto skupinu ľudí, ktoré by komplexne riešili ich problémy – najmä pomoc pri oddlžovaní, chránené zamestnanie a bývanie. Zčasti tieto služby zastrešuje OZ Proti prúdu možnosťou predaja časopisu Nota Bene a hlavné mesto poskytnutím ubytovania v ubytovniach Fortuna a Kopčany, ktoré poskytujú ubytovanie sociálne slabším vrstvám obyvateľov Bratislavy. (Konceptcia riešenia problematiky ľudí bez domova v hlavnom meste SR Bratislave, 2013). Včasná pomoc osobe bez domova znamená nižšie finančné náklady potrebné na reintegráciu do spoločnosti a zároveň zabraňuje prepadu na nižšiu úroveň. Sociálne služby a sociálna pomoc preto musia byť dostupné jednotlivým skupinám ľudí bez domova s ohľadom na ich výskyt, potreby a špecifiká.

2 Postoje stredoškolskej mládeže

Postoje nám pomáhajú porozumieť správaniu iných ľudí a ich poznaním môžeme pochopiť príčiny určitého správania sa ľudí okolo nás. K tomu je dôležité vedieť, ako postoje vznikajú, ako sa vyvíjajú a akým spôsobom je možné ich ovplyvniť či zmeniť. Vznik a vývoj postojov ovplyvňujú rôzne okolnosti v procese uspokojovania našich potrieb. Pozitívne postoje sa vytvárajú vo vzťahu k osobám a prostriedkom, ktoré pomáhajú danú potrebu uspokojiť a naopak, negatívne postoje vznikajú voči ľuďom a veciam, ktoré znemožňujú uspokojenie našej potreby. Postoje vznikajú v závislosti na potrebách človeka, ale dynamiku ich vzniku ovplyvňujú rôzne faktory: osobnostná štruktúra človeka, sociálna adaptácia a informácie. Človek prijíma za vlastné tie postoje, ktoré sú v súlade s jeho osobnosťou. Postoje, ktoré zastávame, výrazne ovplyvňuje naša sociálna identita a vnútorná príslušnosť k sociálnej skupine, ktorej sme členom. Kohoutek (1998) pridáva k determinantom postojov ešte vlastné životné skúsenosti a vplyv médií. Zmena postojov je dôležitá najmä pri výchove, kedy je potrebné žiaduce postoje posilňovať a nežiaduce tlačiť. Je to proces, zložený z viacerých na seba nadväzujúcich krokov – pozornosti, porozumenia, prijatia, zachovania a konania. Výrost a Slaměník (2008, s. 138) považujú za „*hlavný prostriedok zmeny postojov persúziu, t. j. presvedčovanie*“. V problematike sociálno-patologických javov zmena postojov úzko súvisí s potrebou odstránenia predsudkov v spoločnosti. Najmä v oblasti postoja verejnosti k ľuďom bez domova považujeme persúziu za dôležitú techniku, nakoľko postoj verejnosti voči marginalizovanej skupine bezdomovcov je väčšinou negatívny. Dôvodom je najmä skutočnosť, že ľudia často nechápu príčiny spoločenského vylúčenia bezdomovcov a sú zaťažení predsudkami.

Postoje verejnosti k problematike bezdomovectva sa pohybujú v rozmedzí od nekritického súcitu na jednej strane, cez skutočný záujem pomôcť, ľahostajnosť, strach z bezdomovcov, až po opačný extrém – nenávisť a pohrdanie. Podľa Ondrejko (2009) však bezdomovectvo dojíma spoločnosť oveľa menej ako iné dôsledky chudoby. Verejnosť totiž vníma bezdomovectvo ako „underserving“ chudobu a dáva ju do súvislosti s alkoholizmom, kriminalitou, nedostatkom vôle a ignorovaním sociálneho poriadku. Preto sa veľká časť populácie stavia k bezdomovcom negatívne. Prístup verejnosti má málokedy racionálny základ, často je ovplyvnený predsudkami, emóciami a vlastnými skúsenosťami z priameho kontaktu s bezdomovcom. Negatívny postoj verejnosti voči bezdomovcom súvisí s takzvanou atribučnou chybou, čo znamená, že na meranie príčin úspechov a neúspechov nepoužívame rovnaký meter. Neúspechy iných osôb pripisujeme ich lenivosti, či neschopnosti, zatiaľ čo z našich neúspechov viníme nepriaznivé okolnosti. A naopak, za úspechmi iných vidíme len náhodu, ale vlastné úspechy pripisujeme svojim schopnostiam, vytrvalosti a snaživosti (Průdková, Novotný, 2008). Aj ďalší autori, zaoberajúci sa problematikou bezdomovectva

uvádzajú negatívne postoje verejnosti voči bezdomovcom. Vágnerová (1999) ich charakterizuje ako zmes odporu a súcitu, Prinzová (2001) označuje bezdomovcov za sociálnu kategóriu, ktorú verejnosť vníma negatívne, často v dôsledku negatívnych stereotypov. V dôsledku kontaktu so zjavným typom bezdomovectva si majoritná spoločnosť vytvára chybnú a veľmi zjednodušenú predstavu o všetkých bezdomovcoch, na základe ktorej sú postoje verejnosti voči bezdomovcom záporné, spojené so stigmatizáciou a nezaujmom. Kraus (2007) poukazuje na celospoločenský rozmer problematiky v súvislosti s vnímaním Slovenska zo strany zahraničných turistov. Súhlasíme s autorovým výrokom, že bezdomovectvo „*ovplyvňuje pohľad cudzincov a turistov na našu krajinu*“ (Kraus, 2007, s. 269). Pokiaľ zahraničný turista príde vlakom do Bratislavy a pred staničnou budovou vidí povaľujúcich sa, opitých bezdomovcov, určite nezíska príjemný prvý dojem z krajiny. V tejto súvislosti však chceme podotknúť, že toto nie je len problém Bratislavy, s bezdomovcami na železničných staniciach sa stretávame vo viacerých európskych metropolách. Negatívny postoj verejnosti má však najväčší vplyv na samotných bezdomovcov. Ako uvádza Ružička (In Šlosár, 2009), negatívny sociálny postoj spoločnosti voči osobám bez domova vplýva na stratu ich sociálnych návykov a seba-vedomia. Postupne môže vyústiť až do „byrofóbie“ – chorobného strachu z jednania s inštitúciami a úradmi, čo prehĺbuje ďalšie problémy, ako neschopnosť zamestnať sa, vybaviť si doklady, nájsť si ubytovanie...

Šupková (In O. Z. Vagus, 2015) v kontexte pohľadu na človeka bez domova rozdeľuje verejnosť na tri základné skupiny:

- **Ľudia vidiaci problém** (bezdomovca vnímajú ako špinavého, zapáchajúceho človeka),
- **Ľudia, ktorí ak stretnú bezdomovca**, nevnímajú len jeho zovňajšok, ale zamyslia sa nad jeho osudom,
- **Ľudia, ktorí rozmýšľajú nielen nad jeho osudom**, ale aj nad spôsobom prevencie, a to aj v ich konkrétnom prípade.

Pre objektívne zhodnotenie problematiky bezdomovectva je potrebný hlbší pohľad a pochopenie súvislostí života bezdomovcov. Bežný človek však zvyčajne nemá čas skúmať problematiku do hĺbky, hľadať príčiny a skryté nadväznosti. Preto sa postoj väčšiny verejnosti zakladá na minimálnom základe relevantných informácií a väčšinou sa len pridáva k povedomiu okolia s výhovorkou, že keď to tvrdí väčšina, asi to bude pravda. Bezdomovci sú potom veľakrát už dopredu odsúdení na nemilosť, pretože spoločnosť je ovplyvnená predsudkom, že za svoju situáciu si môžu bezdomovci sami. Určite nie je v našich silách, aby sme pomohli každému bezdomovcovi, ktorého vidíme na ulici. Niekedy však dokáže veľa urobiť aj priateľský prístup a práve akceptujúca spoločnosť je najvhodnejším základom na vytvorenie služieb a systémov, ktoré ľudí bez domova zachytia a poskytnú im adekvátnu pomoc.

2.1 Vybrané výskumy postojov k bezdomovectvu

Väčšina autorov zaoberajúcich sa problematikou bezdomovectva pochádza z radov sociálnych pracovníkov pracujúcich v mimovládnych organizáciách, ktoré sú v priamom kontakte s ľuďmi bez domova. Vo svojich prácach sa snažia poukázať na problém bezdomovectva v širších súvislostiach a upozorňujú na jeho nedocenenie a zjednodušené vnímanie zo strany verejnosti. Postoje verejnosti zisťujú prostredníctvom výskumov. Na Slovensku však výskumy postojov k bezdomovectvu v podstate neexistujú. V susednej Českej republike sa danou problematikou zaoberajú najmä organizácie pracujúce s ľuďmi bez domova, ktoré robia výskumy pre vlastnú orientáciu.

2.1.1 Česká republika – Občianske združenie NADĚJE, AMASIA, IVVM

OZ Naděje je česká mimovládna organizácia, ktorá ponúka od roku 1990 adresnú pomoc ľuďom bez domova, starým, osamelým a zdravotne či spoločensky postihnutým ľuďom. Pre vlastnú orientáciu uskutočnilo OZ v roku 1993 súkromnú anketu týkajúcu sa bezdomovcov, v rámci ktorej bolo oslovených 500 osôb, z ktorých však len 122 bolo ochotných odpovedať na 3 otázky: „Kto sú podľa Vás bezdomovci?“, „Ako sa človek môže stať bezdomovcom?“ a „Ako by ste riešili problém bezdomovectva?“. Výsledky ankety potvrdili tézu, že pohľad verejnosti na bezdomovcov je skreslený a veľmi zjednodušený. Bezdomovci boli najčastejšie označovaní ako opilci, zloději a kriminálne živly (28 %) a tí, čo spia na vlakových staniciach (27 %). Až tretina opýtaných uviedla, že bezdomovcom sa človek stane preto, že sa mu nechce pracovať a ako riešenie problému bezdomovectva uviedlo 31 % respondentov, že problém by mala riešiť polícia a bezdomovci by mali byť zatvorení do väzenia. Po troch rokoch, na jeseň 1996, bola anketa urobená opäť, len so zmenou tretej otázky: „Kto a ako by podľa Vášho názoru mal riešiť problém bezdomovectva?“. Oslovení boli náhodní chodci (nie turisti) v okolí pražskej hlavnej stanice. Prekvapivo bol z výsledkov zaznamenaný nárast nerozhodných odpovedí typu neviem, nemôžem posúdiť (35 %, 22 % a 27 %). Opäť však prevažná väčšina odpovedí bola negatívna, až 31 % označilo bezdomovcov za kriminálne živly, ktorým sa nechce pracovať (34 %) a ich problém by mala riešiť represívne polícia (32 %). V roku 1995 uskutočnila agentúra AMASIA spolu s OZ Naděje výskum názorov populácie vo veku od 15 rokov na problematiku bezdomovectva. Zameriame sa na odpovede najmladších respondentov tohto výskumu. Len 26 % opýtaných vo veku do 29 rokov označilo problematiku bezdomovectva za závažnú, oproti 56 % respondentom z vyšších vekových skupín. Taktiež na otázku „Kto by sa mal podľa Vás starať o bezdomovcov?“ označilo len okolo 30 % mladších respondentov možnosť „príbuzní“, zatiaľ ľudia nad 30 rokov označili túto možnosť v 42 %. V odpovediach bolo vidieť rozdiel aj medzi úrovňou

vzdelania, čím vyššie dosiahnuté vzdelanie, tým častejšie označenie závažnosti bezdomovectva (základné vzdelanie 33 %, stredoškolské 48 % a vysokoškolské vzdelanie 60 %) a názor, že pomáhať bezdomovcom by mali najmä príbuzní a charitatívne organizácie (základné vzdelanie 28 %, stredoškolské 36 % a vysokoškolské vzdelanie 39 %). Z hľadiska pohlavia, muži zastávali častejšie názor, že bezdomovcom by mali pomáhať príbuzní alebo by sa mali viac snažiť sami (37 % mužov vs. 30 % žien). Ženy označili v 26 % ako prvoradú pomoc charitatívnych organizácií (oproti 16 % mužom). Na otázku ochoty finančne prispieť organizácii, ktorá sa stará o bezdomovcov, odpovedalo až 48 % respondentov, že na také účely neprispieva. Rozborom bola zistená súvislosť medzi hodnotením závažnosti problematiky a ochotou finančne prispieť. Z tých, ktorí boli ochotní finančne prispieť, až 63 % hodnotilo bezdomovectvo ako závažný problém, 25 % ako malý a 12 % ako žiadny problém. O rok neskôr, v lete 1996, uskutočnil Inštitút pre výskum verejnej mienky (IVVM) výskum zameraný na zistenie, ako verejnosť vníma možnosti bezdomovcov zmeniť svoju situáciu. Názory na možnosti zmeny situácie boli rozdielne. Len 21 % opýtaných v najmladšej vekovej kategórii 15 – 19 rokov si myslí, že bezdomovci nemajú šancu sa dostať z chudoby. Medzi respondentmi vo veku 60 a viac rokov zastáva tento názor až 52 % opýtaných. Naopak, možnosť dostať sa z chudoby, za podmienky vyvinutia vlastného úsilia, videlo pozitívne až 54 % mladých ľudí a len 29 % ľudí najstaršej generácie. Druhá otázka zisťovala, či má spoločnosť morálnu povinnosť postarať sa o chudobných. Túto povinnosť by spoločnosti prisúdilo až 54 % opýtaných vo veku 60 a viac rokov. Mladí ľudia zastávali tento názor v 41 % a najmenej sa k tomu prikláňali ľudia medzi 30 – 44 rokmi (33 %). Z uvedených výskumov môžeme konštatovať, že postoj verejnosti v Českej republike k bezdomovcom bezdomovectva je prevažne negatívny. Prevláda tendencia odsudzovať ľudí bez domova a stigmatizovať ich ako asociálov. Pri výskumoch názorov a postojov u respondentov prevláda stereotyp, nepripravenosť, neochota komunikovať a skreslená interpretácia.

2.1.2 USA – Zmena postojov k bezdomovcom: Účinky prosociálnej komunikácie s osobami bez prístrešia; Postoj verejnosti k bezdomovcom

Výskum zameraný na účinky prosociálnej komunikácie s osobami bez domova na zmenu postojov voči týmto osobám uskutočnili v roku 2000 John E. Hocking z University of Georgia a Samuel G. Lawrence z University of Central Florida. Výskumu sa zúčastnilo 134 študentov, z toho 19 študentov dobrovoľne pracovalo 15 hodín denne v miestnom útulku pre bezdomovcov. Dostávali rovnaké jedlo, spali na rovnakých lôžkach a zapájali sa do tých istých aktivít ako bezdomovci. Predpokladalo sa, že priama prosociálna interakcia s bezdomovcami ovplyvní zmenu postojov a správanie sa účastníkov

výskumu k bezdomovcom. Študentom bol daný dotazník, ktorý sa skladal zo siedmich častí. V prvej časti študenti hodnotili závažnosť bezdomovectva na národnej a miestnej úrovni, druhá časť merala správanie sa s ohľadom na pomoc bezdomovcom, v tretej a štvrtej časti boli vyhodnotené postoje k ľuďom bez domova za použitia Likertovej škály a sémantického diferenciálu, piata časť bola zameraná na skúmanie vnútorných a vonkajších príčin bezdomovectva, v šiestej časti respondenti uvádzali percento ľudí bez domova podľa rôznych demografických znakov (muži, drogová závislosť, negramotní a podobne) a v poslednej časti účastníci výskumu opäť hodnotili vnímanú závažnosť problematiky bezdomovectva. Následne boli porovnané odpovede študentov, ktorí pracovali v útulku, s odpoveďami ostatných študentov. Analýzy odpovedí priniesli dôkaz o pozitívnych zmenách postojov účastníkov výskumu, ktorí pracovali v útulku a boli v priamom kontakte s bezdomovcami. Títo študenti vnímali situáciu bezdomovcov vážnejšie, prejavili väčšiu zodpovednosť a odhodlanosť im pomôcť. Výsledky potvrdili tézu, že prosociálne interakcie s bezdomovcami vplyvajú na pozitívne zmeny v postojoch, presvedčeníach a správaní sa voči bezdomovcom, dokonca, že jediná pozitívna skúsenosť s bezdomovcami môže viesť k podstatným zmenám v tom, ako sú tieto osoby vnímané (Hocking, Lawrence, 2000). Ďalší výskum zameraný na zisťovanie postojov verejnosti k bezdomovcom uskutočnil v roku 2009 Robert P. Agans s kolektívom. Výskum mal dve časti. Výskumnú vzorku prvej časti tvorilo 3 073 dospelých bezdomovcov žijúcich na uliciach alebo v útulkoch v Los Angeles, s ktorými bol robený rozhovor „face-to-face“. V druhej časti bolo telefonicky oslovených 739 dospelých osôb žijúcich v domácnostiach s pevnou telefónnou linkou. Porovnanie výpovedí bezdomovcov a verejnosti odhalilo veľké rozdiely v ponímaní príčin bezdomovectva medzi verejnou mienkou a skutočnými príčinami bezdomovectva, ako ich uviedli samotní bezdomovci. Až 91 % respondentov z radov verejnosti uviedlo ako hlavné príčiny bezdomovectva drogové a alkoholové závislosti, zatiaľ čo z radov bezdomovcov pripustilo tieto príčiny len 41 % opýtaných. Jednou z otázok na zistenie postojov voči bezdomovcom bola otázka, či sympatie respondentov voči bezdomovcom v minulom roku sa zvýšili, znížili alebo zostali približne rovnaké. Z odpovedí vyplynulo, že skupina respondentov označená ako „súcitní“ alebo „solidárni“ voči bezdomovcom odpovedala prevažne kladne. „Súcitní“ respondenti za príčiny vzniku bezdomovectva považujú viac vonkajšie faktory, napríklad nedostatok dostupného bývania (90 % vs. 79 % – súcitní vs. nesúcitní), nedostatok podpory verejných zdrojov (82 % vs. 62 %), ekonomický systém (83 % vs. 66 %). Títo ľudia sú častejšie ochotní dať peniaze bezdomovcom a problém bezdomovectva vidia ako závažný a zhoršujúci sa (92 % vs. 72 %). Zo štúdií je zrejmé, že názory a postoje respondentov majú priamy vplyv na ich rozhodovanie a konanie.

2.1.3 Škótsko – Postoje verejnosti k bezdomovectvu

V decembri 2008 zverejnila Rachel Ormston, riaditeľka Škótskeho centra pre sociálny výskum, výsledky prieskumu verejnej mienky v oblasti postojov k bezdomovectvu. Prieskum ukázal, že názory a postoje verejnosti voči bezdomovcom sú rozdielne. 45 % respondentov zastáva názor, že väčšina ľudí bez domova by si našla bývanie, ak by sa viac snažili. Tento názor vyjadrujú muži v porovnaní so ženami v pomere 51 % k 49 % a častejšie sa k nemu prikláňajú osoby s nižším vzdelaním. Tak ako výskumy uskutočnené v USA, aj prieskum v Škótsku potvrdil, že verejnosť viac sympatizuje s bezdomovcami, ktorí sa ocitli na ulici z dôvodu nešťastia v živote a kriticky sa stavia k neochote bezdomovcov riešiť svoju nepriaznivú situáciu. Respondenti vo veku 18 – 24 rokov v prieskume zastávali názor, že bezdomovci nedostatočne riešia svoju situáciu a že treba rozlišovať bezdomovcov, ktorí si zaslúžia pomoc a ktorí nie. Za skupiny, ktorým prioritne treba venovať pozornosť, považujú: obeť domáceho násillia, rozvedené osoby, ľudí s psychickými problémami a mladých ľudí, ktorí opustili detské domovy. Najmenej si zaslúžia pomoc väzni, prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, prisťahovalci a neprispôsobiví ľudia. Výsledky prieskumu poukázali na skutočnosť, že veľká časť respondentov sa stavia negatívne voči bezdomovcom a je zaťažená predsudkami a mýtami o bezdomovectve. Napríklad až 61 % opýtaných je presvedčených, že bezdomovci väčšinou spávajú na ulici. V závere autorka navrhla konkrétne kroky, ktorými sa odborníci môžu pokúsiť o zmenu postojov verejnosti voči bezdomovcom: peer programy, rozšírenie povedomia o skutočných príčinách a situácii jednotlivých ľudí bez domova a spochybnenie kritických názorov na príčiny a správanie sa bezdomovcov, opatrenia proti rozšírenej predstave, že bezdomovectvo zahŕňa len život na ulici, „komunitný deň“ so zapojením samosprávy a verejnosti o realite bezdomovectva.

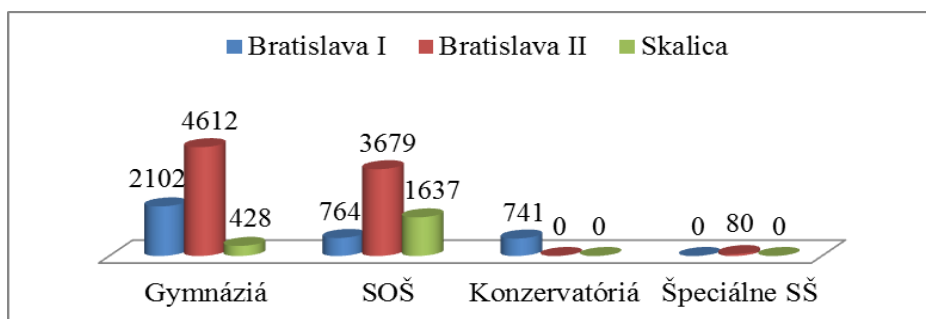
Postoje verejnosti voči problému bezdomovectva a samotným bezdomovcom sú, ako vyplýva z uvedených výskumov, prevažne negatívne. Musíme si však uvedomiť, že postoje sú hlavným nástrojom kontaktu s realitou a odrážajú sa v samotnom správaní sa k ľuďom bez domova. Preto by zmena postojov voči bezdomovcom mala byť prioritou v primárnej prevencii tohto sociálno-patologického javu. Tak ako uviedol John Evans (In Hradecký, Nedělková, 1998, s. 21) na medzinárodnom seminári o problematike bezdomovectva v Európe, „jednou z najväčších úloh mimovládnych organizácií je zmeniť pohľad verejnosti, ktorá má vytvorené stereotypy o bezdomovcoch a ich situácii“. Zmena postojov je však „beh na dlhé trate“, a keďže mladí ľudia sú zárukou budúcnosti, je dôležité zistiť ich postoje a práve u nich sa snažiť o dosiahnutie pozitívneho prístupu k ľuďom bez domova.

3 Empirická sonda skúmanej problematiky v okresoch Bratislava a Skalica

Na základe teoretických poznatkov a realizovaných výskumov sme sa zamerali na kvantitatívny výskum názorov a postojov študentov stredných škôl k problematike bezdomovectva. Využili sme dotazníkovú metódu. Meranie postojov však so sebou prináša aj určité problémy. Ľudia neradi vyjadrujú svoje postoje, ak sa domnievajú, že s nimi niekto nebude súhlasiť, preto môžu byť odpovede v dotazníku skreslené. Snažia sa zistiť, aká odpoveď sa od nich očakáva, namiesto toho, aby pravdivo vyjadrili svoj vlastný postoj. Ďalší problém predstavuje interpretácia vyjadrenia postojov. Výskum postojov väčšinou predpokladá, že verbálne vyjadrenie postoja je jednoznačné a jasné. Ľudia však majú rôzne pohľady na svet a rovnakými slovami môžu opisovať úplne iné skutočnosti. Nedá sa teda predpokladať, že vyjadrenie postojov má univerzálny význam. Primárnym cieľom štúdie bolo zistiť, ako študenti stredných škôl v dvoch bratislavských okresoch – Bratislava I, Bratislava II a v skalickom okrese vnímajú problematiku bezdomovectva. Pokúsili sme sa zmapovať fenomén bezdomovectva z pohľadu stredoškolskej mládeže a metódou kvantitatívneho výskumu ozrejmiť postoje a názory študentov na bezdomovectvo a samotných ľudí bez domova, zistiť ich skúsenosti a spôsoby správania sa k bezdomovcom, objasniť, aké charakteristiky im pripisujú, či sú ochotní im pomáhať, v čom vidia príčiny ich sociálneho vylúčenia a vzniku bezdomovectva a v neposlednom rade overiť, či je ich postoj k bezdomovcom ovplyvnený predsudkami spoločnosti. Súčasťou stredoškolskej mládeže vo veku 15 – 20 rokov sme si ako vzorku pre výskum vybrali najmä z dôvodu, že mládež v tomto veku má už väčšinou vytvorený vlastný názor na rôzne problémy v spoločnosti a napriek tomu je ešte stále tvarovateľná. Ďalším dôvodom pre výber respondentov v tejto vekovej kategórii je možnosť primárnej prevencie vzniku bezdomovectva medzi mladými ľuďmi, pretože, ako odznelo na Konferencii o mládeži v marci 2014 v Bratislave, miera rizika chudoby medzi mládežou v roku 2012 bola na úrovni 21,9 %, čo znamená, že takmer každému štvrtému mladému človeku do 18 rokov hrozí sociálne vylúčenie. (IUVENTA, 2014).

Nebezpečenstvo sociálneho vylúčenia mladých ľudí vyplýva z ich náchylnosti na začlenenie sa do rôznych sociálnych skupín páhajúcich trestnú činnosť a užívajúcich návykové látky, ako aj z aktuálnej vysokej miery nezamestnanosti absolventov škôl na Slovensku. V apríli 2013 bolo na Slovensku podľa uskutočneného výskumu 22,8 tisíc nezamestnaných absolventov stredných škôl vo veku do 26 rokov (Herich, 2013). Názory, skúsenosti a postoje, ktoré získajú mladí ľudia v období štúdia na strednej škole sa následne premietnu do ich vlastného dospelého života, v ktorom budú definovať a vytvárať charakter spoločnosti. Výskum sme uskutočnili v stredných školách v okresoch Bratislava I, Bratislava II a Skalica. Okres Bratislava I zahŕňa mestskú časť Staré mesto, okres Bratislava II tvoria mestské časti Ružinov, Vrakuňa a Podunajské Biskupice. Obidva okresy patria do Bratislavského kraja. Pre účely štúdie sme tieto okresy vybrali najmä z dôvodu zvýšeného výskytu ľudí bez domova, ktorí sa zdržiavajú v ich častiach, napríklad v Starom Meste,

v okolí hlavnej stanice, pri Autobusovej stanici Mlynské Nivy, v areáli prístavu a Trhoviska Miletičova, takže študenti sú s nimi často konfrontovaní. Okres Skalica patrí územne do Trnavského kraja. Stredné školy sú lokalizované v mestách Gbely, Holíč a Skalica. Pre účely výskumu sme si skalický okres vybrali ako protiklad bratislavských okresov, pretože si myslíme, že študenti stredných škôl nachádzajúcich sa v okrese Skalica nemajú toľko možností priameho kontaktu s ľuďmi bez domova ako študenti z bratislavských okresov a informácie o sociálnej skupine bezdomovcov získavajú prevažne z médií. Počet študentov základného súboru, rozdelených podľa typu školy a okresu, uvádzame v nasledujúcom grafe:

Graf 1: Prehľad počtu študentov v jednotlivých typoch stredných škôl v školskom roku 2015/2016 v okresoch Bratislava I, Bratislava II a Skalica

Zdroj: ÚIPŠ, 2015

Zastúpenie osôb pri proporčnom výbere musí zodpovedať proporcii výskytu daného znaku v základnom súbore. (Orendáč, Vranková, 2013). V našom prípade to znamená, že ak by sme vybrali napríklad po 2 % študentov z každého typu školy, dostaneme výberový súbor v počte 263 študentov stredných škôl. Po rozdelení základného súboru podľa okresov a typov stredných škôl sme proporčným výberom stanovili počet jednotiek výberového súboru nasledovne:

Tabuľka 5: Výberový súbor

Okres	Typ strednej školy	Základný súbor	Výberový súbor
Bratislava I	Gymnázium	2 102	55
	SOŠ	764	20
	Konzervatórium	741	20
Bratislava II	Gymnázium	4 612	122
	SOŠ	3 679	97
	Špeciálna SŠ	80	2
Skalica	Gymnázium	428	11
	SOŠ	1 637	43
Celkom:		14 043	370

Výberový súbor pre účely výskumu tvorí 370 študentov stredných škôl vo veku 15 – 20 rokov, rozdelených proporčne podľa typu strednej školy a okresu. Nakoľko medzi slovenskou odbornou verejnosťou je výskumom o postojoch k problematike bezdomovectva venovaná veľmi malá pozornosť, pri stanovení hypotéz sme čerpali z výskumov realizovaných v zahraničí.

H1: Študenti, ktorí prichádzajú do kontaktu s bezdomovcami, vnímajú problematiku bezdomovectva vážnejšie ako študenti, ktorí nie sú s nimi v kontakte. (Hocking, Lawrence, 2000).

Závislá premenná: vnímanie závažnosti problematiky bezdomovectva.

Nezávislá premenná: kontakt s bezdomovcami.

Operacionalizácia: Vnímanie závažnosti problematiky bezdomovectva sme merali dotazníkom vlastnej konštrukcie.

H2: Študenti, ktorí hodnotia problematiku bezdomovectva ako závažnejšiu, sú viac ochotní finančne prispieť k jej riešeniu (AMASIA, NADĚJE In Hradecký, Hradecká, 1996).

Závislá premenná: ochota finančne prispieť.

Nezávislá premenná: hodnotenie závažnosti problematiky bezdomovectva.

Operacionalizácia: Ochotu finančne prispieť na riešenie problematiky bezdomovectva sme merali dotazníkom vlastnej konštrukcie.

H3: Študenti, ktorí prejavujú menší záujem o problematiku bezdomovectva, veria častejšie mýtom a predsudkom o bezdomovcoch. (Ormston, 2008).

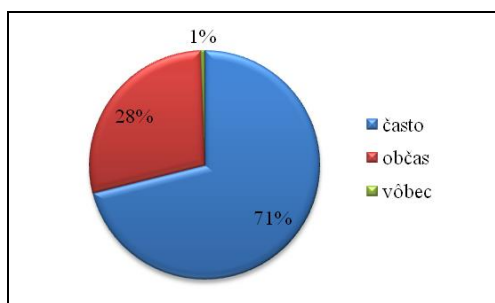
Závislá premenná: postoj k mýtom a predsudkom o bezdomovcoch.

Nezávislá premenná: miera záujmu o problematiku bezdomovectva.

Operacionalizácia: Postoje k mýtom a predsudkom sme merali dotazníkom vlastnej konštrukcie.

4 Výsledky

H1: Študenti, ktorí prichádzajú do kontaktu s bezdomovcami, vnímajú problematiku bezdomovectva vážnejšie ako študenti, ktorí nie sú s nimi v kontakte.

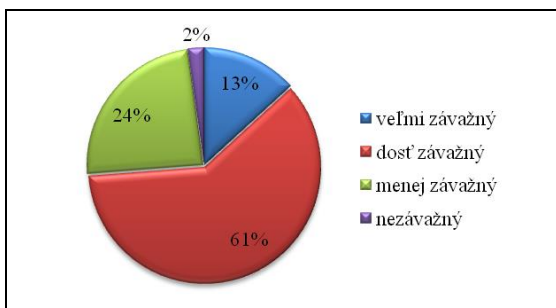

Graf 2: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku 1

Otázka 1: Ako často stretávate bezdomovcov?

- a) často (viackrát za týždeň)
- b) občas (1 – 2-krát za mesiac)
- c) vôbec

H2: Študenti, ktorí hodnotia problematiku bezdomovectva ako závažnejšiu, sú viac ochotní finančne prispieť k jej riešeniu.

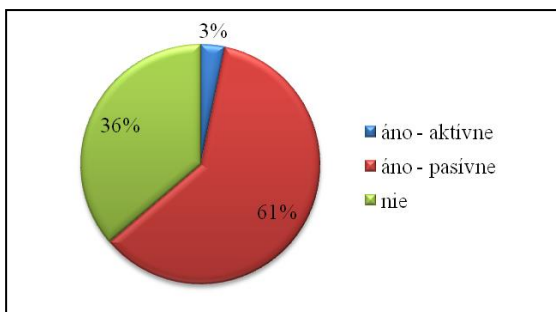

Graf 3: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku 7

Otázka 7: Považujete bezdomovecť za problém:

- a) veľmi závažný
- b) dosť závažný
- c) menej závažný
- d) nezávažný

H3: Študenti, ktorí prejavujú menší záujem o problematiku bezdomovectva, veria častejšie mýtom a predsudkom o bezdomovcoch

Graf 4: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku 3

Otázka 3: Zaujímate sa o problematiku bezdomovectva?

- a) áno – aktívne (pomáham bezdomovcom)

- b) áno – pasívne (napr.: keď ich stretnem, rozmýšľam nad tým, ako a prečo tak žijú; prečítam si články v tlači o bezdomovcoch; sledujem v TV reportáže na túto tému.)
 c) nie

Pomocou stanovených čiastkových cieľov sme zisťovali názory a postoje študentov na problematiku bezdomovectva a záujem študentov o možnosti pomoci ľuďom bez domova.

Tabuľka 6: Vyhodnotenie otázky 10 – Kto by sa mal podľa Vás postarať o bezdomovcov?

	Priemer
Štát (obec, mesto)	2,37
Oni sami	2,94
Charitatívne organizácie	3,69
Verejnosť	5,56
Polícia	5,44
Príbuzní	2,81
Cirkev	5,22

Tabuľka 7: Percentuálne vyjadrenie odpovedí na otázku 8 – Ako vnímate bezdomovcov?

	určite áno	skôr áno	neviem posúdiť	skôr nie	určite nie
Sú to ľudia, ktorým treba pomôcť	24 %	54 %	17 %	5 %	1 %
Nevadia mi	8 %	33 %	21 %	29 %	9 %
Bojím sa ich	6 %	28 %	15 %	34 %	17 %
Mám s nimi zlú skúsenosť	10 %	18 %	19 %	36 %	16 %
Nemám s nimi zlú skúsenosť, ale stretnutie s nimi je mi nepríjemné	16 %	43 %	18 %	17 %	5 %
Mám voči nim negatívny postoj	6 %	23 %	27 %	29 %	15 %
Nezaujímajú ma	6 %	19 %	33 %	28 %	14 %

5 Diskusia a záver

Bezdomovecť je výrazným fenoménom súčasnosti. Predstavuje spoločenský prepad, ktorý označujeme aj ako syndróm komplexného sociálneho zlyhania. Každý z nás bezdomovcov stretáva, ale málokto o nich vie viac ako to, že vyzerajú zanedbane, pijú alkohol a spia na ulici, či na iných miestach. Skutočnosť je však v mnohých smeroch iná. Najmä u mladých ľudí môže byť život na ulici len prechodnou fázou života. Vlastná snaha na prekonanie nepriaznivého osudu často nestačí. Bezdomovec potrebuje pomocnú ruku a podporu nás – ostatných. Na to, aby sme pomohli pomáhať, musíme vedieť a poznať... V štúdiu sme sa zamerali na problematiku bezdomovectva a zistenie postojov a názorov stredoškolskej mládeže vo vybraných okresoch k danej problematike. Aj napriek tomu, že na začiatku práce nám bola vytknutá zbytočnosť uvedeného výskumu pre odbor sociálnej práce, uskutočnený výskum nás utvrdil v počiatočnom názore, že je viacero dôvodov, pre ktoré je dôležité poznať postoj mladých ľudí k sociálno-patologickým javom vyskytujúcim sa v dnešnej spoločnosti. Na jednej strane môže výskum slúžiť pre účely primárnej prevencie bezdomovectva a na druhej strane nám priblížil niektoré položky z hodnotového rebríčka súčasných mladých ľudí. Práve oni sú našou budúcnosťou, a preto by malo byť v záujme celej spoločnosti, aby z nich vyrástli charaktérni ľudia, ktorí myslia nielen na seba a svoj blahobyť, ale sú ochotní venovať svoj čas a schopnosti v prospech núdznych. Ďalším z dôvodov, pre ktoré považujeme tento výskum za užitočný, je skutočnosť, že povedomie širokej verejnosti o situácii bezdomovcov môže mať vplyv na riešenie situácie ľudí bez domova, či už na lokálnej alebo celospoločenskej úrovni. V neposlednom rade môže bližšie oboznámenie sa študentov stredných škôl s problematikou bezdomovectva poslúžiť ako motivácia pre štúdium odboru sociálna práca. Ako sme už spomenuli, sociálna práca je multidisciplinárny a interdisciplinárny vedný odbor, odbor vzdelávania a praktická činnosť, ktoré sú úzko prepojené so sociológiou, sociálnou pedagogikou a psychológiou. Výsledky uskutočneného kvantitatívneho výskumu priniesli celú škálu postojov a názorov študentov na problematiku bezdomovectva. Analýzou výsledkov, overovaním stanovených hypotéz a čiastkových cieľov sme dospeli k záveru, že názory a postoje študentov k danej problematike sú ovplyvnené frekvenciou kontaktu s bezdomovcami a mierou hodnotenia závažnosti problematiky bezdomovectva. Študenti, ktorí prichádzajú do kontaktu s bezdomovcami, vnímajú ich situáciu vážnejšie, prevažne sa stotožňujú s názorom, že bezdomovci sú ľudia, ktorým treba pomôcť a častejšie sú ochotní pomoc aj realizovať. Najpriateľnejšia forma pomoci je pre študentov materiálna pomoc, naopak, s darovaním finančnej čiastky priamo bezdomovcovi prevažná časť študentov nesúhlasí. Negatívny postoj voči bezdomovcom priznáva menej ako tretina študentov, ale na druhej strane, najčastejším prejavom správania sa voči ľuďom bez domova je ignorovanie. Správanie sa študentov voči bezdomovcom môže byť

ovplyvnené negatívnymi predchádzajúcimi skúsenosťami, strachom, nezaujmom, predsudkami a mýtmi o bezdomovcoch, ako aj neinformovanosťou a nedostatočnou orientáciou v problematike.

Na základe zistených skutočností si dovoľujeme navrhnúť odporúčania pre prax:

- v rámci predmetu náuka o spoločnosti organizovať *peer* programy, prostredníctvom ktorých mladí ľudia – dobrovoľníci z organizácií zameraných na pomoc bezdomovcom, informujú rovesníkov o problematike bezdomovectva a o potrebe a možnostiach konkrétnej pomoci tejto sociálnej skupine, čo môže viesť k záujmu študentov o praktickú pomoc bezdomovcom alebo minimálne k zmene postojov,
- organizovať exkurzie do zariadení, ktoré sa zameriavajú na pomoc ľuďom bez domova a besedy so sociálnymi pracovníkmi za účelom rozšírenia povedomia študentov o problematike bezdomovectva,
- v rámci prevencie podnecovať študentov k zmysluplnému tráveniu voľného času,
- informovať študentov o programoch a projektoch zameraných na problematiku a prevenciu bezdomovectva mládeže (napr. projekt „Divadlom proti bezdomovectvu mládeže“, „Noc venku“, „Pragulic – Poznej Prahu jinak“).

Bibliografia

- BEŇOVÁ, N. 2008. *Bezdomovci, ľudia ako my*. Bratislava: o. z. Proti prúdu, 2008. 75 s. ISBN 978-80-969924-1-6.
- BEŇOVÁ, N. 2008. *Projekt Krištof: Stratégia zamestnávania bezdomovcov. Individuálna a skupinová sociálna práca s ľuďmi bez domova*. Bratislava: o. z. Proti prúdu, 2008. 36 s. ISBN 978-80-969860-2-6.
- BROŽÍK, V. 1969. *Hodnoty, normy a projekty sveta*. Bratislava: Epocha, 1969. 155 s.
- ČERNOUŠKOVÁ, V. 1988. *Sociální postoje a možnost jejich měření v pedagogické praxi*. 1. vyd. Olomouc: UP, 1988. 66 s.
- DRAGANOVÁ, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta, 2006. 195 s. ISBN 978-80-8063-2403.
- EDGAR, B. – MEERT, H. – DOHERTY, J. 2004. *Third Review of Statistics on Homelessness in Europe*. [online]. [citované 2015-04-13]. 47 s. Dostupné na internete: <http://www.feantsaresearch.org/IMG/pdf/2004_third_review_of_statistics.pdf>.
- GOGOLÁKOVÁ, P. a kol. 2010. Bezdomovci – problém z pohľadu verejného zdravotníctva. In *Verejné zdravotníctvo*. [online]. roč. VII, č. 1. [citované 2015-07-01]. Dostupné na internete: <<http://www.verejnezdravotnictvo.sk>>. ISSN 1337-1789.

- HAASOVÁ, J. 2005. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 100 s. ISBN 80-244-1238-1.
- HLAVNÉ MESTO SR BRATISLAVA. 2006. *Systémový prístup hlavného mesta k riešeniu problematiky bezdomovcov v Bratislave*. [online]. 8. 2. 2006. [citované 2016-03-09]. Dostupné na internete: <<http://bratislava.sk/systemovy-pristup-hlavneho-mesta-k-rieseniu-problematiky-bezdomovcov-v-bratislave/d-76926>>.
- HOCKING, J. – LAWRENCE, S. 2000. Changing Attitudes Toward the Homeless: The Effects of Prosocial Communication With the Homeless. In *Human Sciences press. Journal of Social Distress and the Homeless*. ISSN 1053-0789, 2000, Vol. 9, Issue 2, pp 91-110.
- HORÁKOVÁ, M. 1995. K problematice bezdomovství. In *Sociální politika*, 1995, roč. 21, č.10, s. 6-9.
- HRADECKÁ, V. – HRADECKÝ, I. 1996. *Bezdomovství – Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.
- HRADECKÝ, I. 2006. Proč spí lidé venku a kdo jsou ti lidé? In *Sociální práce*. ISSN1213-6204, 2006, 4/2006, s. 83 – 86.
- HRADECKÝ, I. et al. 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje, 2007. 52 s. ISBN 978-80-86451-13-8.
- HRADECKÝ, I. – NEDĚLKOVÁ, M. (eds.). 1998. *Sborník ze semináře na téma bezdomovství v Evropě*. Praha: Naděje. 43 s. ISBN 80-902292-3-9.
- IUVENTA. 2014. *Konferencia o mládeži: závěrečná práce*. [online]. [citované 2015-04-21]. Dostupné na: <http://www.iuventa.sk/files/konferencia%20o%20mladezi/zaverecna_sprava_kom_2014.pdf>.
- JANEBOVÁ, R. 2000. Ženy bez domova: marginální problém nebo fenomén? In *Aspekt*. ISSN 1336-099X, 2000, č. 2/2000 – 1/2001, s. 50-52.
- KADLEČÍK, P. 2011. Výber spôsobu sociálnej služby vzhľadom na typ skupiny ľudí bez domova. In MÁTEL, A. – JANECHOVÁ, L. – ROMAN, L. (eds.) 2011. *Sociálna patológia a intervencia sociálnej práce*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 464 s. ISBN 978-80-8132-018-7.
- KADLEČÍK, P. 2013. *Šťapaje ulicou*. 1. vyd. Bratislava: Proti prúdu, 2013. 112 s. ISBN 978-80-971154-0-1.
- KELLER, J. 2004. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 204 s. ISBN 80-864-2939-3.
- KONCEPCIA RIEŠENIA PROBLEMATIKY ĽUDÍ BEZ DOMOVA V HLAVNOM MESTE SR BRATISLAVE, 2013. [online]. [citované 2015-07-03]. Dostupné na: <http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700000&id_dokumenty=11038069>.
- KOUKOLÍK, F. – DRTILOVÁ, J. 2002. *Život s deprivanty*. 1. vyd. Praha: Galén, 2002, 490 s. ISBN 80-726-2089-4.
- KRAUS, B. – HRONCOVÁ, J. et al. 2007. *Sociální patologie*. Hradec Králové: Gaudeamus. 2007, 325 s. ISBN 978-80-7041-896-3.

- MAREK, J. – STRNAD, A. – HOTOVCOVÁ, L. 2012. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol. 2013. *Teória a metódy sociálnej práce I*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2011. 446 s. ISBN 978-80-971445-1-7.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. a kol. 2011. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2011. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- MATOUŠEK, O. et al. 2005. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MONTARRY, n. o. 2012. *Komunitný plán sociálnych služieb hlavného mesta SR Bratislavy*. [online]. 5. 4. 2013. [citované 2015-07-15]. Dostupné na: <http://www.bratislava.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700000&id_dokumenty=11036441>.
- O. Z. VAGUS. 2015. [online]. [citované 2015-03-18]. Dostupné na internete: <<http://www.vagus.sk>>.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2009. *Sociálna patológia*. Bratislava: SAV, 2009. 577 s. ISBN 978-80-224-1074-8.
- ORENÁČ, P. – VRANKOVÁ, E. 2013. *Školské a záverečné práce. Ako na to?*. Bratislava: VŠZaSP Sv. Alžbety, 2013. 107 s. ISBN 978-80-89535-11-8.
- ORMSTON, R. 2008. *Public attitudes to homelessness: findings from a Scotland-wide survey*. [online]. Edinburgh: Scottish Center for Social Research, 2008. [citované 2015-04-24]. Dostupné na: <http://scotland.shelter.org.uk/_data/assets/pdf_file/0008/148472/public_attitudes_to_homelessness.pdf>.
- PRINZOVÁ, M. 2001. *Bezdomovci očima veřejnosti a sociálních pracovníků*. [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2001. [citované 2015-07-22]. Dostupné na: <<http://www.vicinia.sweb.cz/archiv/Bezdomovci-stat.doc>>.
- PRŮDKOVÁ, T. – NOVOTNÝ, P. 2008. *Bezdomovectví*. Praha: TRITON, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- SCHAVEL, M. 2012. *Sociálna prevencia*. Liptovský Ján: PROHU, s.r.o., 2012. 266 s. ISBN 978-80-89535-06-4.
- SLOVÁK, P. – VEREŠ, M. 2009. *Metódy sociálnej práce II*. Bratislava: VŠZaSP Sv. Alžbety, 2009. 120 s. ISBN 978-80-89271-19-1.
- SNOW, D. A. – ANDERSON, L. 1993. *Down on Their Luck. A Study of Homeless Streetpeople*. California: The University of California Press, 1993. 405 s. ISBN 9780520079892.
- ŠLOSÁR, D. (ed.). 2009. *Migrácia – chudoba – nezamestnanosť. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Košice: Košický samosprávny kraj. ISBN 978-80-970306-0-5, s. 164– 171.

- TVRDOŇ, M. – KASANOVÁ, A. 2004. *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra: UKF, Katedra sociálnej práce a sociálnych vied. 2004. 141 s. ISBN 80-8050-776-7.
- ÚSTAV INFORMÁCIÍ A PROGNOZ ŠKOLSTVA. 2015. *Zoznamy škôl/školských zariadení*. [online]. [citované 2015-10-10]. Dostupné na internete: <<http://www.uips.sk/registre/zoznamy-skol-sz-v-exceli>>.
- VACÍNOVÁ, T. 2006. Problematika bezdomovectví. In *Vybrané psychologické aspekty terénnej sociální práce*. Ústí nad Labem: UJEP. ISBN 8070447699, s. 128 – 133.
- VÁGNEROVÁ, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 1999. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.
- VEČEŘA, M. 1996. *Sociální stát. Východiska přístupy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-85850-16-8.
- VEREŠ, M. 2008. Najčastejšie príčiny bezdomovectva u seniorov. In *Kontakt*. ISSN 1212-4117, 2008, č. 2/2008, s. 326 - 333.
- VÝROST, J. – SLAMĚNÍK, I. 1997. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha: ISV – nakladatelství, 1997. 453 s. ISBN 80-85866-20-X.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálních službách a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikání (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Štúdia vznikla aj vďaka pomoci Mgr. Lívie Bolerárovej a je výsledkom riešenia projektu *Výskum sebaregulácie u žiakov v nižšom sekundárnom vzdelávaní – štandardizácia dotazníkových meracích nástrojov SRQ – Academic a SRQ Prosocial*, VEGA 1/0635/15.

Recenzia štúdie:

doc. PaedDr. Zuzana Chanasová, PhD., M.A.

New Social Phenomenon – Interculturality

Das neue Phänomen in der Gesellschaft – Interkulturalität

Nový fenomén v spoločnosti – interkulturalita

Nikol Volková

Abstract

Culture is a complex system, which shows itself on several levels of our day-to-day life. Culture is one of the parts of the human environment, created by a human and in the process of education, it is internalised as heritage. Culture is specific for each group and it is passed on from generation to generation. It includes values, opinions, attitudes, norms and cultural patterns, which influence ways of thinking, feelings, behaviour and products of material and spiritual nature. Development of intercultural communication competence contributes to broadening of sociological knowledge of a person about culture. It is good to understand and respect different cultures, so that mutual communication can be devoid of misunderstandings and various conflicts. A conflict develops, when some goals, needs or interests are in discordance with others. The goal is to offer a view on interculturality and its establishment in society, so mutual understanding of various cultures is more effective.

Keywords: Interculturality. Intercultural communication. Multiculturality. Culture. Conflict.

Úvod

Prudký celosvetový rozvoj civilizácie prináša mnoho nových javov, ktoré sa intenzívne presadzujú v praxi, ale aj následne sa dostávajú do záujmového bádania vedy. Jedným z týchto fenoménov je *interkulturalita*. Už od samých začiatkov ľudskej civilizácie dochádzalo ku kontaktu ľudí nielen vo vnútri etnického spoločenstva, ale tiež ku kontaktom príslušných rôznych etníc a národov, ich kultúr a príslušného jazyka.¹

Interkulturalita je v súčasnosti veľmi aktuálna a dôležitá. Začala sa stávať významnejšou v súvislosti s prebiehajúcimi premenami v súčasnej

¹ Porov.: PRŮCHA, J.: *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2010. s. 9.

spoločnosti. Súčasná spoločnosť je spoločnosť globálna, v ktorej sa na rôznych úrovniach, prostredníctvom rôznych komunikačných kanálov, v rôznych situáciách často stretávajú predstavitelia odlišných kultúr a národov. Koncept interkulturality hľadá spôsob koexistencie týchto odlišných kultúr a spôsob komunikácie medzi nimi.²

Kultúra nám poskytuje zmysluplný kontext významov v stretávaní s druhými ľuďmi. Poskytuje nám predstavu o spôsobe premýšľania o sebe samých a tých, ktorí žijú v určitom sociálnom priestore. Poskytuje nám hlavne pocit istoty a spolupatričnosti. Kultúra je prejavom nás samých a naše okolie nám našu vlastnú kultúru potvrdzuje.³

Celý svet sa prepája, vzniká množstvo národných spoločenstiev a prejavuje sa sila migračných pohybov. Väčšina z nich sa natrvalo usadzuje a následne sa zapája do pracovného i spoločenského života. V dôsledku toho sa často medzi výrazy užívané v sociálnej komunikácii zaraďuje adjektívum multikultúrny a my si začíname uvedomovať rozmanitosť našej spoločnosti a fakt, že budeme často prichádzať do styku s príslušníkmi iných národov, či už pôjde o styky priame alebo sprostredkované. V každom kontakte s ľuďmi odlišných etníc máme mať na pamäti, že je potrebné vzájomne a správne komunikovať.⁴

Interkultúrna komunikácia sa realizuje každodenne v nespočetnom množstve medzinárodných, obchodných, politických, diplomatických, vzdelávacích či turistických kontaktoch. Je to fenomén na jednej strane pozitívny, ktorý vedie k užitočným efektom, vždy jeho prostredníctvom sa dorozumievajú, navzájom sa obohacujú, vzájomne poznávajú a spolupracujú s ľuďmi rôznych zemí, národov, kultúrnych spoločenstiev. Avšak na druhej strane je to taktiež fenomén problematický či niekedy až poškodzujúci. Pretože dôsledky nesprávne vedené a interpretované interkultúrnou komunikáciou môžu viesť ku konfliktom, ktoré vznikajú na základe nepoznania základných charakteristík kultúr alebo jazykovou bariérou. Veď všetci sme predovšetkým ľudia a zaslúžime si ľudský prístup, porozumenie a rešpekt. Mali by sme sa radšej navzájom počúvať ako jeden druhého obviňovať. A zároveň by sme mali venovať viac energie hľadaniu správnych riešení.⁵

² Porov.: ZAHRADNÍKOVÁ, A: *Interkulturalita a interkulturní komunikace*. <http://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/zahradnikova-andrea.pdf> (09.03.2016).

³ Porov.: ĎURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia*. Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. s. 21.

⁴ Porov.: ZAHRADNÍKOVÁ, A: *Interkulturalita a interkulturní komunikace*. <http://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/zahradnikova-andrea.pdf> (09.03.2016).

⁵ Porov.: PRŮCHA, J.: *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2010. s. 31.

1 Význam kultúry a jej vplyv na človeka

Pojem „kultúra“ môžeme označiť ako špecifický spôsob organizácie, realizácie a rozvoja činností, objektivizovaný vo výsledkoch fyzickej a duševnej práce. E. B. Tylor definoval pojem „kultúra“ ako „*zložitý celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, právo, morálku, zvyky a všetky ostatné schopnosti a obyčaje, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti*“. V pojme kultúra máme si objasniť a nájsť podobnosti v správaní sa jednotlivcov v rámci skupiny a rozdielnosti medzi skupinami. Obsah kultúry zahrňujúci hodnoty, názory, postoje, normy a kultúrne vzory, ktoré determinujú spôsoby myslenia, cítenia a správania sa a ich produkty materiálnej a nemateriálnej povahy, je pre každú skupinu viac či menej špecifický a prenáša sa z jednej generácie na druhú prostredníctvom „učenia“.

Každý človek je tvorcom a produktom kultúry. Jednotlivci sa vzájomne odlišujú a disponujú jedinečnými charakteristikami svojej osobnosti napriek tomu, že žijú, vyrastajú a pracujú v rovnakom prostredí. Prostredie, genetické faktory a výchova výrazne menia správanie sa jednotlivca. Avšak nie všetky aspekty kultúry určitého sociálneho celku zdieľajú jeho členovia rovnako. V priebehu života patrí človek k viacerým sociálnym celkom a stretáva sa s rôznymi kultúrnymi prvkami, ktoré ho ovplyvňujú.⁶ Schopnosť človeka orientovať sa nielen v kultúre vlastnej, ale aj v cudzích kultúrach je nazývaná ako medzikultúrna kompetencia (*intercultural, resp. cross-cultural competence*).⁷

Jednou z najčastejšie uvádzaných definícií je H. Meada: „*Kultúra je súbor naučeného chovania, zbierka názorov, zvykov a tradícií spoločnej skupiny ľudí a úspešne osvojená ľuďmi, ktorí vstupujú do spoločnosti*“.⁸

G. Hofstede uvádza, „*Človek nosí v sebe niekoľko vrstiev mentálneho naprogramovania či úroveň kultúry*“. Základnými úrovňami kultúry sú:

- úroveň národnej kultúry (prípadne kultúr u ľudí, ak sa v priebehu života sťahujú (national level);
- úroveň kultúry spojená s určitým etnikom, náboženstvom alebo jazykom (ethnic, religion, linguistic affiliation level);
- úroveň kultúry spojená s rodovou rozdielnosťou (mužská a ženská kultúra v podobe rolí) (gender level);
- úroveň kultúry v súvislosti s príslušnosťou k určitej generácii (generácie majú rôzne symboly, hrdinov, rituály a hodnoty) (generation level);

⁶ OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 6 – 7.

⁷ Porov.: ĎURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia*. Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. s. 18.

⁸ Porov.: EVANGELU, J. E. – GASPARICS, Z.: *Manažerská komunikace v multikultúrném prostredí*. Ostrava : KEY Publishing, s. r. o., 2013. s. 8.

- úroveň kultúry súvisiaca s príslušnosťou k určitej sociálnej triede (social class level);
- úroveň organizačnej kultúry (socializujeme sa v organizácii, ktorá nás zamestnáva) (organizational/corporate level).⁹

Charakter kultúrnej determinácie v rámci jednotlivých úrovní kultúry sa spája s diferencovanými podmienkami existencie a možnosťami rozvoja jednotlivca. Veď každý z nás je súčasťou určitého sociálneho celku (celkov) a neustále upravuje svoje myslenie a konanie tak, ako sa menia okolnosti jeho existencie. Následne tieto úpravy môžeme pokladať za strategické, pretože aktívne formujú naše životy a identity. Každý sociálny celok alebo jeho časti majú svoje zákonitosti fungovania, ktoré sa prejavujú v zaužívaných normách, hodnotách a spôsoboch správania sa, presvedčeniach.¹⁰ Ak človek vyjadruje schopnosť orientácie vo svojej vlastnej kultúre, je to *kultúrna kompetencia* (*cultural competence*).¹¹

Kvalita života je vlastnosť národnej kultúry, ktorá zdôrazňuje vzťahy medzi ľuďmi, ohľaduplnosť a citlivosť k spôsobu života a majetku ostatných. Každá krajina preferuje kvantitu života alebo hodnôt.

Vzťahy človeka sú ovplyvňované osobitosťami národnej kultúry. Národná kultúra je zložitým súborom, ktorý zahŕňa vedomosti, vieru, umenie, morálku, právo, zvyky a iné spôsobilosti žiadané od človeka ako člena spoločnosti a ovplyvňujú jeho presvedčenie a postoje formované výchovou v rodine, prvotné skúsenosti so vzdelávaním, náboženstvo, jazyk, roly v spoločenstve a rôzne inštitúcie. Každý človek je individuum, ale aj člen skupiny, v ktorej má určitú pozíciu a využíva svoje schopnosti a informácie podľa toho, v akej kultúre žije. Odlišnosti medzi národnou (domácou) a cudzou kultúrou si človek uvedomí až pri kontakte kultúr.

Vzťah k druhým ľuďom môže byť:

- univerzálny (silnejšia orientácia na pravidlá ako ľudí) alebo partikulárny (individuálny prístup k ľuďom);
- neutrálny (racionalita) alebo emocionálny (pocity, nálady, gestikulácia);
- založený na kolektivizme alebo individualizme;
- difúzny (silný sklon k spájaniu osobitných a pracovných záležitostí) alebo špecifický (oddeľovanie pracovných a súkromných záležitostí);

⁹ ĎURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia*. Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. s. 20.

¹⁰ OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 7.

¹¹ ĎURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia*. Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. s. 20.

- determinovaný statusom jednotlivca v spoločnosti dosiahnutý na základe úspechu a práce alebo veku, spoločenského pôvodu, vzdelania a pod.¹²

Kultúra určuje pravidlá pre život a fungovanie v spoločnosti. V zásade platí, že v spoločnosti ľudí iných kultúr, resp. partnerov zo zahraničia treba zachovávať spôsoby, ktoré poznajú obidve strany, prijímajú ich a používajú. Za každú cenu nepotláčať národné špecifikosti, ale tolerovať zvyklosti partnerov, ak nie sú urážlivé a provokatívne.¹³

Podľa I. Brooksa môžeme národnú kultúru špecifikovať až potom, čo preskúame nasledujúce faktory, ktorými sú: *jazyk, právny systém, hodnoty, vzdelanie, politický systém, náboženstvo*. Poukazuje, že do širokého spektra rozpoznávacích faktorov môžeme ďalej zahrnúť i spôsob dvorenia, zakázané jedlo, spôsob a vysvetľovanie gestikulácie, pozdravy medzi priateľmi, náboženské rituály. Poukazuje, že národná kultúra zasahuje do všetkých oblastí života. Jednotlivé elementy kultúr nemožno od seba oddeliť, pretože ich pôsobenie je veľmi komplexné.¹⁴

2 Komunikácia a medzikultúrna komunikácia v globálnom prostredí

Z dlhodobého hľadiska je zrejmé, že dnešné podnikateľské prostredie smeruje ku globálnej úrovni, kde sa častejšie odкрýva téma – medzikultúrna komunikácia. Nastali silnejšie migračné pohyby. Globalizácia je rastúci systém vzťahov a vzájomnej závislosti medzi ľuďmi moderného sveta. Urýchľuje tok tovaru, peňazí, informácií a technologického vývoja. Výsledkom globalizácie je, že ľudia a komunity žijúce od seba veľmi ďaleko sú vo vzájomnom kontakte. Jedným z aktuálnych požiadaviek na našu súčasnú spoločnosť je požiadavka medzikultúrnej interakcie. V minulosti boli ľudia „ohraničení“ vlastnou kultúrou, boli zvyknutí na určitý spôsob riešenia problémov, na jednu pravdu. Globálny svet maže hranice medzi ľuďmi vo všetkých ohľadoch. Nie je len jeden spôsob riešenia, ale je ich niekoľko, neplatí len jedna pravda, ale niekoľko zároveň. Pred dnešným človekom sa otvára množstvo rôznych pohľadov na svet a jeho interpretáciu. Ľudské pravdy a zvyky, hodnotové rebríčky sa stávajú relatívnymi. Globalizácia nás núti k zmenám nášho vnímania. No aj napriek tomu je v ľuďoch vplyv vlastnej kultúry hlboko zakorenený. Samozrejme, že cieľom nie je vytvorenie

¹² Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 9, 11.

¹³ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 23.

¹⁴ EVANGELU, J. E. – GASPARICS, Z.: *Manažerská komunikace v multikulturním prostředí*. Ostrava : KEY Publishing, s. r. o., 2013. s. 10.

jednej univerzálnej kultúry, ale umožnenie takého dialógu, ktorý prekračuje hranice etnicity, náboženstva, rasy či pohlavia alebo spoločenských tried.¹⁵

Komunikácia (*communication*) vo všeobecnosti znamená odovzdávanie informácií, ich emocionálneho obsahu, ako aj ich pochopenie prijímateľom. Emocionálnym obsahom rozumieme napr. neverbálny náznak, ktorého poznanie nám umožňuje pochopenie vlastného zmyslu informácie. Komunikácia ako sociálna činnosť, ktorú vykonávame v sociálnych organizáciách, sa realizuje prostredníctvom sociálnych vzťahov, pričom cieľom je získať poznatky o optimálnych vzťahoch na výkon príslušných činností.

Medzikultúrna komunikácia je v súčasnosti medziodborovým fenoménom sociálnych procesov. Taktiež je ako aktuálny problém medziodborového riešenia systémovej orientácie v kultúrnych procesoch sociálnych inštitúcií a prisudzovanie významov medziľudských vzťahov, ktoré sú zdrojom medzikultúrnych rozdielov. Medzikultúrna komunikačná kompetencia ako proces hľadania a nadobúdania/získavania vzájomnej rovnováhy v medzikultúrnych rozdieloch metódou rekonciliácie. Nový, I. charakterizuje, že: „*Medzikultúrna komunikácia kompetencia (intercultural communication competence) je schopnosť štruktúrovanej orientácie v kultúrnych rozdieloch sociálnych inštitúcií. Je odrazom schopnosti človeka vstupovať do medzikultúrnych sociálnych situácií, pochopiť ich v kontexte existujúcich kultúrnych dimenzií, primerane ich zvládať a v kontexte kultúrnych dimenzií vzniknuté situácie úspešne riešiť.*“¹⁶

Rozvoj medzikultúrnej komunikačnej kompetencie prispieva k rozlišovaniu sociologických poznatkov človeka o kultúre. Preto napr. na prácu v medzinárodnom priestore je potrebné vytvoriť podmienky. Potrebné je, aby ľudia prešli interkultúrnou prípravou, aby sa vedeli orientovať v rôznych kultúrach, komunikovať (využiť znalosť jazyka) s príslušníkmi iných kultúr, boli tolerantní k iným kultúram a pritom si uvedomovali vlastné kultúrne dedičstvo. Zároveň musia prekonať etnocentrizmus – presvedčenie, že jedna kultúra je lepšia ako ostatné a rozvíjať vedomosti o kultúre. Preto najdôležitejšou formou sociálnej interakcie medzi ľuďmi je komunikácia. Komunikáciu medzi príslušníkmi rozdielnych kultúr, keď si uvedomujeme kultúrne odlišnosti partnerov za predpokladu dokonalého poznania seba samého (vlastnej kultúry), označujeme pojmom interkultúrna komunikácia (medzikultúrna, multikultúrna, multikulturálna). Keďže v procese interkultúrnej komunikácie sa vytvára nová kultúrna štruktúra, ktorá minimalizuje neistotu, je potrebné vychovávať ľudí k rozvíjaniu schopnosti komunikovať s príslušníkmi iných kultúr, rozvíjať ich interkultúrne spôsobilosti. Podstatné je

¹⁵ Porov.: EVANGELU, J. E. – GASPARICS, Z.: *Manažerská komunikace v multikulturním prostredí*. Ostrava : KEY Publishing, s. r. o., 2013. s. 97 – 98.

¹⁶ ĐURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia*. Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. s. 12, 17 – 18.

dosiahnutie kultúrneho nadväznosti bez toho, aby sme sa zriekli vlastnej identity.¹⁷

V komunikácii medzi ľuďmi rôznych kultúr, v tzv. interkultúrnej komunikácii, ide o priamu interakciu ľudí rôznych kultúr. Keď dochádza ku komunikácii s ľuďmi iných kultúr, resp. so zahraničnými partnermi, je potrebné odporučiť päť kritických aspektov kultúrnych rozdielov:

- faktor spoločenských/medziľudských vzťahov;
- faktor postavenia (status);
- tok informácií, komunikácia v cudzom jazyku;
- časový faktor;
- iné, napríklad vzťah jednotlivca a skupiny.

Dosiahnutie vzájomného porozumenia v interkultúrnej komunikácii vyžaduje spoznanie zvykov a odlišností namiesto hľadania podobnosti, uprednostňovanie faktov pred pocitmi, odpútanie sa od viery, že vlastná kultúra je dominantná. Interkultúrna komunikácia je novým typom sociálnej zručnosti, ktorej sa možno naučiť. V prvom rade je potrebné uvedomiť rozdielnosť jednotlivých kultúr, potom získať o tom vedomosti a nakoniec vlastné skúsenosti s aktívnou komunikáciou s ľuďmi iných kultúr, resp. so zahraničnými partnermi.¹⁸

3 Základné aspekty interkultúrnej komunikácie

Každý národ má svoj kultúrny a sociálny systém, zahrňujúci určité postoje a hodnoty. Kultúrne a sociálne faktory môžu ovplyvňovať správanie organizácií a meniť potreby. Vplyvom globalizácie a internacionalizácie v hospodárskom živote vznikajú organizácie s medzinárodným zastúpením. Pracujú v nich ľudia rôznych kultúr, ktorí do komunikačného procesu prinášajú množstvo špecifických komunikačných prvkov. Národnú kultúru postupne formujú a menia zamestnanci svojím správaním, pracovnými zvykmi, sociálnymi aktivitami, postojmi a záujmami. Prítom existuje množstvo iných kultúrnych, ekonomických, legislatívnych, politických, náboženských, technologických odlišností, ktoré manažéri nadnárodných a iných organizácií s medzinárodným zastúpením musia identifikovať a rešpektovať.

Pri zaoberaní sa interkultúrnou komunikáciou je podstatné venovať pozornosť objasneniu kultúry a komunikácie v organizáciách s medzinárodným zastúpením, odlišnostiam ľudského správania sa, prienikom kultúr s komunikáciou ľudí v nadnárodnom priestore. Komunikácia je životnou potrebou

¹⁷ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 15.

¹⁸ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 23, 28.

nielen každého jednotlivca, ale aj organizácie. Je súčasťou uskutočňovania pracovných úloh na pracovisku, organizovania, plánovania, motivovania, povzbudzovania i kontroly. Bez komunikácie nemôže existovať žiadna organizácia. Komunikácia je koordinačným kanálom medzi zamestnancami, manažérmi, vlastníkmi a verejnosťou.¹⁹

Komunikácia v organizáciách s medzinárodným zastúpením vyžaduje vyšší stupeň komunikačných zručností, schopnosť odhadnúť potreby partnera a uvedomiť si kultúrne rozdiely, ktoré môžu ovplyvniť celý proces komunikácie a následnej spolupráce. Od členov takýchto spoločností sa očakáva ovládanie cudzieho jazyka, ale predovšetkým schopnosť vytvoriť taký spôsob dorozumievania, ktorý pochopia všetci zainteresovaní. Ovládanie cudzieho jazyka predpokladá jeho vnímanie v širšom sociolingvistickom kontexte a schopnosť používať ho spôsobom, ktorý vedie k harmonickému a efektívnemu priebehu komunikácie. Z toho dôvodu je potrebné venovať pozornosť kritickým aspektom kultúrnych rozdielov prejavujúcich sa v organizácii práce, obchodnom rokovaní, manažérskych praktikách, podnikaní, postojoch zamestnancov k práci a spolupracovníkom.

Potrebné je zameriavať sa na:

- pochopenie podstaty a osobitosti komunikácie ľudí rôznych kultúr,
- rozlíšenie výhod a nevýhod interkultúrnej komunikácie,
- aplikáciu teoretických poznatkov o podstatných kultúrnych odlišnostiach v praktickom živote.²⁰

Výzvy, s ktorými sa ako ľudské bytosti stretávame počas vývinu našich identít a vyrovnávania sa s tým, čo máme alebo nemáme robiť počas našich životov, sú takmer nekonečné. Zdroje poznania, ktoré každý z nás potrebuje, aby zistil, kým vlastne je, kam smeruje, sú príliš obsiahle na to, aby nám ich mohla poskytnúť len rodina alebo blízky. Usmerňovanie prichádza od členov spoločnosti, ktorej sme súčasťou. Stávame sa kultúrnou bytosťou, ktorá sa vyrovnáva so svetom, a ktorá si volí ňou preferovanú identitu alebo spôsob života. Následne preberá na seba určité spôsoby správania sa a myslenia, ktoré určujú, čo je dobré a čo zlé, správne a nesprávne. Bez kultúry by človek nedokázal zvládať možnosti, ktoré sa vyskytujú v každom okamihu bdelej existencie jednotlivca. *Kultúra udržiava určitý stupeň poriadku a vedie nás k rovnováhe inštinktu a sociálnej oddanosti, rovnováhe racionálnosti a emócií a rovnováhe nášho zmyslu pre jedinečné „ja“ a zmyslu začlenenia sa do spoločnosti.*²¹

¹⁹ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 5.

²⁰ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 5.

²¹ OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 6.

4 Interkultúra a jej význam v edukačnom procese

Intercultural education (interkultúrna výchova) je termín súbežne užívaný ako synonymum k termínu multicultural education (multikultúrna výchova). Podporuje význam a schopnosť vzájomného porozumenia a odmieta etnocentrické myslenie. Zdôrazňuje dôležitosť materského jazyka pre psychosociálny a kognitívny rozvoj detí imigrantov a podporuje dvoj-jazyčné vzdelávanie. Táto výchova môže byť úspešne realizovaná len vtedy, ak škola, rodina a spoločnosť spolupracujú. Termín vyjadruje snahu vytvárať prostredníctvom vzdelávacích programov spôsobilosť ľudí chápať a rešpektovať aj iné krajiny než svoju vlastnú. Má značný praktický význam vzhľadom k vytváraniu postojov voči imigrantom, príslušníkom iných národov, rás a pod.²²

Slovensko sa postupne začína otvárať rôznym novým kultúram. Prichádzajú sem cudzinci, čoraz viac sa hovorí aj o národných menšinách žijúcich na Slovensku. Túto zmenenú situáciu môže každý vnímať rôzne. Multikultúrna výchova je celospoločenský koncept, ktorý sa týka vzdelávania všetkých detí, nielen tých, ktoré žijú v dvoj kultúrnom alebo v zmiešanom prostredí. Táto výchovná téma sa v roku 2008 stala na Slovensku jednou zo samostatných prierezových tém v novom dvojstupňovom modeli vzdelávania, ktorý pozostáva zo štátneho a školského vzdelávacieho programu. Zámerom bolo, aby žiaci pochopili, že multikultúrna – interkultúrna výchova je chápaná ako systém výchovných cieľov a postupov, ktoré majú za cieľ podporovať pokojné spolunažívanie kultúr.²³ Témy multikultúrnej výchovy sa pri formovaní integrovaného obsahu vzdelávania v školách môžu objavovať v konkrétnych učebných predmetoch, ktoré sú zaradené do jednotlivých vzdelávacích oblastí. Témy multikultúrnej výchovy sa však môžu vyskytovať aj v iných prierezových témach:

Vzdelávacie oblasti:

- jazyk a komunikácia (predmet slovenský jazyk a literatúra, cudzí jazyk);
- príroda a spoločnosť (predmet prírodoveda, vlastiveda);
- človek a hodnoty (predmet etická výchova, náboženská výchova);
- umenie a kultúra (predmet hudobná výchova, výtvarná výchova).

²² Porov.: PRŮCHA, J.: *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha : ISV nakladatelství., 2000. s. 41.

²³ Porov.: KRIGLEROVÁ-GALLOVÁ, E. – KADLEČÍKOVÁ, J. a kol.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2009. s. 68, 78, 108.

Iné prierezové témy:

- osobný a sociálny rozvoj,
- tvorba projektu a prezentačné zručnosti,
- mediálna výchova.

Postavenie žiakov z odlišného sociálneho a kultúrneho prostredia, ako aj úroveň kvality (medzi) kultúrnych vzťahov pre potreby výchovy a vzdelávania v školách sú v európskych krajinách intenzívne skúmané.²⁴ Preto sa odporúča, aby multikultúrna výchova sa zameriavala vo svojom výchovno-vzdelávacom procese na sociálne a občianske kompetencie, kultúrne kompetencie, ďalej vedieť správne riešiť problémy, posilňovať úctu k svojej vlastnej kultúre, pripraviť sa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia a znášanlivosti, priateľstva medzi národmi, národnostnými a etnickými skupinami a náboženskej tolerancie a ďalšie. U žiakov má rozvíjať kvality osobnostného a sociálneho rozvoja, aby žiak dospel k individuálnej, otvorenej a harmonickej kompetencii v konaní, k uvedomovaniu si vlastného správania. Tak si je žiak vedomý vlastných možností a hraníc, tak bude schopný uplatniť osobné prednosti a pracovať na posilňovaní svojich slabých stránok.²⁵

Podstatne pre spoločnosť a školstvo je kvalifikácia učiteľov pre pedagogickú prax. Pre efektívne zavedenie multikultúrnej výchovy do škôl má byť jedným z kľúčových faktorov aj kvalitná príprava budúcich učiteľov. Príprava učiteľov by mala byť zameraná aj na mimoškolskú činnosť, prácu s rodinou a komunitou. Dôležité pre prácu učiteľov v súvislosti s multikultúrnou výchovou je aj učiť žiakov o najbližšom susedstve, o kultúrnej odlišnosti v najbližšom okolí. Zároveň je potrebné prostredníctvom multikultúrnej výchovy vplyvať na žiakov aj v prospech zvyšovania celkovej otvorenosti k „akejkolvek“ kultúrnej odlišnosti, pretože celkové pozitívne vnímanie rozmanitosti ovplyvňuje aj to, ako sú potom vnímané konkrétne skupiny. Učiteľom na zlepšenie multikultúrnej výchovy v školách by bolo vhodné rozšíriť spektrum inštitúcií, ktoré môžu vstupovať do formálneho vzdelávania. Rôzne výskumné pracoviská, univerzity a mimovládne organizácie by mohli prispieť svojimi odbornými usmerneniami, školeniami a odbornými textami.²⁶

²⁴ Porov.: KRIGLEROVÁ-GALLOVÁ, E. – KADLEČÍKOVA, J. a kol.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2009. s. 79.

²⁵ Porov.: KRIGLEROVÁ-GALLOVÁ, E. – KADLEČÍKOVA, J. a kol.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2009. s. 84 – 85.

²⁶ Porov.: KRIGLEROVÁ-GALLOVÁ, E. – KADLEČÍKOVA, J. a kol.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2009. s. 91, 101.

5 Kritické aspekty kultúrnych rozdielov

Kultúrne dimenzie objasňujú určité škály, v ktorých sa jednotlivito nachádzajú a ich krajné póly dosahujú extrémne vlastnosti. Ak sa porovnávajú konkrétne kultúry, tak výsledkom porovnávania sú kultúrne štandardy. Predstavujú konkrétne sociálne normy, ktoré príslušníci určitej kultúry zdieľajú a záväzne rešpektujú. Zároveň vyjadrujú prípustnú mieru tolerancie od iných štandardov, a to od domáceho obyvateľstva alebo cudzincov.

A. Thomas charakterizuje kultúrne štandardy: „*Predstavujú metodický nástroj, ktorý odhaľuje a charakterizuje špecifické spôsoby myslenia, sociálneho správania a pracovného konania príslušníkov rôznych kultúr.*“ Zdôrazňoval, že kultúra je súčasne predpokladom i výsledkom konkrétneho konania každého človeka. Každá interakcia medzi dvoma príslušníkmi rôznych kultúr je mimoriadne zložitá, pretože každý z partnerov sa viac nachádza vo viacerých ako v jednej sociálnej situácii.

Obaja partneri musia brať do úvahy:

- kultúru a kultúrne štandardy vlastnej, národnej kultúry;
- predpokladanú kultúru, resp. štandardy druhej krajiny;
- skutočné rokovanie príslušníka inej kultúry;
- predstavu príslušníka inej kultúry o našej kultúre.²⁷

Problémy môžu vzniknúť, ak partneri nepoznajú základné vzájomné prejavy správania sa, kultúrne zvyky a odlišnosti. Riešením nedorozumenia, ktoré môže vzniknúť, je zmena vlastného kultúrneho rámca v smere kultúry a kultúrnych štandardov partnera. Z odporúčaní zvládania interkultúrnych rozdielov je možné vybrať nasledný:

- *cudziu kultúru je potrebné dobre poznať.* Napriek tvrdeniam, že súčasná civilizácia stiera kultúrne rozdiely, je potrebné existenciu určitých rozdielov pripustiť. Poznanie vlastnej a cudzej kultúry je prvým predpokladom vzájomného porozumenia a dobrej spolupráce.
- *cudziu kultúru treba rešpektovať.* Neodporúča sa zaoberať podrobnosťami a hodnotením typu, že niektorá kultúra je lepšia, vyspelejšia. Kultúry sú rôzne, vzájomné odlišné. Rešpekt k odlišnej kultúre znamená predovšetkým vziať do úvahy jej odlišnosti.
- *vo vzťahu k cudzej kultúre je vhodné urobiť ústretové kroky.* Ide o snahu nájsť riešenie, urobiť krok k vzájomnému porozumeniu a k celkovému zjednodušeniu psychicky zložitého sociálneho procesu. Bez poznania svojich partnerov a ich kultúrneho zázemia to nie je možné.²⁸

²⁷ Porov.: OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 21.

²⁸ OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. s. 22.

Záver

Zámerom tohto príspevku je poukázať, že globalizácia núti k celkovej zmene ľudského vnímania. V ľuďoch je vplyv vlastnej kultúry hlboko zakorenený. V snahe porozumieť druhým ľuďom je nevyhnutné ponoriť sa, ako sa to len dá, do špecifickosti historického a kultúrneho prostredia človeka. Musíme si uvedomiť, že krajina/kultúry a ľudia sa odlišujú v postojoch k životu, v životných štýloch a v spôsobe premýšľania. Učenie kultúry nám umožňuje spoznávanie nových krajín, národov, zvykov, kultúr a tradícií. Ak chceme niekoho presvedčiť, musíme použiť jazyk jeho myslenia. To je nevyhnutnosť, ktorá presahuje hranice logiky a rozumu a pramení v emocionálnom uvedomení si druhých ľudí a ich pochopení. Avšak vstúpiť do prostredia inej kultúry nie je vôbec jednoduché.

Podstatou nie je vytvorenie jednej univerzálnej kultúry, ale umožnenie takého dialógu, ktorý prekračuje hranice etnicity, náboženstva, rasy či pohlavia, alebo spoločenských tried. Práve medzikultúrna komunikácia je výzvou vzájomnej interakcie s ľuďmi zo širokého spektra rozličných kultúrnych prostredí. Rozvoj v tejto oblasti si vyžaduje nový spôsob myslenia a vzájomných interakcií. To sa dá dosiahnuť len multikultúrnym učením, ktoré sa javí ako dôležitý nástroj pre nadobúdanie interkultúrneho postoja. Potrebné je nadobudnúť aj cudzojazyčnú gramotnosť, aby dochádzalo k pochopeniu najrôznejších aspektov medziľudského života pri rešpektovaní rozmanitosti a inakosti.

Prioritou medzikultúrnej komunikácie je zaistiť, aby človek pochádzajúci z iného kultúrneho prostredia nebol v komunikačnom procese poškodený, napadnutý alebo nepochopený, či už vedome alebo nevedome. Spoločným cieľom vzdelávacích reforiem je to, čo predpokladá spoločnosť, spoluzodpovednosť, vzájomné porozumenie a spoluprácu. Zvýšenie vzdelanosti v spoločnosti vedie k posilneniu integrity spoločnosti, čo následne vedie k tvorbe vhodného kultúrneho a sociálneho prostredia a znižuje napätie v spoločnosti. Dobré vzdelanie zabezpečuje ľuďom lepšie príležitosti, umožňuje plnohodnotný život a dobré uplatnenie na pracovnom trhu.²⁹

Bibliografia

- BOUZEK, J.: *Jak se domluvit s jinými?* Praha : TRITON, 2008. 173 s.
ISBN 978-80-7387-043-0.
- ĎURIGOVÁ, N.: *Medzikultúrna komunikácia. Aktuálne otázky a možnosti riešenia.* Bratislava : Univerzita J. A. Komenského, 2004. 154 s.
ISBN 80-89197-18-3.

²⁹ Porov.: EVANGELU, J. E. – GASPARICS, Z.: *Manažerská komunikace v multikultúrném prostředí.* Ostrava : KEY Publishing, s. r. o., 2013. s. 98.

- EVANGELU, J. E.: *Manažerská komunikace v multikulturním prostředí*. Ostrava : KEY Publishing, s. r. o., 2013. 115 s. ISBN 978-80-7418-199-3.
- Kolektív autorov: *Mosty do budúcnosti. Dialog medzi civilizaciami*. Brno : DOPLNĚK, 2005. 176 s. ISBN 80-7239-174-7.
- KRIGLEROVÁ-GALLOVÁ, E.: *Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation, 2009. 119 s. ISBN 978-80-969271-9-7.
- MALETZKE G.: *Interkulturelle kommunikation*. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1996. 217 s. ISBN 3-531-12817-5.
- MARADA, R.: *Etnická rôznosť a občanská jednota*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultúry (CDK), 2006. 310 s. ISBN 80-7325-111-6.
- MISTRÍK, E. a kol.: *Multikultúrna výchova v škole. Ako reagovať na kultúrnu rôznorodosť*. Bratislava : Nadácia otvorenej spoločnosti Open Society Foundation, 2008. 87 s. ISBN 978-80-969271-4-2.
- MORAVČÍKOVÁ, M.: *Cirkev a ľudské práva*. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2002. 207 s. ISBN 80-89096-00-X.
- OLEJÁROVÁ, M a kol.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2007. 85 s. ISBN 978-80-8083-507-1.
- POLÁKOVÁ, I.: *Prostriedky masovej komunikácie, multikultúrna spoločnosť a vzdelávanie*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF, 2001. 100 s. ISBN 80-8050-396-6.
- PLAŇAVA, I.: *Jak (to) spolu mluvíme*. Brno : Masaryková univerzita, 1992. 130 s. ISBN 80-210-0412-6.
- PLAŇAVA, I.: *Průvodce mezilidskou komunikací*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2005. 148 s. ISBN 80-247-0858-2.
- PRŮCHA J.: *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2010. 200 s. ISBN 978-80-247-3069-1.
- PRŮCHA, J.: *Interkulturní psychologie*. Praha : Portál, s. r. o., 2004. 199 s. ISBN 80-7178-885-6.
- PRŮCHA, J.: *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. Praha : ISV nakladatelství, 2000. 211 s. ISBN 80-85866-72-2.
- TAYLOR, CH.: *Multi-kulturalismus*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2001. 192 s. ISBN 80-7007-161-3
- ZÁGORŠEKOVÁ, M. B.: *Kultúra, hodnoty a sociálny kapitál*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. 146 s. ISBN 978-80-225-3804-6.

Internetové zdroje

- DÚBRANOVÁ, V.: *Multikultúrna výchova*. MULTI-KULTI na školách: Metodická príručka pre multikultúrnu výchovu. Nadácia Milana Šimečku, 2006. s. 31. <http://www.multikulti.sk/dok/kapitola-1.pdf> (09.03.2016).

ZAHRADNÍKOVÁ, A: *Interkulturalita a interkulturní komunikace*.
<http://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/zahradnikova-andrea.pdf>
(09.03.2016).

Zákony

Zákon č. 245/2008 Z. z. *o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene
a doplnení niektorých zákonov*.

Recenzia štúdie:

doc. ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Paľa, PhD.

Formation and Education

Bildung und Erziehung

Výchova a vzdelávanie

Social Responsibility of a Philosophy Teacher

Soziale Verantwortung der Lehrer der Philosophie

Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie

Marián Ambrozy

Abstract

The paper attempts to emphasize important within the meaning of social responsibility of a teacher of philosophy. It summarizes the most important competences that the student of the secondary grammar school (high school in English education system) should manage via study of philosophy as well as substantiate the importance of those responsibilities to society. The author attempts to introduce various philosophical disciplines in light of the benefits in terms of societal expectations, while stressing some specific realities of philosophers whose work was dedicated to certain philosophical disciplines.

Keywords: Social responsibility. Teacher of philosophy. Student's competences. Course of philosophy and its aims.

Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie tkvie v mnohých faktoroch. Vyplyva predovšetkým v pomerne silnej štruktúrovanosti filozofie ako disciplíny vedenia. Príbuznosť filozofie ku každej z vied v rovnakej miere znamená aj množstvo empiricky možných vzťahov, a tým aj možných vplyvov filozofie na vedecké problémy. Známy Wittgensteinov výrok síce znie, aj keby boli vyriešené všetky vedecké otázky, životných problémov sa to vôbec nedotkne, na druhej strane problémy filozofie sa čiastočne dotýkajú aj životných problémov. Cieľom textu je poukázať, že jestvuje množstvo aspektov spoločenskej zodpovednosti učiteľa filozofie.

„Organizácie s pozitívnou filozofiou vzdelávania chápu skutočnosť, že rozvoj ľudských zdrojov prostredníctvom vzdelávania je tou najlepšou investíciou, i keď je veľmi ťažké objasniť návratnosť týchto investícií.“ (Vlková, 2010, s. 105) Práve očakávanie celej spoločnosti sú tým, kam sa vráti daná investícia. V prípade filozofie na gymnáziu si žiaci osvoja poznatky a kompetencie, ktoré im na jednej strane často špeciálne vedy nie sú schopné dať, na druhej strane so špeciálnymi vedami súvisia. Učiteľ filozofie je voči spoločnosti zodpovedný predovšetkým, že odovzdá žiakom príslušné kompetencie a vedomosti. „Profesijný rozvoj učiteľa nekončí nadobudnutím kvalifikácie, ale je to proces prehlbovania, zdokonaľovania a rozširovania

kvalifikácie a profesijných kompetencií v súlade s najnovšími vedeckými poznatkami, spoločenskými potrebami a požiadavkami na výkon pedagogickej činnosti.“ (Zaťková, T., 2011, s. 319) V tomto kontexte sú informácie nevyhnutným predpokladom na získanie konkurenčnej výhody, tzv. výnimočnej kompetencie (Mokrišová 2013).

Ako povedal už Makarenko, požiadavky na vzdelávanie nie sú rovnaké, ale menia sa s dobou. Mení sa aj pedagogická a didaktická veda, nech ju považujeme za seba vyspelejšiu. „Historicko-spoločenskou determinovanosťou bol a je učiteľ každého stupňa školy tesne vklinený do objektívnych podmienok spoločnosti.“ (Černotová, 1986, s. 552) Už v dobe antiky sa od učiteľa očakávala spoločenská zodpovednosť za vplyv na mládež. Vzdelávanie spojené s výchovou je v súčinnosti so starosťou o dušu, ako to zdôrazňoval Platón. V tejto dobe šlo najmä o harmonický rozvoj spojený so vzdelávaním. V európskom geopolitickom kontexte bol stredoveký vzdelávací proces prepojený s kresťanským metapříbehom, pravda išlo o spôsob vzdelávania náročný na mnohostranné vedomosti s prísne hierarchickou štruktúrou. Pojem vzdelanec sa v dobe klasickej antiky, helenizmu, raného stredoveku a vrcholného stredoveku mení. V dobe raného novoveku sa objavili myšlienky Komenského, ktoré sú výsostne humanistické, aj keď niektoré jeho princípy pansofie pokladáme za naivné. Osvietenstvo zasa vnímalo úlohu učiteľa ako toho, kto pozdvihoval úroveň ľudu. Veľký vplyv v pedagogike zaznamenalo osvietenstvo v západnej i východnej Európe. S čím určite možno s Makarenkom súhlasiť, je fakt, že nesmierny rozhlád učiteľa ho uchráni od šablónovitosti, podporí jeho individuálny prístup. Spoločenská zodpovednosť učiteľa, predovšetkým učiteľa filozofie bola však socialistickou pedagogikou chápaná triedne, vnímala ho ako ľavicového inteligenta, ktorý vstúpuje žiakom a študentom poznatky interpretované v úzkej zhode s marxizmom-leninizmom. Expresis verbis to vyjadril marxistický pedagóg akademik Chlup: „Učiteľ musí byť tiež politikom, ktorý predchnutý politickým učením socializmu uskutočňuje svoju politiku v každodennej práci školskej i verejnej. On vo svojom politickom uvedomení buduje novú, socialistickú školu.“ (Chlup, 1962, s. 131) Proti tomuto názoru – Krjučkov to nazýva politická kultúrnosť – dôsledne hájime ideu apolitickosti učiteľa a vzdelávacieho procesu, a to bez ohľadu na to, akú ideológiu by učiteľ propagoval. Na druhej strane odhliadnuc od filozoficko-ideologického nánosu marxizmu uvedomujeme si aj mnohé klady socialistickej pedagogiky, predovšetkým vo výchovnom kontexte v prospech budovania vyspelej spoločnosti. Určité požiadavky na osobnosť učiteľa v kontexte spoločenskej zodpovednosti teda jestvovali stále, aj keď ich obsah sa menil v priebehu dejinných epoch. Participáciu na tejto zodpovednosti požadovala spoločnosť podľa Černotovej (1986) počas celej histórie vzdelávacieho procesu.

Určité zmeny v zmysle spoločenskej zodpovednosti učiteľa priniesla i globalizácia. Autorky Hvizdová a Balogová (2016) uvádzajú, že v rámci napojenia na globálne trhy je potrebné udržať si a vedieť si získať talentovaných

ľudí, vytvárať kvalitnú a kvalifikovanú pracovnú silu, čo si vyžaduje dobre fungujúci trh práce. Práve určité prvky globalizácie generujú niektoré nové potreby v tejto oblasti. „Tu vyvstáva spoločenská požiadavka na učiteľov, aby najmä prostredníctvom výchovy k hodnotám a podporou kritického myslenia, pomohli budúcim generáciám získať schopnosť odlišiť kvalitu od prázdneho ľúbivého zovňajšku, ale aj chápať a prijať zodpovednosť za svoje rozhodovanie a konanie a získať pre život kľúčovú zručnosť komunikovať.“ (Rohn, 5) Súvisí s tým i spoločenská požiadavka na rozvoj emocionálnej inteligencie. Rohn taktiež zdôrazňuje potrebu priblíženia tradícií mladým ľuďom, ako aj problém upúšťania od tradícií, v kontexte možnosti vyučovacieho procesu napomôcť situácii, čím môže učiteľ suplovať jednu z čoraz viac absentujúcich úloh rodiny.

Na druhej strane si dovoľíme polemizovať s názormi (Rohn), (Spilková a Vašutová, 2008), podľa ktorých učitelia v celých dejinách nikdy neboli tak nútení meniť svoje ciele, poslanie, nevytyčovali sa pred nimi tak rýchlo nároky, dokonca škola nebola nikdy postavená pred tak rozhodujúcu spoločenskú úlohu. Domnievame sa, že ide o určitú absenciu historického zmyslu a preakcentovanie dôležitosti súčasnosti. Rovnako to mohli hodnotiť slovensky národne orientované stredné školy II. polovice 19. storočia, pravda v regionálnom rozmere, podobnú mienku mohlo mať školstvo niekdajšej svetovej socialistickej sústavy ako celok. Ak by mal byť daný súd obhájený, požaduje dôkladnú komparatívnu analýzu spoločenskej zodpovednosti učiteľa v dejinách ľudstva, v ktorej by bolo obhájené tvrdenie o dosiaľ najväčšej úlohe spoločenskej zodpovednosti školstva vôbec v rámci behu histórie.

Ako zdôrazňuje Kasáčová, každý profesionál pôsobiaci na ideologicko nezaujatej platforme má právo na zabezpečenie svojej profesionality, ktorej zložkou „je aj obhajoba a ochrana príslušníkov profesie pred zásahmi zvonka, a to pred neprimeranými požiadavkami okolia, pred mocenskými aspiráciami politických strán, cirkví a siekt, pred záujmovými neprofesionálnymi organizáciami a pred neprimeranými či odborne nepodloženými nárokmi klientov.“ (Kasáčová, 2004, s. 88) Spoločenská zodpovednosť nesmie byť poplatná spoločenskej objednávke, ktorá je zaťažená akoukoľvek ideológiou, pokiaľ nejde o inštitúciu priamo orientovanú na určitý svetonázor, ideológiu, náboženstvo, filozofiu. Je pritom úplne jedno, či ide o marxistickú, korporativistickú, kresťanskú, islamskú, alebo akúkoľvek doktrínu. Spoločenská zodpovednosť učiteľa nespočíva v tom, aby spoločnosť vyžadovala prípravu žiakov (mimo vzdelávacích zariadení patriacich pod konkrétne zamerané inštitúcie) v nejakom konkrétnom ideologickom alebo filozofickom rámci. Práve vtedy je zachovaná parciálna zodpovednosť spoločnosti, ak učiteľ vzdeláva nezaťažené, t. j. nepreferuje nijaký metapríbeh, filozofiu, doktrínu.

Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie má špecifické detaily. Tie vyplývajú predovšetkým z povahy samotnej filozofie. Z tohto dôvodu sú požiadavky na jeho spoločenskú zodpovednosť vyplývajúce z čiastkového

a zároveň rozmanitého charakteru tejto disciplíny vedenia. Vzhľadom na diferencovanosť sú rôznorodé.

Niekedy bola na gymnáziách logika povinným vyučovacím predmetom. Aj keď školský vzdelávací program pripúšťa zavedenie nových predmetov, minimum škôl využilo situáciu na obnovenie logiky ako vyučovacieho predmetu. Logika zväčša na gymnáziách živorí ako súčasť historických exkurzov z dejín filozofie, v lepších prípadoch je súčasťou kurikula matematiky. Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie spočíva v značnej miere aj v príprave logického usudzovania. Vnímanie rozdielu medzi sofizmami a korektnými logickými úsudkami, osvojenie si logických pravidiel, elementárne dokazovanie, pochopenie dištinkcie medzi materiálnou implikáciou a vyplývaním, zmysel pre logický systém postavený na axiómách, sú komponenty, ktoré majú vysoko kladný vzťah k rozvoju kritického myslenia. Už Foucault veľmi kriticky vníma pôsobenie médií na človeka, pokiaľ sám potenciálny konzument médií nezvolí cestu ich blokovania (ako napr. autor), logika ako jemný nástroj mu môže byť jednou z účinných hrád, ako čiastočne zamedziť tomu, čo Foucault doslova nazval oblbovaním médiami a zachovať si kritické myslenie. Aj keď logika neurobí nič s potenciálne nepravdivým empirickým obsahom, spoľahlivo aspoň vylúči logické pseudoúsudky.

Značnú mieru spoločenského dopytu po kritickom myslení, ktoré by mala zvládnuť škola, dokáže zabezpečiť schopný učiteľ filozofie skrz viaceré jej disciplíny. Medzi tie z tohto pohľadu kľúčové patrí epistemológia (gnoezológia, noetika, archaicky kritika). Teória poznania pojednáva o možnostiach a mechanizmoch poznávania človeka. Už elementárne poznatky získateľné v priebehu gymnaziálneho štúdia filozofie môžu v tejto oblasti priniesť mnoho. Platónovo rozoznávanie medzi dokonalým a parciálnym poznávaním dalo základ teórii definície (spolu s tým, čo vieme o Platónovom Sokratovi, ak máme Platónovi veriť aspoň čiastočne). Humeovo upozornenie na zamieňanie príčiny s časovou následnosťou je z uvedeného pohľadu takisto dôležité. Za kľúčovú považujeme teóriu poznania Kanta, ktorá pripúšťa nielen nepoznané a iné dimenzie, ale odhaľuje možnosti nevedomého implementu ľudskej kognitívnej sústavy do poznávacieho procesu cez apriórne formy zmyslovosti a kategoriálny aparát. Ďalším významným implementom do teórie poznania, ktorý je možné preberať už na gymnáziu v rámci filozofického vzdelávania je spochybňovanie faktov podľa subjektívneho rozhodnutia človeka z diela Wittgensteina *O istote*.

Silná stránka vyučovania filozofie spočíva v odovzdaní určitých základov metafyziky. Spoločenská zodpovednosť z hľadiska poznatkov získaných z oblasti metafyziky spočíva v pochopení ambivalentnosti portfólia svojich systémov. Rôznosť systémov metafyziky zahŕňa množstvo špecifických prístupov prítomných v dejinách metafyziky, cez jej najnovšie oživenie skrz analytickú filozofiu, ktorú odštartovali hlavne práce S. Kripkeho. Aj keď analytická metafyzika nepatrí medzi učivo, ktoré je zaraditeľné do kurikula

gymnaziálnej filozofie, klasické metafyzické systémy je možno priblížiť a vyjadriť tápanie a nerozhodnutosť (podľa niektorých filozofov aj nerozhodnuteľnosť) určitých metafyzických otázok. Hoci otázky theologia naturalis – súčasti metafyziky – môžu byť preberané na gymnáziu iba v obmedzenej forme, jestvuje manévrovací priestor, kde je jasné, že síce táto disciplína nepriniesla žiaden presvedčivý dôkaz, iba indicie. Jasne to vyplýva i z medzipredmetových vzťahov s fyzikou (Ambrozy, 2011). Theologia naturalis môže priniesť, ako hovorí Swinburne, dobré vysvetlenie, nie presvedčivý teistický (a už vonkoncom nie ateistický) výklad. Aj keď zrejme ide o výklad z hľadiska pravdepodobnosti akceptovateľnejší, východisko v zmysle dôkazu to neposkytuje. I týmto je determinovaná určitá nesúmerateľnosť hodnôt (Dupkala, 2015). Z toho nevyplývajú iné spoločenské konzekvencie než tolerancia v zmysle vzájomného rešpektu a uvedomenia si nesúmerateľnosti istých svetonázorových pozícií, ale nutnosti koexistovať. Medzipredmetové vzťahy s náboženstvom zasa poskytujú, vzhľadom na uvedené skutočnosti, apológiu teologických modelov reality v zmysle možnosti proteistickej interpretácie.

V istom obmedzenom rozsahu je aj na gymnáziu možnosť zaradenia niektorých čiastkových tém filozofickej antropológie v rámci filozofickej zložky náuky o spoločnosti. Je to možné napríklad u Platóna a Heideggera. „Jedna z výziev spoločnosti je poznanie samotnej pravdy o človeku, hlavne v pluralite postojov, ktoré dnešná mediálna spoločnosť sprostredkúva a zároveň aj vtlačá jednotlivcom ako moderné formy života. Toto pochopenie pluralizmu je druhou výzvou spojenou s definovaním človeka.“ (Lisnik, 2015, s. 33)

Axiológia rovnako patrí medzi disciplíny filozofie per partes sprítomniteľné vo vyučovacom procese na gymnáziu, s jasným impaktom do spoločenskej zodpovednosti. Účelom je elementárne zoznámenie sa s funkciou a zmyslom hodnôt. Platónova metafora idey dobra ako Slnka jasne poukazuje na význam etickej hodnoty vo filozofickom myslení vôbec. Axiológia prináša na príkladoch konkrétnych filozofických teórií teoretickú reflexiu hodnoty a jej úlohy v živote. Príkladom na takúto reflexiu môže byť vymedzenie charakteru hodnoty vo Wittgensteinovom *Traktáte*.

Takmer automaticky sa očakáva určitý kladný prínos v zmysle spoločenskej zodpovednosti z tých častí kurikula, kde je možné využiť poznatky z etiky. Okrem špecializovanej, žiaľ, len fakultatívne prítomnej etiky ako predmetu (Ambrozy, 2012), je možné implementovať mnohé etické témy do vyučovania filozofie v rámci náuky o spoločnosti, resp. občianskej náuky. Študent takto implicitne prijíma niektoré komponenty etiky, ktoré majú v rámci etických teórií význam, napríklad teóriu cností viacerých filozofov, intenciu skutku, ktorú objavil Abelard, Kantov kategorický imperatív formulovaný vo viacerých zneniach a rovinách. Portfolio etických reálií prinesie do známosti študentom relevantné faktory, ktoré sú dominantné pri etickom rozhodovaní a formovaní etických súdov.

Sociálna filozofia rovnako patrí k disciplinám, ktoré môžeme považovať za relevantné z hľadiska impaktu poznatkov pri nadobúdaní poznatkov, spoločensky využiteľných. Prínos spočíva v nezaujatom zoznámení sa s rôznymi možnými modelmi spoločenských systémov. Ich výklad musí byť podaný nestranne, z neutrálneho stanoviska. Hlbšie porozumenie rozmanitým sociálno-filozofickým systémom napomáha tolerancii k rozmanitosti jestvovania spoločenských systémov. Vzdelaný mladý človek takto a priori nefavorizuje jeden systém, necíti potrebu vnútiť ho okoliu, čo dokonca vyvážať ho do sveta.

Z rovnakého hľadiska je využiteľná i filozofia dejín. Prináša rozličné ponímania koncepcií dejín v zmysle periodizácie, zákonitostí etc., čím približuje určité metapribehy, ktoré sú niekedy súčasťou konkrétnych kultúr (napr. kresťanský metapribeh). Žiak sa rovnako stretne s pokusmi falzifikovať filozofiu dejín ako disciplínu (Popper), prípadne s konzekvenciami filozofickej pozície, ktorá ju považuje za mŕtvu disciplínu (Lyotard).

Metodológia vedy prináša rovnako niektoré kompetencie, využiteľné vo vzťahu k spoločnosti, ktoré môžu formovať vyspelého jedinca. Aj v rámci elementárneho kurzu filozofie v zmysle náuky o spoločnosti je možné docieľiť v rámci poznatkov určité oboznámenie sa s metareflexiou vedeckého poznania a metód. Najväčší prínos spočíva samozrejme v oboznámení sa s rôznymi metódami vedy a vedeckým spôsobom uvažovania. Žiak si môže klásť otázku dôveryhodnosti vedeckého poznania, získa potrebné vedomosti, aby nepodľahol absolutizácii vedeckého poznania. Fetišizácia vedy ako absolútneho a nemenného poznania by mala byť deštruovaná i cez filozofické poznanie. Poznatky z metodológie vedy prinášajú uvedomenie si holistického charakteru súcna ako celku v jednote a diverzite rozmanitosti vied, čo môže byť posilnené aj v iných predmetoch cez medzipredmetové vzťahy. Metodológia vedy výrazne rozšíri základňu všeobecného vzdelania. Žiak by tak mal získať základy ponímania systému vedenia ako špeciálnych vied spolu s reflexiou filozofie. V rámci metodológie vedy môže učiteľ filozofie získať žiaka pre záujem o vedu samotnú. „Nájsť talentovaného žiaka nie je ťažké. Ťažšie je prebudiť utajené talenty a ich túžbu po poznaní prebudiť a dlhodobo zaujať.“ (Peťko, Majláth a Nižňanská, 2011, s. 97)

Estetika ako filozofická disciplína napomáha uvedomovaniu si zmyslu pre krásno ako všeobecného pojmu. Prináša otázku, či jestvuje univerzálna norma krásy. Umožňuje žiakom preniknúť do abstraktných etických kategórií a uvažovať na úrovni estetiky ako disciplíny vedenia.

Filozofická argumentácia je to, čo sa učiteľ filozofie usiluje docieľiť u svojich žiakov v rovine postupného používania. Úlohou učiteľa filozofie je pripraviť žiaka natoľko, aby zdôvodňoval otázky intelektuálnej povahy aj cez filozofiu. Filozofická argumentácia má byť pri riešení rôznej problematiky využívaná stále prirodzenejšie. Učiteľ filozofie tak zoznamuje aj s iným druhom poznania, než je poznanie a argumentácia sústavy vied.

Ako demonštratívny príklad je možné uviesť mnoho filozofov, na ktorých je možné ukázať najdôležitejšie komponenty ich nadčasového posolstva, ktoré sú uholným kameňom kľúčového učiva vo filozofii. Napríklad u Hansa Georga Gadamera je to pochopenie významu pôvodnosti a tradície, ako aj zmyslu prekladu ako interpretácie, rovnako ako obhajoba termínu predsudok (die Vorurteil) ako úsudok, ktorý je pred skúsenosťou, predúsudok.

Učiteľ filozofie sprítomňuje dejiny myslenia – predchodcov a epigónov, poukazuje na inovácie nasledovníkov, predstavuje dejiny myslenia v celostnom porozumení – nadväznosť mysliteľov v zmysle preberania, inovácií i odmietania postulátov, v kontexte dejín vedy so silnými medzipredmetovými väzbami. Keďže dejiny filozofie takmer nepoznajú prekonané a neplatné teorémy, je podstatné pochopiť podstatu ideového posolstva jednotlivých filozofických prístupov, výrazne to posunie obzor a vedomosti mladých ľudí s aspiráciou pre vysokoškolské štúdium. Jeho tvorivý prínos tým napomáha rozvoju mnohých kompetencií žiaka. Pozitívny prínos do znalostí prináša v zmysle prípravy vzdelaného človeka pre základ všeobecného vzdelania – ak sa chce stať plnohodnotným členom znalostnej spoločnosti. „Ľudia so vzdelaním inak reagujú na politiku, majú rozhľad, poznanie, sú odolnejší voči demagógii a populizmu, poloprávdám, voči manipulácii, nacionalizmu, xenofóbii a fanatizmu. A to je veľmi dôležité pre každú slobodnú spoločnosť a jej budúcnosť.“ (Čarnogurský, 2015, s. 44) V neposlednom rade práve znalosti princípov, ktoré pochádzajú z filozofie môžu zabrániť rôznemu zneužitiu a oklamaniu zo strany médií, rôznych silných negatívne zameraných záujmových skupín. Je to dôležité, napríklad podľa významného ekonóma Milana Šikulu „prebieha antidemokratická kontrarevolúcia, keď globalizátori vďaka zdrojom, ktorými disponujú, si môžu financovať kampane manipulujúce verejnú mienku.“ (Šikula, 2015, s. 7) Z tohto dôvodu je dôležité zachovať si nezávislý postoj, najmä od settings agendy médií, jednoducho nerezignovať na vlastný rozum a úsudok.

Záver

Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie teda spočíva v naplnení očakávaní spoločnosti, aby učiteľ napomohol študentom získať potrebné vedomosti a kompetencie. Tie zabezpečia mnoho pre plnohodnotný a aktívny život formujúcej sa inteligencie: elimináciu možnosti zneužitia zo strany manipulujúcich médií, vedomostnú hrádzu proti pôsobeniu settings agendy, napomáhajú stať sa plnohodnotným členom znalostnej spoločnosti. Výchova k hodnotám a vzdelávanie s cieľom posilniť kritické myslenie nesmú byť previazané s konkrétnou filozofiou alebo svetonázorom, mali by byť poskytované z nezáujatého stanoviska. Logika prináša elementy usudzovania a vyvodzovania, je zároveň kánonom na odhalenie sofizmov, možnosti

poznávania a jeho hranice ukazuje znalosť epistemológie, metafyzika poukazuje na pluralitu portfolio výkladu sveta ako množstva možností ontologických sústav, čo vedie k tolerancii a k vnímaniu plurality svetonázorov ako prirodzeného javu. Axiológia a etika napomáha zmyslu pre hodnoty a cnosti. Sociálna filozofia zoznamuje s množstvom systémov spoločnosti, ukazuje ich rozdiely, prednosti i nedostatky, umožňuje vnímať zriadenia sveta diverzifikovane. Zmysel pre vedecké myslenie ako aj súčasné uvedomenie si, že vedecké poznanie tvorí jednotu vedenia s filozofickým poznaním, dáva oboznámenie s metodológiou vedy. Argumentovať filozoficky znamená kritickú argumentáciu v úsilí hľadať pravdu z pohľadu, ktorý vedu transcenduje. Spoločenská zodpovednosť učiteľa filozofie v rámci gymnázia teda spočíva v naplnení očakávania spoločnosti získať pre žiaka zodpovedajúce kompetencie a vedomosti rodiaceho sa intelektuála, ktorý by mal mať kvalitný všeobecný prehľad a nadhľad a mal by byť nezávislý.

Článok bol napísaný ako súčasť riešenia inštitucionálneho grantu Filozofia – dominantná časť občianskej náuky na gymnáziu v SR cez prizmu didaktiky v etickom kontexte evidovaného pod číslom IG KSV-ET-03/2016-2. 1. 5.

Bibliografia

- Ambrozy, M., 2011. *Vzťahy fyziky a filozofie v kontexte vyučovania filozofie na gymnáziu*. In: Poznatky modernej fyziky a ich aplikácia do vyučovania fyziky. Ružomberok: Verbum, ISBN 978-80-8084-798-2.
- Ambrozy, M., 2012. *Výchovná zložka vzdelávacieho procesu: etika versus náboženstvo?* In: XXX. International Colloquium. Brno: UNOB, ISBN 978-80-7231-865-0.
- Čarnogurský, K., 2015. *Úloha vzdelávania v spoločnosti*. In: Dobrá prax v oblasti spoločenskej zodpovednosti v prostredí vzdelávacej inštitúcie. Ružomberok: Verbum, ISBN 978-80-561-0231-2.
- Černotová, M., 1986. *Spoločenská zodpovednosť – hlavná črta osobnosti a práce učiteľa*. In: Pedagogika 5/1986, ISSN 0031-3815.
- Dupkala, R., 2015. *Dialóg kultúr a problém tolerancie v kontextoch globalizácie*. In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Verbum, Ružomberok.
- Chlup, O., 1962. *Z teórie výchovy a vyučování*. In: Sborník pedagogických studií. Praha: ČSAV.
- Hvizdová, E., Balogová, B., 2016. *Kreatívny priemysel vybraných remesiel východoslovenského regiónu*. Prešov: Akcent Print. 124 s. ISBN 978-80-89295-71-5.
- Kasáčová, B., 2004. *Zmeny učiteľskej profesie a kontinuálne vzdelávanie učiteľov*. In: Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské Univerzity, Brno: MUNI, ISSN 0231-7818.

- Lisník, A., 2015. *Spoločenská zodpovednosť z pohľadu sociálnej náuky Cirkvi*. In: Dobrá prax v oblasti spoločenskej zodpovednosti v prostredí vzdelávacej inštitúcie. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80-561-0231-2.
- Mokrišová, V., 2013. Marketingový informačný systém. In: *Základy marketingu*. Prešov VŠ MP ISM Slovakia, s. 26 – 50. ISBN 978-80-89372-49-2.
- Pet'ko, B., Majláth, I., Nižňanská, M., 2011. *Cesta mladých k vede*. In: Zborník príspevkov zo IV. odbornej konferencie Quo Vadis vzdelávanie k vede a technike na stredných školách. Bratislava: Mladí vedci Slovenska. ISBN 978-80-970496-6-9.
- Rohn, T., *Učiteľská profesia a profesionalita v kontexte spoločenských zmien z pohľadu humanistických a konštruktivistických edukačných teórií*, In: <https://www.pdf.umb.sk/app/cmsFile.php?disposition=a&ID=5651> [16. 09. 2016]
- Spilková, V., Vašutová, J., a kol: *Učiteľská profese v měnících se požadavcích na vzdělávání*. Praha : UK PedF, 2008. ISBN 978-80-7290- 384-9.
- Šikula, M., 2015. *Nové tendencie v zápase o globálne vládnutie*. In: Perspektívy, No. 1, Vol. 1. ISSN 1339-8245.
- Vlková, E., 2010. *Systémový prístup k ďalšiemu vzdelávaniu*. In: Sociálno-ekonomická revue, No. 4, Vol. 8. ISSN 1336-3727.
- Zaťková, T., 2011. *Profesijné kompetencie v kontexte vysokoškolskej prípravy učiteľov profesijných (odborných) predmetov*. In: ICOLLE 2011, Brno: 2011. s. 308 – 319. ISBN 978-80-7375-535-5.

Recenzia štúdie:

PaedDr. Tímea Šeben Zaťková, PhD.

ThDr. PaedDr. PhDr. Lenka Lachytová, PhD.

Natural Sciences
Naturwissenschaften
Prírodné vedy

**The Affect of Sunshine (Heliofilia) at the Community
of Beetles in the Grassland Habitats (Biele Karpaty,
Velka Javorina, Western Slovakia)**

**Der Einfluss des Sonnenscheins (die Heliophilie)
auf die Gemeinschaft der Käfer im Wiesenbestand
(Biele Karpaty, Velka Javorina, Westslowakei)**

**Ovplyvňuje slnečný svit (heliofilia) skladbu
koleopterocenóz lúčneho biotopu? (CHKO Biele
Karpaty, Veľká Javorina, západné Slovensko)**

Radoslav Kvasničák, Gabriela Schmidtová

Abstract

The aim of the research is to determine the impact of the various effects of sunlight (heliofilia) on quantitative-qualitative representation of beetles to areas with meadow vegetation with different light and weather conditions depending on different points of the compass (north, peak and south). We selected three sites of studied meadow biotop, located in the Biele Karpaty. The first studied area (A) is located on the southern side of the highest peak of the Biele Karpaty – Veľká Javorina (910 m), the second area (B) represents the peak of the Veľká Javorina (969.8 m) and the third area (C) is located on the northern slope of the hill (910 m). The aim of our analysis is to evaluate the quantitative and qualitative representation of beetles, their dominance, cenotic characteristic to the study area and seasonal dynamics of the growing season (April – October) in 2015. Entomology material was obtained by the method of sweeping grasslands. We counted approximately 429 ex. of beetles. They belong to 40 different species (spp.) originating from 10 different families. The greatest differences were found between southern and northern habitats, while habitat A (south) has proved to be the most stable and richest represented meadow environment with species from all 10 families (175 ex., 27 spp.) and habitat C (North) as a generic poorest meadow environment, represented by the species from 7 families (99 ex., 16 spp.). On the all three stacionars of meadow dominated the praticol family of beetles: Chrysomelidae.

Keywords: Beetles. Grassland biotop. Points of the compass. Heliofilia. Biele Karpaty. Velka Javorina.

Úvod

Prezentovaným výskumom skúmame vplyv slnečného svitu ako limitujúceho abiotického faktoru na skladbu koleopterocenóz žijúcich na troch rôznych lúčnych stacionároch v rámci svetových strán a nadmorskej výšky. Lúčne biotopy sme zámerne vybrali v rámci CHKO Biele Karpaty na vrcholovej časti Veľkej Javoriny (969,8 m n. m.), a to na jeho vrchole, severnom a južnom svahu. Na študovanom území Veľkej Javoriny entomologický výskum doposiaľ nebol realizovaný, pričom získané údaje budú v budúcnosti súčasťou zoocenotickej dokumentácie v rámci CHKO Biele Karpaty. V minulosti bionomicko-ekologické zložky pratikolných koleopterocenóz CHKO Malé Karpaty boli skúmané obdobnou metódou smýkania bylinného porastu. Autor¹ vo svojom výskume spomína druhy, ktoré sú vývinom viazané na pôdu (*Amara* sp.) a chrobáky žijúce na kvitnúcich rastlinách (*Cantharis* sp.) či hniezdach mravcov (*Trichodes* sp.), ktorých výskyt evidujeme aj v našom výskume. Známe sú aj výsledky výskumov z roku 2002 – 2004 z oblasti NPR Veľký Báb (Nitrianska Pahorkatina), kde autor² skúma vplyv globálneho otepľovania na zmeny spoločenstiev chrobákov, ktoré porovnáva s výsledkami pôvodného výskumu z roku 1968. Autor v roku 2002 v danej lokalite zaznamenal 717 druhov z pratikolných čeľadí *Chrysomelidae*, *Coccinellidae* a *Curculionidae*. Zaujímavým zistením je absencia výskytu až 78 druhov koleopter z prvotného skúmania z roku 1968. Podobne aj vo výskume z oravského prostredia prírodnej rezervácie Tisovnica (735 m. n. m.) autor³ poukazuje na kvalitatívnu podobnosť a eviduje tiež druhy z pratikolných čeľadí *Coccinellidae*, *Chrysomelidae* a *Elateridae*. Existencia pratikolných druhov chrobákov na floristicky rašeliniskovom podloží svedčí o rovnováhe a ekologickej stabilite tohto územia, ktorú skúmame v závislosti od klimatického faktoru (heliofilie) aj v našom výskume. V súčasnosti na suchý a teplý aspekt podhorských lúk upozorňuje aj výskum v kysuckej oblasti Stará Bystrica (Skríželné, 496 m n. m.), kde autori⁴ evidujú výskyt xerofilných druhov epigejckého spoločenstva chrobákov z čeľade *Carabidae*. Taktiež môžeme potvrdiť, že s narastajúcou vyššou nadmorskou výškou je početnosť a druhové zastúpenie nižšie než v nižších nadmorských polohách.

¹ MAJZLAN, O. – DRDUL, J., 1998: *Obraz fauny chrobákov (Coleoptera) vybraných lokalít v rámci CHKO Malé Karpaty*. Acta. Facultatis Paed. Univ. Tyrnaviensis, Ser. B, 1998, č. 2, s. 125 – 138.

² CUNEV, J., 2007: *Čeľade chrobákov (Coleoptera) národnej prírodnej rezervácie Veľký Báb pri Nitre v podmienkach meniacej sa klímy*. In *Klíma lesa*. Nitra: Křtiny, 2007. s. 25 – 36.

³ DRDUL, J., 1999. *Predbežné výsledky výskumu chrobákov (Coleoptera) rašelinísk Hornej Oravy – PR Tisovca*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Trnava, 1999. s. 75 – 78.

⁴ KVASNIČÁK, R. – ŠUMSKÁ, L., 2012: *Spoločenstvo chrobákov lesného biotopu v oblasti Stará Bystrica – Skríželné na Kysuciach (SZ Slovensko)*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, Trnava 2012, s. 21 – 43, ISBN 978-80-8082-549-2.

Svedčí o tom výskum z horehronskej oblasti obce Hriňová⁵, kde v nadmorskej výške vrchu Kľopotovo (601 m. n. m., CHKO Poľana) bolo aj po antropogénnom vplyve kosenia lúčneho porastu evidovaný sukcesný vývoj pratikolného spoločenstva chrobákov. Vplyv jednorázovej kosby bylinného porastu je podobne ako v našom výskume sledovaný aj v rekreačnej oblasti Modra-Harmónia⁶, a to na horských lúčach Malých Karpát situovaných v rôznych nadmorských výškach (604 a 308 m. n. m.). V našom výskume následne skúmame zloženie pratikolných koleopterocenóz na zvolených lúčnych biotopoch, ktoré sa líšia nielen svojou polohou v závislosti od svetových strán (sever, juh a vrchol Veľkej Javoriny), ale i svojou vysokou nadmorskou výškou (910 až 970 m. n. m.), ktorou sa tieto lúky radia k podhorským a horským lúčnym systémom na Slovensku.

Metódy výskumu a materiál

Pri zbere zoologického materiálu sme používali metódu smýkania bylinného porastu pomocou entomologického smýkadla (Obr. 1) a exhaustoru. Každá výskumná lúčna plocha dosahovala rozmery 10 x 10 m (100 m²), na ktorej sme uskutočnili 100 smykov⁷. Pri niektorých jedincoch sme uskutočnili i metódu individuálneho zberu. Zber sme realizovali v roku 2015 raz mesačne v mesiacoch vegetačného obdobia (apríl – október) vždy po 20. dni v mesiaci, s výnimkou mesiaca október, kedy sme zber uskutočnili v prvej dekáde mesiaca, z dôvodu čo najpriaznivejších meteorologických podmienok. Presná lokalizácia troch lúčnych biotopov spočívala najmä vo svojej polohe v závislosti od rôznych svetových strán (severná, južná a vrcholová časť s najvyššou nadmorskou výškou 970 m. n. m.) a priameho dopadu slnka na lúčny porast. Spomínané vysokohorské lúky boli raz za rok, v mesiaci júl, skosené. Odchytený zoologický materiál sme pomocou exhaustoru premiestnili do vopred pripravených a označených pohárov – smrtničiek, v ktorých bola vata impregnovaná octanom etylnatým. Získaný koleopterologický materiál sme neskôr roztriedili a taxonomicky určili pomocou odbornej entomologickej literatúry⁸. Jedného modelového zástupcu z každého druhu chrobákov sme

⁵ KVASNIČÁK, R. – GAJDOŠOVÁ, M., 2014: *Ovplyvňuje kosenie lúčneho porastu spoločenstvá chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu?* Disputationes Scientificalae, Universitatis Catholicae in Ružomberok, Verbum, Ružomberok, 2014, č. 3, r. XIV., s. 173 – 188.

⁶ KVASNIČÁK, R. – ŠTIAVNICKÁ, A., 2015: *Ovplyvňuje vertikálna zonálnosť študovaného územia skladbu koleopterocenóz v lúčnom biotope?* Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, č. 17, s. 16 – 34, 2015.

⁷ MAJZLAN, O – KRUMPÁL, M., 1991: *Zoologická príručka: Článkonožce – Arthropoda*. Bratislava: Katedra zoológie, Prírodovedecká fakulta UK, 1991. s 1 – 9.

⁸ ROUBAL, J., 1930: *Katalog Coleopter (brouků) Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Díl I, Učená společnost Šafaříková, Praha, 527 s.

ROUBAL, J., 1936: *Katalog Coleopter (brouků) Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Díl II, Učená společnost Šafaříková, Praha, 434 s.

v rámci didaktického využitia vkladali do entomologických krabíc. Jednotlivé druhy boli označené identifikačným štítkom s príslušným odborným názvom a usporiadané podľa determinačného kľúča⁹ do jednotlivých čeľadí, čo umožňuje názorný systematický prehľad získaných modelových druhov chrobákov pri ďalšom zoocenotickom spracovaní v rámci študovaného územia CHKO Biele Karpaty. Zo získaného koleopterologického materiálu sme vyhodnotili nasledovné kvantitatívne a kvalitatívne znaky:

- *druhovú dominanciu chrobákov,*
- *sezónnu dynamiku spoločenstva chrobákov,*
- *cenologickú charakteristiku spoločenstva koleopterocenóz ako indikačnú hodnotu a bionomickú charakteristiku,*
- *vyhodnotenie indexov podobnosti – druhová diverzita podľa Jaccarda, identita dominancie podľa Renkonena a stupeň diverzity podľa Shannon – Weavera.*

Obr. 1: Odchyt druhov chrobákov entomologickým smýkadlom (foto: autorka)

Charakteristika študovaného územia

Študované územie – Veľká Javorina, kde sme vykonávali entomologický výskum, sa nachádza na západnom Slovensku; konkrétne v horskom teréne na vrchole najvyššieho vrchu Bielych Karpát – Veľkej Javoriny (cca. 970 m n. m.), v juhozápadnej časti pohoria Biele Karpaty. Opisovaná oblasť sa nachádza na

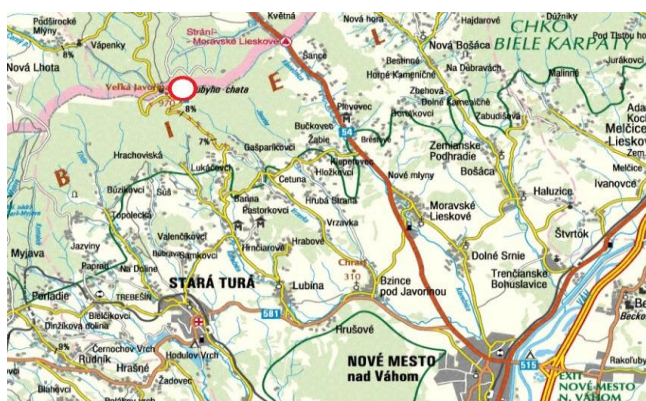
REITTER, E., 1908: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches I.* Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.

REITTER, E., 1909: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches II.* Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.

REITTER, E., 1911: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches III.* Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.

⁹ JELÍNEK, J et al., 1993: *Check-list of Czechoslovak Insects IV (Coleoptera).* Folia Hyerovskiana Supplementum 1, Praha, s. 75 – 78.

moravsko-slovenskom pomedzí, prechádza tu republiková hranica medzi Slovenskou republikou na východe a Českou republikou na západe (Obr. 2). Spomínaná oblasť bola vyhlásená v roku 1979 vyhláškou MK SR č. 111/79 Zb. ako Chránená krajinná oblasť Biele Karpaty. Z hľadiska správneho a územného členenia SR patrí Veľká Javorina do Trenčianskeho kraja, do okresu Nové Mesto nad Váhom a do katastrálneho územia obce Lubina a Dolné Bzince. Na jej vrchole sa nachádza vysielateľ Veľká Javorina – televízna retranslačná veža, vo výške 969,8 m. n. m. Na tomto najvyššom bode sa zároveň nachádza skúmané lúčne stanovište B. Ďalšie dva lúčne stacionáre boli z južnej (A) a severnej strany (C) tohto vrcholu, približne vo výške 910 m n. m. (Obr. 3). Lúka na všetkých troch stanovištiach bola počas svojho vegetačného obdobia jedenkrát skosená. Tento fakt predstavuje ďalší antropogénny faktor na študovanú druhovú skladbu pratikolných koleopterocenóz.

Obr. 2: Študovaná lokalita ○ Veľká Javorina (970 m n.m.) ako súčasť CHKO Biele Karpaty, Mierka: 1 : 40 000.

Obr. 3: Orientačná poloha lúčnych stanovišť na na Veľkej Javorine (A – južná strana, B – vrchol, C – severná strana) – výška pohľadu: 1,07 km.

Stanovište A predstavuje južnú stranu lyžiarskeho svahu Veľkej Javoriny a nachádza sa v nadmorskej výške 910 m. n. m. Tento lúčny biotop patrí k horským vlhkým lúkam. V blízkosti, približne 500 m od stanovišťa A, južným smerom sa rozprestierajú prevažne bukové, ale i smrekové lesy (Obr. 4). Stanovište zo severnej strany lemuje náučný chodník Veľká Javorina – Lubina s dĺžkou 2,1 km (Obr. 5). Dominantným trávny porastom je trojštet žltý (*Trisetum flavescens*) a kostrava červená (*Festuca rubra*). Plocha je reprezentovaná bylinným porastom rôznych druhov, ako napr.: iskerník prudký (*Ranunculus acris*), hluchavka škvrnitá (*Lamium maculatum*), zádušník brečtanolistý (*Glechoma hederacea*), kozobrada východná (*Tragopogon orientalis*), vstavač mužský (*Orchis mascula*), zvonček konáristý (*Campanula patula*), preniká sem taktiež jedovatá jesienka obyčajná (*Colchicum autumnale*), mečík škridlicovitý (*Gladiolus imbricatus*) a psiarka lúčna (*Alopecurus pratensis*). Zo stromovej etáže sa tu vyskytuje buk lesný (*Fagus sylvatica*), dub zimný (*Quercus petraea*), hrab obyčajný (*Carpinus betulus*) a smrek obyčajný (*Picea excelsa*).

Obr. 4: Stanovište A (južná strana V. Javoriny, 910 m n. m.) ako trávnatý lúčny stacionár je periférne lemovaný smrekovo-bukovými monokultúrami. (foto: autorka)

Obr. 5, 6: Tabuľa náučného chodníka V. Javorina – Lubina s jesienkou obyčajnou (foto: autorka)

Stanovište B sa rozprestiera priamo na vrchole najvyššieho pohoria Bielych Karpát – Veľkej Javoriny, presne v nadmorskej výške 969,8 m. n. m. Neďaleko lúčneho biotopu je umiestnená retranslačná rádiová a televízna veža (Obr. 7). Na vrchole sa aj nachádza Pamätník česko-moravsko-slovenskej

vzájomnosti a Vavrouškova mohyla (Obr. 8, 9), ktorá je venovaná pamiatke českého ekológa Josefa Vavrouška (1944 – 1995), ktorý sa venoval nielen environmentálnym aktivitám, ale i posilňovaniu česko-slovenskej vzájomnosti. Vrcholom taktiež prechádza štátna hranica medzi Slovenskou a Českou republikou. Z flóry sa tu objavujú druhy, ako vrbovka alpská (*Epilobium alpestre*), zvonček širokolistý (*Campanula lactiflora*), vstavačovec Fuchsov (*Dactylorhiza fuchsii*), pichliač panónsky (*Cirsium pannonicum*) a bršlen európsky (*Euonymus europaeus*). Z trávnatých porastov dominujú druhy z čeľade lipnicovitých, ako psiarka lúčna (*Alopecurus pratensis*), tomka voňavá (*Anthoxanthum odoratum*), ale aj ovsík obyčajný (*Arrhenatherum elatius*).

Obr. 7: Stanovište B (vrcholová časť V. Javoriny, 969,8 m n. m.) – v blízkosti lúčneho biotopu je lokalizovaná retranslačná rádiová a televízna veža. (foto: autorka)

Obr. 8, 9: Mohyla Josefa Vavrouška a Pamätník česko-moravsko-slovenskej vzájomnosti. (foto: autorka)

Stanovište C leží na severnom svahu Veľkej Javoriny a zároveň zaberá už zväčša územie Českej republiky (Obr. 10, 11), približne v nadmorskej výške 910 m. n. m. Dolná strana svahu je lemovaná drevinami, ako hrab obyčajný (*Carpinus betulus*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), krami, ako drieň obyčajný (*Cornus mas*), lieska obyčajná (*Corylus avellana*) či zemolez obyčajný (*Lonicera xylosteum*). Od roku 1995 je tu v spolupráci s Ústredným ústavom pre meteorológiu a geodynamiku vo Viedni zriadená seizmologická stanica (Obr. 12), ktorá na študovanom území meria seizmické pohyby vyvolané zemetrasením. Druhovú zloženie flóry v tomto horskom

stupni pohoria reprezentovali lúčne druhy, ako metlica trsnatá (*Deschampsia cespitosa*), pakost lesný (*Geranium sylvaticum*), štiav alpínsky (*Acetosa arifolia*), psica tuhá (*Nardus stricta*), reznáčka laločnatá (*Dactylis glomerata*) a zerva klasnatá (*Phyteuma spicatum*). Zo živočíšnej ríše sme tu zaznamenali výskyt jašterice krátkohlavej (*Lacerta agilis*), koníka červenokrídleho (*Psophus stridulus*), taktiež sme evidovali dravú modlivku zelenú (*Mantis religiosa*) a zákonom chráneného hraboša močiarného (*Microtus agrestis*).

Obr. 10: Stanovište C (južná strana V. Javoriny, 910 m n. m.) – trávnatý lúčny biotop ohraničujú najmä listnaté dreviny, ako hrab obyčajný a jaseň štíhly. (foto: autorka)

Obr. 11, 12: Hraničný bod medzi SR a ČR a seizmická stanica uložená v blízkosti vrcholu Veľká Javorina. (foto: autorka)

Výsledky a diskusia

Sedemmesačným výskumom v roku 2015 sme zisťovali kvantitatívno-kvalitatívne zastúpenie druhov z radu *Coleoptera* na vybraných lúčnych biotopoch, odlišujúcich sa predovšetkým svojím umiestnením vzhľadom na dopad slnka (heliofilia) v závislosti od rôznych svetových strán (juh, vrchol, sever), ale i svojou nadmorskou výškou. Počas zberu sme na študovaných územiach (A, B, C) získali celkom 429 exemplárov (ex.) chrobákov, ktoré pozostávajú zo 40 druhov (sp.) z 10 čeľadí (*Tabuľka 1*).

Tabuľka 1: Zistené čelade s počtom jedincov, druhov a ich dominancia na stanovištiach (A, B, C) v roku 2015

Stanovište	A (južná strana)				B (vrchol svahu)				C (severná strana)				Celkom			
Čelad'	N	D%	S	D%	N	D%	S	D%	N	D%	S	D%	N	D%	S	D%
<i>Cantharidae</i>	2	1,1	1	3,7	2	1,3	1	3,6	-	-	-	-	4	0,9	2	5
<i>Carabidae</i>	1	0,6	1	3,7	2	1,3	2	7,1	1	1,0	1	6,3	4	0,9	3	7,5
<i>Cleridae</i>	1	0,6	1	3,7	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,2	1	2,5
<i>Curculionidae</i>	43	24,6	6	22,2	37	23,9	7	25	3	3,0	2	12,5	83	19,3	9	22,5
<i>Coccinellidae</i>	52	29,7	4	14,8	37	23,9	2	7,1	30	30,3	2	12,5	119	27,7	4	10
<i>Chrysomelidae</i>	61	34,9	8	29,6	59	38,1	8	28,6	50	50,5	5	31,3	170	39,6	9	22,5
<i>Elateridae</i>	10	5,7	3	11,1	17	11	7	25	14	14,1	5	31,3	41	9,6	7	17,5
<i>Hispiinae</i>	1	0,6	1	3,7	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,2	1	2,5
<i>Lucanidae</i>	2	1,1	1	3,7	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,5	1	2,5
<i>Scarabaeidae</i>	2	1,1	1	3,7	1	0,6	1	3,6	1	1,0	1	6,3	4	0,9	3	7,5
Spolu	175	100	27	100	155	100	28	100	99	100	16	100	429	100	40	100

Legenda: N – počet jedincov, S – počet druhov, D% – dominancia početnosti

Z troch stanovišť, ktoré boli predmetom výskumu, sme získali spolu 429 exemplárov. Na južnom stanovišti A (910 m. n. m.) sme evidovali 175 exemplárov z celkového množstva, na stanovišti B (970 m. n. m.), ktoré predstavuje vrchol svahu, 155 ex. a na stanovišti C (910 m. n. m.), t. j. severnej strane svahu, 99 ex. Južné stanovište obsahovalo najviac exemplárov, zatiaľ čo severné stanovište najmenej. Získaný zoologický materiál patril k 40 druhom z 10 rôznych čeladi. Počet druhov bol najvyšší na vrchole, čiže stanovišti B, kde sme získali 28 druhov a veľmi podobný aj na južnom stanovišti A (27 druhov). Severné stanovište C bolo druhovo najmenej zastúpené, a to len 16 druhmi chrobákov. Zistené výsledky pripisujeme k predpokladu, že severná strana svahu bola počas celého obdobia výskumu najchladnejšia a najmenej zasahovaná slnečnými lúčmi, čo potvrdzuje aj výška trávnatého porastu uvedená v Grafe č. 2. Ten predstavoval na severnom stacionári (C) každý mesiac zhruba jednu tretinu výšky trávnatého porastu južnej strany svahu stanovišta A.

Z kvantitatívneho hľadiska stanovište A obsahovalo všetkých 10 čeladi, z toho najbohatšie zastúpená bola čelad' *Chrysomelidae* 61 ex. (34,9 %), druhá bola *Coccinellidae* 52 ex. (29,7 %), bohato zastúpené boli aj *Curculionidae* 43 ex. (24,6 %) a *Elateridae* 10 ex. (5,7 %). Stanovište B (vrchol, 970 m. n. m.) malo taktiež najbohatšiu čelad' *Chrysomelidae* s 59 ex. (38,1 %), nasledovali rovnako zastúpené čelade *Coccinellidae* a *Curculionidae* s 37 ex. (23,9 %), a *Elateridae* 17 ex. (11 %). Čelade *Cantharidae*, *Carabidae* – 2 ex. (1,3 %) a *Scarabaeidae* – 1 ex. (0,6 %) boli už v menšom pomere.

Na stanovišti C (severný svah, 910 m. n. m.) bola najviac zastúpená čeľaď *Chrysomelidae* s 50 ex. (50,5 %), nasledovala *Coccinellidae* 30 ex. (30,3 %), *Elateridae* 14 ex. (14,1 %). Tu vznikol jediný rozdiel v čeľadi *Curculionidae* s 3 ex. (3 %), ktorá už nie je tak bohato zastúpená, ako bola na výslnných stanovištiach A a B.

Podobne z kvalitatívnej analýzy **na stanovišti A** (juh, 910 m. n. m.) dominovali čeľade *Chrysomelidae* 8 spp. (29,6 %) a *Curculionidae* 6 spp. (22,2 %). Na ďalších miestach skončili *Coccinellidae* 4 spp. (14,8 %) a *Elateridae* 3 spp. (11,1 %). **Na stanovišti B** (vrchol, 970 m. n. m.) bola druhovo najbohatšia čeľaď *Chrysomelidae* 8 spp. (28,6 %), veľmi podobné výsledky mali aj čeľade *Curculionidae* a *Elateridae* 7 spp. (25 %). Výrazne nižší počet druhov zaznamenali čeľade *Coccinellidae* a *Carabidae* s 2 spp. (7,1 %), *Cantharidae* a *Scarabeidae* 1 spp. (3,6 %). Čeľade *Lucanidae*, *Hispinæ* a *Cleridae* sa tu rovnako ako na území C nevyskytovali. **Na stanovišti C** (sever, 910 m. n. m.) boli najviac druhovo zastúpené čeľade *Chrysomelidae* a *Elateridae* 5 spp. (31,3 %), nasledujú čeľade s nízkym počtom druhov: *Coccinellidae*, *Curculionidae* 2 spp. (12,5 %) a *Carabidae*, *Scarabaeidae* len s jedným zaznamenaným druhom (6,3 %). Na tomto stanovišti nemala žiadneho zástupcu ani čeľaď *Cantharidae*. Na stanovišti C sa nevyskytovala žiadna čeľaď, ktorá by mala viac ako 5 druhov (sp.). Z uvedeného vyplýva, že severné stanovište C bolo kvantitatívne aj kvalitatívne najchudobnejšie. Tento rozdiel nezapríčiňuje rôzna nadmorská výška, ale predovšetkým dopad slnečných lúčov v závislosti od svetových strán. Heliofília ako limitujúci faktor pravdepodobne výrazne ovplyvňuje výskyt jednoznačne nižšieho počtu chrobákov na severnej strane svahu.

Okrem kvantitatívno-kvalitatívneho rozboru sme stanovili **hodnoty druhovej dominancie**, a na základe ktorej sme zistené druhy zadelili do kategórii dominancie¹⁰. **Na južnom stanovišti A** (910 m. n. m.) z celkového počtu 27 druhov patria do kategórie eudominantných 3 spp. (11,1 %), 2 spp. do dominantných (7,4 %), 6 spp. do subdominantných (22,2 %), 8 spp. do recedentných (29,6 %) a 8 spp. do subrecedentných (29,6 %). **Na stanovišti B** (vrchol, 970 m. n. m.) z celkových 28 druhov sú 4 spp. eudominantné (14,3 %), 2 spp. dominantné (7,1 %), 3 spp. subdominantné (10,7 %), 5 spp. recedentné (17,9 %) a 14 spp. subrecedentné (50,0 %). **Severné stanovište C** (910 m. n. m.) pozostáva z najmenšieho počtu, t. j. 16 druhov, z toho 3 spp. patria do eudominantnej kategórie (18,8 %), 1 spp. (6,3 %) reprezentuje dominantnú kategóriu, 7 spp. subdominantnú (43,8 %), 5 spp. recedentnú (31,3 %) a subrecedentná kategória nie je zastúpená (Tabuľka 2).

¹⁰ LOSOS, B. et al., 1984: *Ekologie živočichů (scriptum)*. SPN, Praha, s. 316.

Tabuľka 2: Počet druhov v triedach dominancie na stanovištiach v roku 2015

Stanovište	Triedy dominancie					Celkom
	ED	D	SD	R	SR	
A (juh)	3	2	6	8	8	27
%	11,1	7,4	22,2	29,6	29,6	100
B (vrchol)	4	2	3	5	14	28
%	14,3	7,1	10,7	17,9	50	100
C (sever)	3	1	7	5	-	16
%	18,8	6,3	43,8	31,3	-	100

Kategórie dominancie: ED – eudominantná, D – dominantná, SD – subdominantná,
R – recedentná, SR – subrecedentná

Zo získaných hodnôt dominancie druhov (Tabuľka 3) vyplýva, že najviac zastúpená kategória na stanovištiach A (juh) a B (vrchol) je subrecedentná kategória (SR), ale i recedentná kategória (R). Na severnom stanovišti C, ktoré je kvantitatívne aj kvalitatívne zastúpené najmenej, naopak nie je subrecedentná kategória (SR) zastúpená vôbec.

Na stanovišti A (juh) zo spomínaných 27 druhov zastupujú eudominantnú kategóriu (ED) 3 druhy: *Coccinella septempunctata* so 46 jedincami (26,3 %), *Phyllotreta tetrastigma* 22 ex. (12,6 %) a *Otiorhynchus fuscipes* 20 ex. (11,4 %). Dominantnú kategóriu (D) zastupujú 2 druhy: *Psylliodes picinus* s 15 ex. (8,6 %) a *Chrysolina fastuosa* 11 ex. (6,3 %).

Zo stanovišťa B (vrchol) sme určili 28 druhov zo 155 exemplárov. V eudominantnej kategórii (ED) dominovali 4 druhy: *Coccinella septempunctata* 32 ex. (20,6 %), *Psylliodes picinus* 27 ex. (17,4 %), *Phyllotreta tetrastigma* 16 ex. (10,3 %), a *Otiorhynchus fuscipes* 19 ex. (12,3 %). Dominantnú kategóriu (D) zastupujú 2 druhy s 10 jedincami: *Chrysolina fastuosa* a *Sitona sulcifrons* (6,5 %).

Stanovište C (sever) obsahuje celkovo 99 exemplárov, z toho 16 druhov, pričom eudominantnú kategóriu (ED) tvoria 3 druhy: *Coccinella septempunctata* 28 ex. (28,3 %), *Psylliodes picinus* 21 ex. (21,2 %), a *Phyllotreta tetrastigma* 22 ex. (22,2 %). Do dominantnej kategórie (D) sme zaradili 1 druh – *Agriotes ustulatus* so 7 jedincami (7,1 %). Ostatné druhy chrobákov boli zastúpené v recedentnej (R) a subrecedentnej kategórii (SR), ktorých hodnota dominancie dosahovala najnižšie hodnoty ($D < 2$). Predpokladáme, že výskyt väčšieho počtu pratikolných druhov na stanovištiach A a B súvisí s teplejšou klímou, s čím sa viaže aj väčšie rozšírenie rôznych typov rastlín, ako napr. prhľava dvojdomá (*Urtica dioica*), ktorá bola značne rozšírená hlavne na stanovišti B, príp. prítomnosť prevažne bukových lesov v blízkosti stanovišťa A.

Indikačná hodnota koleopterocenozy predstavuje relatívnu hodnotu určitého konkrétneho druhu. Pomáha bližšie určovať špecifický typ biotopu, ktorý je závislý od klimatických faktorov¹¹. Na študovaných troch lokalitách

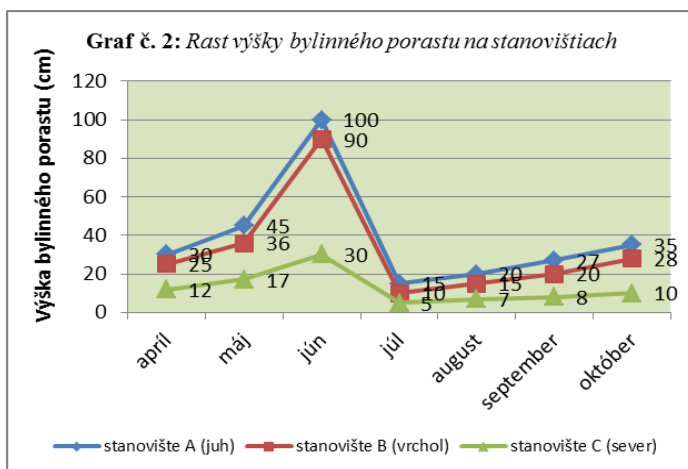
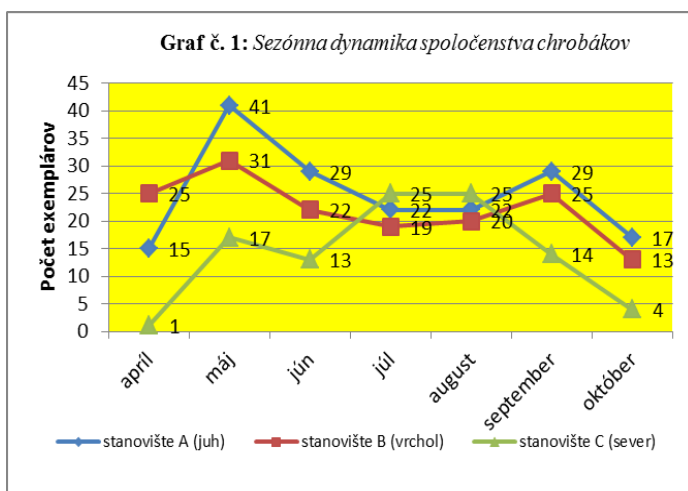
¹¹ GULIČKA, J., 1979: *Ekológia živočíchov (scriptum)*. PrF UK, Bratislava, s. 21 a 121.

(A, B, C), ktoré sa odlišovali najmä svojou polohou v závislosti od svetových strán, zistili výskyt nasledovných indikačných hodnôt. Väčšina druhov (93,1 %) patrilo do **mezofilnej kategórie** (MF), ktorá obľubujú mierne suché a mierne vlhké prostredie. Zo **xerofilnej kategórie** (XF) našli svoje zastúpenie dva druhy: *Bothynoderes punctiventris* a *Trichodes apiarius*, ktoré uprednostňujú skôr suché a teplé biotopy. **Hygrofilnú kategóriu** (HF) s prevažne vlhkými stanovišťami zastupuje jediný druh *Liparus glabrirostris* (Tabuľka 3).

Bionomická charakteristika poukazuje na špecifický typ prostredia, na ktoré sa tento druh viaže.¹² Ako vyplýva z Tabuľky 3 zadelenie jednotlivých druhov do bionomických skupín, ukázalo sa, že študovaný lúčny biotop poskytuje mimoriadne vhodné podmienky pre **pratíkolné druhy** (PK). Z celkového počtu identifikovaných 40 druhov, patrilo k pratíkolným druhom 28 sp. (70,2 %), z ktorých dominujú zástupcovia eudominantnej a dominantnej kategórie, ako: *Coccinella septempunctata*, *Psylliodes picinus* a *Phyllotreta tetrastigma*. Až 20,3 % z vyzbieraných druhov predstavujú **sylvikolné druhy** (SK): *Chrysolina staphylaea*, *Carabus convexus*, *Otiorhynchus fuscipes*, *Phyllobius arborator*, *P. argentatus*, *Polydrusus corruscus* a *Dorcus parallelipedus*. Výskyt týchto lesných exemplárov možno vysvetliť prítomnosťou blízkych bukových, ale i ihličnatých lesov a lesných porastov. Jediný predstaviteľ **arborikolnej kategórie** (AK) je *Athous vittatus*, ktorý je pomerne hojne zastúpený v listnatých lesoch. Podobne aj zástupcovia kategórie **ubiquist** (UQ), ktorých možno nájsť v rôznych typoch biotopov, predstavujú dva druhy z čeľade *Carabidae*: *Amara communis* a *Carabus cancellatus*. Zástupca *Geotrupes vernalis* je jediným **kadaverikolným druhom** (KK), ktorý je známy tým, že sa vyskytuje prevažne v živočíšnych exkrementoch, nakoľko skúmanými lúčnymi lokalitami občas prechádzajú kone, chované na „Minifarme Lubina“, čo dokazuje aj prítomnosť konského trusu na stanovištiach.

Predmetom výskumu bolo porovnávať **sezónnu dynamiku** výskytu chrobákov na jednotlivých lúčnych stanovištiach (A – juh, B – vrchol, C – sever) vegetačného obdobia roku 2015. Zistili sme rôzne výsledky, ktoré boli pravdepodobne zapríčinené polohou stanovišť v závislosti od svetových strán i rastu vegetačných vrcholov bylinného porastu na skúmaných stacionároch. Stanovište C, ako severná strana svahu Veľkej Javoriny dosiahlo najmenší počet jedincov a druhov chrobákov, nakoľko táto výskumná plocha je klimaticky najchladnejšia a zároveň najmenej zahrievaná slnečnými lúčmi, čo ovplyvnilo aj rast bylinného porastu na stanovišti (Graf 1, Graf).

¹² KRÍŽOVÁ, E. et al. 1993: *Všeobecná ekológia (scriptum)*. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen.

Krivka sezónnej dynamiky **na stanovišti A – juh** (41 ex. – 23,4 %) a stanovišti B – vrchol (31 ex. – 20 %) ukazuje, že v mesiaci máj sa vyskytoval najväčší počet chrobákov, zatiaľ čo na stanovišti C (sever) bol najväčší nárast exemplárov v najteplejších mesiacoch júl a august, kedy krivka dosiahla hodnoty 25 ex. (25,3 %). Na stanovišti A prevládala v kvantitatívne najsilnejšom mesiaci čeľaď *Curculionidae* s druhmi *Otiorhynchus fuscipes*, *Phyllobius argentatus* a *Phyllobius pomaceus*, na stanovišti B bola najviac zastúpená čeľaď *Elateridae*. Na stanovišti C boli najviac zastúpené v mesiacoch júl a august čeľade *Coccinellidae* a *Chrysomelidae*. Od júnového mesiaca sme zaznamenali na stanovišti A klesajúcu tendenciu, ktorá mohla byť zapríčinená letnými zrážkami i júlovým skosením bylinného porastu zo 100 cm na 5 cm. Extrémne suché leto 2015 bolo ďalším faktorom pomalšieho rastu a obnovenia rastlinnej vegetácie na stanovišti, následkom čoho až v mesiaci september

dosahoval porast výšku 27 cm a objavilo sa zvýšenie kvantitatívneho počtu koleopter na 29 ex. (16,6 %). Stanovište A, teda južná a najteplejšia skúmaná oblasť dosiahla takmer vo všetkých mesiacoch, s výnimkou mesiaca apríl, najväčší počet kvantity koleopter. **Stanovište B** (vrchol, 970 m. n. m.) má podobný charakter sezónnej krivky ako stanovište A, pričom celkový počet chrobákov je menší o 20 jedincov. Rozdiel medzi krivkami A a B spočíva len v mesiaci apríl, kedy bolo na stanovišti B o 10 exemplárov viac, t. j. 25 ex. (16,1 %). Najväčšiu početnosť dosahovala čeľaď *Curculionidae* s druhmi *Sitona sulcifrons*, *Otiorhynches fuscipes* a *Liparus glabrirostris*. Výška bylinného porastu na stanovišti B je podobná ako na stanovišti A, konkrétne je približne o 5 – 10 cm menšia v každom mesiaci od výšky porastu stanovišťa A. Menší počet chrobákov mohla ovplyvniť vyššia nadmorská výška (970 m. n. m.), ale i vplyv antropogénnych faktorov, ako je napr. turizmus v okolí svahov retranslačnej a rádiovkej veže na vrchole. Sezónna krivka na **severnom stanovišti C** ukazuje odlišnosť na prelome mesiacov jún, júl, kedy sa v porovnaní s ostatnými stanovišťami krivka početnosti zvyšuje. V letných mesiacoch júl a august zostáva krivka na rovnakej frekvencii, avšak v septembri sa početnosť nezvyšuje, ako na stanovištiach A a B, ale má klesajúci charakter až do konca obdobia entomologického zberu. Túto skutočnosť vysvetľujeme polohou stanovišťa na severnej strane svahu Veľkej Javoriny, kde nebol dopad slnečných lúčov tak intenzívny ako na ostatných stanovištiach. Svedčí o tom aj výška porastu na tejto strane, ktorá za celé sedemmesačné obdobie pohybovala v rozmedzí od 15 do maximálne 30 cm. Minimálny počet chrobákov sme zistili na južnom stanovišti A a severnom stanovišti C na začiatku a konci vegetačnej sezóny (IV. a X. mesiac), s čím súvisí aj prirodzený vývinový cyklus väčšiny lúčnych druhov *Coleoptera*. Stanovište B (vrchol) malo najmenší počet jedincov na konci vegetačného obdobia (október). Júlové minimum na stanovištiach A, B, C dávame do súvisu s antropogénnym vplyvom kosenia lúčneho porastu. Kvalitu a kvantitu pratikolných koleopterocenóz mohol ovplyvniť aj skosený a rozkladajúci sa bylinný porast. Podobné zistenia boli evidované aj vo výskume realizovanom na lúčnych biotopoch (601 m. n. m.) v okolí horehronskej obce Hriňová (CHKO Poľana)¹³, kde antropogénny vplyv kosenia ovplyvnil celkovú denzitu a druhové zastúpenie z radu pratikolných chrobákov najmä z čeľadí *Chrysomelidae* a *Elateridae*. Možno konštatovať, že druhovú pestrosť a kvantitu chrobákov ovplyvnila aj viazanosť (fidelita) pratikolných koleopter na kosbou nenarušený choriotop kvitnúcich rastlín¹⁴, skúmaný na podhorských lúkach

¹³ KVASNIČÁK, R. – GAJDOŠOVÁ, M., 2014: *Ovplyvňuje kosenie lúčneho porastu spoločensvá chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu?* Disputationes Scientifcae, Universitatis Catholicae in Ruzomberok, Verbum, Ružomberok, 2014, č. 3, r. XIV., s. 173 – 188, ISSN 1335-9185.

¹⁴ KVASNIČÁK, R. – ŠTIAVNICKÁ, A., 2015. *Ovplyvňuje vertikálna zonálnosť študovaného územia skladbu koleopterocenóz v lúčnom biotope.* Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, č. 17, s. 16 – 34, 2015.

(604 a 308 m. n. m) Malých Karpát v oblasti rekreačného strediska Modra-Harmónia. Podobne letné maximum výskytu chrobákov na stanovištiach spôsobil aj choriotop kvetov hluchavkovitých rastlín (*Lamium maculatum*, *Glechoma hederacea*). V našom výskume sa fidelita fytofilných koleopter na spomínané druhy rastlín prejavila pri druhoch: *Chrysolina fastuosa* a *Agroites ustulatus*. Práve zloženie protistojných listov a súmerných kvetov z čeľade *Lamiaceae* zabezpečujú práticoľným druhom chrobákov výslnný habitus (*heliofília*), zdroj potravy, miesto pre rozmnožovanie a ukryt pred potencieľnými predátormi. (Obr. 13).

Obr. 13: *Liskavka Ch. fastuosa* viazaná troficky a svojím vývinom na choriotop kvitnúcich rastlín čeľade *Lamiaceae* (DE, Chemnitz; 2006)¹

Tabuľka 3: Systematický prehľad čeľadí a druhov chrobákov na stanovištiach v roku 2015 ich dominancia a cenotické znaky

Stanovište	A (juh)		B (vrchol)		C (sever)		Spolu		Cenotické znaky	
Taxonomická skupina	N	KD %	N	KD %	N	KD %	N	KD %	IH	BCH
Cantharidae										
<i>Cantharis fusca</i> (LINNAEUS, 1758)	2	1,1 R	-	-	-	-	2	0,5 SR	MF	PK
<i>Cantharis obscura</i> (LINNAEUS, 1758)	-	-	2	1,3 R	-	-	2	0,5 SR	MF	PK
Carabidae										
<i>Amara communis</i> (PANZER, 1797)	-	-	-	-	1	1,0 R	1	0,2 SR	MF	UQ
<i>Carabus cancellatus</i> (ILLIEGER, 1798)	1	0,6 SR	1	0,6 SR	-	-	2	0,5 SR	MF	UQ
<i>Carabus convexus</i> (FABRICIUS, 1775)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	SK
Cleridae										
<i>Trichodes aparius</i> (LINNAEUS, 1758)	1	0,6 SR	-	-	-	-	1	0,2 SR	XF	PK
Coccinellidae										
<i>Adonia variegata</i> (GOEZE, 1777)	1	0,6 SR	-	-	2	2,0 SD	3	0,7 SR	MF	PK
<i>Calvia decempunctata</i> (LINNAEUS, 1767)	1	0,6 SR	-	-	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
<i>Coccinella septempunctata</i> (LINNAEUS, 1758)	46	26,3 ED	32	20,6 ED	28	28,3ED	106	24,7	MF	PK
<i>Psyllobora vigintiduopunctata</i> (LINNAEUS, 1758)	4	2,3 SD	5	3,2 SD	-	-	9	2,1 SD	MF	PK
Curculionidae										
<i>Bothynoderes punctiventris</i> (GERMAR, 1824)	1	0,6 SR	2	1,3 R	-	-	3	0,7 SR	XF	PK
<i>Liparus glabrirostris</i> (KÜSTER, 1849)	-	-	3	1,9 R	-	-	3	0,7 SR	HF	PK
<i>Mecinus janthinus</i> (GERMAR, 1824)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
<i>Otiorhynchus fuscipes</i> (GERMAR, 1824)	20	11,4 ED	19	12,3 ED	2	2,0 SD	41	9,6	MF	SK
<i>Phyllobius arborator</i> (HERBST, 1797)	1	0,6 SR	-	-	-	-	1	0,2 SR	MF	SK
<i>Phyllobius argentatus</i> (LINNAEUS, 1758)	5	2,9 SD	1	0,6 SR	1	1,0 R	7	1,6 R	MF	PK
<i>Phyllobius pomaceus</i> (GYLLENHAL, 1834)	8	4,6 SD	-	-	-	-	8	1,9 R	MF	PK
<i>Polydrusus corruscus</i> (GERMAR, 1854)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	SK
<i>Sitona sulcifrons</i> (THUNBERG, 1798)	8	4,6 SD	10	6,5 D	-	-	18	4,2 SD	MF	PK
Chrysomelidae										
<i>Chrysolina fastuosa</i> (SCOPOLI, 1763)	11	6,3 D	10	6,5 D	4	4,0 SD	25	5,8 D	MF	PK

Stanovište	A (juh)		B (vrchol)		C (sever)		Spolu		Cenotické znaky	
Taxonomická skupina	N	KD %	N	KD %	N	KD %	N	KD %	IH	BCH
Chrysomelidae										
<i>Chrysolina staphylaea</i> (LINNAEUS, 1758)	1	0,6 SR	2	1,3 R	-	-	3	0,7 SR	MF	SK
<i>Lema lichenis</i> (VOET, 1826)	2	1,1 R	1	0,6 SR	-	-	3	0,7 SR	MF	PK
<i>Lema melanopus</i> (LINNAEUS, 1758)	5	2,9 SD	1	0,6 SR	2	2,0 SD	8	1,9 R	MF	PK
<i>Phyllotreta tetrastigma</i> (COMOLLI, 1837)	22	12,6 ED	16	10,3 ED	22	22,2 ED	60	14,0 ED	MF	PK
<i>Plagioderma versicolora</i> (LAICHARTING, 1781)	2	1,1 R	1	0,6 SR	1	1,0 R	4	0,9 SR	MF	PK
<i>Psylliodes picinus</i> (MARSHAM, 1802)	15	8,6 D	27	17,4 ED	21	21,2 ED	63	14,7 ED	MF	PK
<i>Smaragdina salicina</i> (SCOPOLI, 1763)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
Elateridae										
<i>Agriotes ustulatus</i> (SCHALLER, 1783)	-	-	5	3,2 SD	7	7,1 D	12	2,8 SD	MF	PK
<i>Ampedus balteatus</i> (LINNAEUS, 1768)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
<i>Athous vittatus</i> (FABRICIUS, 1793)	5	2,9 SD	5	3,2 SD	2	2,0 SD	12	2,8 SD	MF	AK
<i>Ctenicera cuprea</i> (FABRICIUS, 1775)	-	-	1	0,6 SR	1	1,0 R	2	0,5 SR	MF	PK
<i>Dolopius marginatus</i> (LINNAEUS, 1758)	-	-	1	0,6 SR	2	2,0 SD	3	0,7 SR	MF	PK
<i>Lacon murinus</i> (LINNAEUS, 1758)	3	1,7 R	1	0,6 SR	-	-	4	0,9 SR	MF	PK
<i>Melanotus rufipes</i> (HERBST, 1784)	2	1,1 R	3	1,9 R	2	2,0 SD	7	1,6 R	MF	PK
Hispinae										
<i>Cassida vibex</i> (LINNAEUS, 1758)	1	0,6 SR	-	-	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
Lucanidae										
<i>Dorcus parallelipipedus</i> (LINNAEUS, 1758)	2	1,1 R	-	-	-	-	2	0,5 SR	MF	SK
Scarabaeidae										
<i>Cetonia aurata</i> (LINNAEUS, 1758)	-	-	1	0,6 SR	-	-	1	0,2 SR	MF	PK
<i>Geotrupes stercorarius</i> (LINNAEUS, 1758)	-	-	-	-	1	1,0 R	1	0,2 SR	MF	PK
<i>Geotrupes vernalis</i> (LINNAEUS, 1758)	2	1,1 R	-	-	-	-	2	0,5 SR	MF	KK
Celkom	175	100	155	100	99	100	429	100		

Legenda: N – počet získaných jedincov, KD – kategórie dominancie: ED – eudominantná, D – dominantná, SD – subdominantná, R – recedentná, SR – subrecedentná, IH – indikačná hodnota: XF – xerofil, MF – mezofil, HF – hydrofil, BH – bionomická charakteristika: SK – sylvikol, KK – kadaverikol, UQ – ubiquist, AK – arborikol, PK – pratikol

Zo získaného entomologického materiálu sme numericky vyhodnotili štrukturálne zloženie koleopterocenóz na vybraných lúčnych stacionároch (A, B, C). Následne podľa početnosti chrobákov zisťujeme *index druhovej identity podľa Jaccarda* (I_A), *index dominancie podľa Renkonena* (I_D), rovnako i *stupeň diverzity podľa Shannon – Weavera* (d), čím sledujeme rozdiel, príp. zhodu študovaných lúčnych ekosystémov skúmaného územia.

Druhovú identitu podľa Jaccarda (I_A) alebo faunistickú podobnosť, vyjadruje zhodu druhového zloženia 2 alebo viacerých porovnávaných zoocenóz. Najčastejšie používaným vzorcom je index podobnosti, resp. Jaccardovo číslo¹⁵. V danom období sme na študovaných územiach získali celkom 40 druhov chrobákov. Na stanovišti A (juh) sme zaznamenali 27 druhov, na stanovišti B (vrchol) 28 druhov a na stanovišti C (sever) 16 druhov. V rámci všetkých troch stanovišť sa zhodoval výskyt len 10 druhov koleopter, z toho 5 spp. z čeľade *Chrysomelidae*, po 2 spp. z čeľadí *Coccinellidae* a *Curculionidae* a jeden druh z čeľade *Elateridae*. Index podobnosti medzi tromi sledovanými územiami dosahuje nízku hodnotu, a to **16,4 % (I_A)**. Z výsledku je zrejmé, že vybrané stanovištia sú z hľadiska druhového zloženia (faunistickej podobnosti) pomerne dosť odlišné. Predpokladáme, že druhovú rozmanitosť môžu ovplyvňovať klimatické podmienky i nadmorská výška. Zatiaľ čo stanovište A (južná strana, 910 m. n. m.) je pomerne najteplejšia v dôsledku najdlhšieho trvania dopadu slnečných lúčov, stanovište C (severná strana, 910 m. n. m.) je najchladnejšie. Stanovište B má zase najvyššiu nadmorskú výšku, nakoľko predstavuje vrchol svahu Veľkej Javoriny (970 m. n. m.).

Identita dominancie podľa Renkonena (I_D) ukazuje podobnosť jednotlivých spoločenstiev na stanovištiach, zistených podľa ekologických životných foriem či taxonomických skupín. Použitý bol vzorec na výpočet Renkonenovho čísla podobnosti¹⁶. Hodnota dominancie na výpočet podobnosti podľa Renkonena je **77,6 % (R_e)**. Na základe tohto výsledku možno skonštatovať, že napriek tomu, že stanovištia mali len 10 spoločných druhov, tak všetky tri stanovištia na základe dominancie poukazujú na zoocenoticky vyvážené prostredie. Všetky tri výskumné plochy (A – juh, B – vrchol, C – sever) tým predstavujú ekologicky vyvážené prostredie, bez výraznejších antropických vplyvov, čo značne ovplyvnilo druhovú pestrosť chrobákov, najmä z prateľných čeľadí *Chrysomelidae* a *Curculionidae*, ktoré vývinovo a troficky preferujú lúčny typ biotopu.

Indexy diverzity jednotlivých stanovišť udávajú druhovú rozmanitosť koleopter, a je vyjadrená pomerom počtu druhov k počtu jedincov v spoločenstve¹⁷. Stanovište A (južná strana svahu) dosiahlo index diverzity hodnotu **$d_A = 2,058$** . Toto prostredie je stabilizované a nenarušané výraznými

¹⁵ TOWNSEND, C. R. – BEGON, M. – HARPER, J., L., 2010: *Základy ekológie (Essentials of Ecology)*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 505, ISBN 978-80-244-2478-1.

¹⁶ TRNKA, A. et al. 2006: *Ekológia pre pedagogické fakulty*. Trnava: Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, 2006. s. 61 – 67. ISBN 800-8082-002-3.

¹⁷ TISCHLER, W., 1955: *Synökologie der Landtiere*, G. Fischer, Verl., Stuttgart, 1955, s. 414.

antropogénnymi vplyvmi. Čím vyššia je hodnota tohto indexu, tým je prostredie stabilnejšie, čo charakterizuje aj väčší počet druhov a najväčšie množstvo jedincov zo všetkých troch stanovišť. Stanovište B (vrchol) dosiahlo hodnotu indexu $d_B = 1,877$. Táto hodnota je nižšia, ale vykazuje o ekologicky vyrovnanom prostredí. Keďže skúmané lúčne biotopy oplývajú bohatým spektrom živných rastlín, prevahu tu nachádzajú predovšetkým pratikolné a mezofilné druhy chrobákov viažucich sa svojím vývinom na choriotop kvitnúcich rastlín. Na stanovišti C (severná strana svahu) sme dosiahli hodnotu indexu diverzity $d_C = 1,168$. Táto veľmi nízka hodnota svedčí o tom, že prostredie je za hranicou ekologickej únosnosti spoločenstiev, čomu nasvedčuje aj najmenší počet nazbieraných jedincov a druhov (99 ex. z celkového množstva 429 ex.). Daný výsledok pripisujeme lokalizácii stanovišťa na severnej strane, ktorá je klimaticky chladnejšia a najmenej zasahovaná slnečnými lúčmi.

Záver

Uskutočneným výskumom sme sledovali vplyv dopadu slnečných lúčov (heliofilie) na kvantitatívno-kvalitatívne zastúpenie spoločenstvá chrobákov vybraných lúčnych biotopov lokalizovaných v CHKO Biele Karpaty na vrchole Veľká Javorina (970 m n. m.). Metódou smýkania bylinného porastu sme získali 429 ex. chrobákov. Zistené jedince patria k 40 druhom z 10 čeľadí. Stanovište A malo najväčšie kvantitatívne zastúpenie (175 ex.), stanovište B najväčšie druhové zastúpenie (28 spp.), ktoré však bolo podobné ako na stanovišti A (27 spp.) a stanovište C disponovalo najmenším kvantitatívnym i kvalitatívnym zastúpením chrobákov (99 ex., 16 spp.). Na všetkých troch stanovištiach prevažovala čeľaď *Chrysomelidae* s počtom 170 ex. (39,6 %), *Coccinellidae* 119 ex. (27,7 %) a *Curculionidae* 83 ex. (19,3 %). Na základe získaných výsledkov môžeme potvrdiť stanovené hypotézy, že celková kvantita a druhová pestrosť chrobákov súvisí aj s polohou stanovišťa v závislosti od heliofilie, čiže dopadu slnečných lúčov na svahoch lúčneho porastu a s tým súvisiacou teplotou a vlhkosťou prostredia skúmaného v minulosti aj na lokalite v blízkosti Krupského potoka pri Trnave¹⁸. Potvrdzujú to aj značné rozdiely zistené v našej kvantitatívno-kvalitatívnej analýze medzi južným – viac osvetľovaným stanovišťom, ktoré je bohatšie na počet jedincov a druhovú diverzitu chrobákov a je stabilnejším ekologickým prostredím oproti severnému a druhovo chudobnému stanovišťu, i keď sa nachádzajú v rovnakej nadmorskej výške (910 m. n. m.). Taktiež môžeme potvrdiť hypotézu, na základe už

¹⁸ KVASNIČÁK, R. – DRDUL, J., 2004: *Spoločenstvo chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu v okolí Krupského potoka (JZ Slovensko)*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tynaviensis, Ser. B, Trnava 2004, s. 4 – 10, ISBN 80-8082- 013-9.

zrealizovaných výskumov v oblasti horských a pohorských lúk¹⁹, že čím je skúmaná lokalita vo vyššej nadmorskej výške, tým menšie kvantitatívno-kvalitatívne zastúpenie spoločenstva chrobákov osídľuje študované územie.

Pod'akovanie

V závere chceme vysloviť pod'akovanie recenzentovi za konštruktívne pripomienky k predkladanému rukopisu článku, ktorý bol spracovaný na základe výsledkov entomologického prieskumu v diplomovej práci (SCHMIDTOVÁ, 2016).

Bibliografia

- CUNEV, J., 2007: *Čelade chrobákov (Coleoptera) národnej prírodnej rezervácie Veľký Báb pri Nitre v podmienkach meniacej sa klímy*. In: *Klíma lesa*. Nitra: Křtiny, 2007. s. 25 – 36.
- GULIČKA, J., 1979: *Ekológia živočíchov (scriptum)*. PrFUK, Bratislava, s. 21 a 121.
- DRDUL, J. 1999. *Predbežné výsledky výskumu chrobákov (Coleoptera) rašelinísk Hornej Oravy – PR Tisovca*. In: *Acta Facultatis Paed. Univ. Tyrnaviensis*, Trnava, 1999. s. 75 – 78.
- JELÍNEK, J et al., 1993: *Check-list of Czechoslovak Insects IV (Coleoptera)*. Folia Hyerovskiana Supplementum 1, Praha, s. 75 – 78.
- KRIŽOVÁ, E. et al. 1993: *Všeobecná ekológia (scriptum)*. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen.
- MAJZLAN, O – KRUMPÁL, M., 1991: *Zoologická príručka: Článkonožce – Arthropoda*. Bratislava: Katedra zoológie, Prírodovedecká fakulta UK, 1991. s. 1 – 9.
- KVASNIČÁK, R. – DRDUL, J., 2004: *Spoločenstvo chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu v okolí Krupského potoka (JZ Slovensko)*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, Trnava 2004, s. 4-10, ISBN 80-8082- 013-9.
- KVASNIČÁK, R. – GAJDOŠOVÁ, M., 2014: *Ovplyvňuje kosenie lúčneho porastu spoločenstva chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu?* Disputationes Scientificalae, Universitatis Catholicae in Ruzomberok, Verbum, Ružomberok, 2014, č. 3, r. XIV., s. 173 – 188, ISSN 1335-9185.

¹⁹ KVASNIČÁK, R. – GAJDOŠOVÁ, M., 2014: *Ovplyvňuje kosenie lúčneho porastu spoločenstva chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu?* Disputationes Scientificalae, Universitatis Catholicae in Ruzomberok, Verbum, Ružomberok, 2014, č. 3, r. XIV., s. 173 – 188, ISSN 1335-9185.

KVASNIČÁK, R. – ŠTIAVNICKÁ, A., 2015. *Ovplyvňuje vertikálna zonálnosť študovaného územia skladbu koleopterocenóz v lúčnom biotope*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, č. 17, s. 16-34, 2015.

- KVASNIČÁK, R. – ŠTIAVNICKÁ, A., 2015: *Ovplyvňuje vertikálna zonálnosť študovaného územia skladbu koleopterocnóz v lúčnom biotope*. Acta fac. Paed. Trnavská univerzita, Ser. B, č. 17, s. 16-34, 2015.
- KVASNIČÁK, R. – ŠUMSKÁ, L., 2012: *Spoločenstvo chrobákov lesného biotopu v oblasti Stará Bystrica – Skríželné na Kysuciach (SZ Slovensko)*. Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis, Ser. B, Trnava 2012, s. 21-43, ISBN 978-80-8082-549-2.
- LOSOS, B. et al., 1984: *Ekologie živočichů (scriptum)*. SPN, Praha, s. 316.
- MAJZLAN, O. – DRDUL, J., 1998: *Obraz fauny chrobákov (Coleoptera) vybraných lokalít v rámci CHKO Malé Karpaty*. Acta. Facultatis Paed. Univ. Tyrnaviensis, Ser. B, 1998, č. 2, s. 125 – 138.
- REITTER, E., 1908: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches I*. Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.
- REITTER, E., 1909: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches II*. Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.
- REITTER, E., 1911: *Fauna germanica Die Käfer des Deutschen Reiches III*. Band. K. G. Lutz Verlag, Stuttgart.
- ROUBAL, J., 1930: *Katalog Coleopter (brouků) Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Díl I, Učená společnost Šafaříková, Praha, 527 s.
- ROUBAL, J., 1936: *Katalog Coleopter (brouků) Slovenska a Podkarpatské Rusi*. Díl II, Učená společnost Šafaříková, Praha, 434 s.
- SCHMIDTOVÁ, G., 2016: *Spoločenstvá chrobákov (Coleoptera) lúčneho biotopu vo vybranej lokalite Veľká Javorina – CHKO Biele Karpaty*, Diplomová práca, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava, 63 s.
- TISCHLER, W., 1955: *Synökologie der Landtiere*, G. Fischer, Verl., Stuttgart, 1955, s. 414.
- TOWNSEND, C. R. – BEGON, M. – HARPER, J., L., 2010: *Základy ekológie (Essentials of Ecology)*. Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 505, ISBN 978-80-244-2478-1.
- TRNKA, A. et al. 2006: *Ekológia pre pedagogické fakulty*. Trnava: Acta Facultatis Paed. Univ. Tyrnaviensis, 2006. s. 61 -67. ISBN 800-8082-002-3.

Použitý obrazový materiál

1. http://www.arthropodafotos.de/dbsp.php?lang=deu&sc=1&ta=t_35_coleo_pol_chr&sci=Chrysolina&scisp=fastuosa

Recenzia štúdie:

doc. PaedDr. Pavol Prokop, PhD.

Critiques

Die Rezensionen

Recenzie

Čurilla, L.:

Successions. Warszawa: Szkoła Wyższa im. Bogdana Janskiego, 2015, 74 s. ISBN 978-83-87897-08-6.

Recenzovaná vedecká monografia „Successions“ od autora Ladislava Čurilla podáva ucelený obraz o dedičskom konaní, rieši hmotnoprávnú úpravu dedenia, ktorú upravuje Občiansky zákonník a procesnoprávnú úpravu dedičského konania, ktorá je upravená v zákone č. 99/1963 Z.z. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov.

Procesnú stránku dedičského konania upravuje zákon číslo 323/1992 Z.z. o notároch a notárskej činnosti v znení neskorších právnych predpisov. Vedecká monografia rieši otázky dedičského práva, dedičské konanie, právomoc a príslušnosť civilných súdov v konaní o dedičstve, jeho procesné a hmotné podmienky v konaní o dedičstve.

Dedičské právo prispieva nielen k zabezpečeniu právnej istoty pre občana, ale i právnej istoty pre spoločnosť, ktorá si váži a ctí majetkové vzťahy. Inštitút dedenia je neodmysliteľnou súčasťou právneho poriadku. Vedecká monografia je napísaná metódou teoretickej analýzy, dedukcie, indukcie a komparácie.

Dedí sa zo zákona, zo závetu alebo z oboch týchto dôvodov. Ak nenadobudne dedičstvo dedič zo závetu, nastupujú namiesto neho dedičia zo zákona. Ak sa nadobudne zo závetu len časť dedičstva, nadobúdajú zvyšujúcu časť dedičia zo zákona. Dedičstvo, ktoré nenadobudne žiadny dedič, pripadne štátu.

Vedecká monografia sa teoretickou analýzou zaoberá dedením, ktorým sa zaoberá a reguluje siedma časť Občianskeho zákonníka, ktorý sa delí do piatich hláv. Jednotlivé hlavy na seba navzájom vecne nadväzujú. Jednotlivé postupy, ale i postupnosť v dedičskom konaní sa riadia predovšetkým treťou časťou zákona č. 99/1963 Zb Občianskeho súdneho poriadku v znení neskorších predpisov.

Procesné aspekty dedičského práva tiež reguluje Zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti v znení neskorších predpisov. Každé dedičské konanie je súdne konanie, ktoré je viazané rozhodnutím príslušného štátneho orgánu – súdu. V prípade úmrtia človeka je to práve notár, ktorý na základe poverenia príslušného súdu vedie v postavení súdneho komisára konanie o dedičstve. Dedičia si nemôžu notára vybrať, pretože notára poveruje vykonaním úkonov o dedičstve príslušný súd na základe Rozvrhu práce. Určený súdny komisár zhodnotí okruh dedičov a oznámi dedičom ich dedičské práva, rovnako ako právo odmietnuť dedičstvo. Súdny komisár v procese dedičského konania potvrdzuje nadobudnutie dedičstva a schvaľuje dohodu o vysporiadaní dedičstva.

Autor vo vedeckej monografii rieši základné princípy dedičnosti, právomoci a príslušnosť civilných súdov v dedičskom konaní, procesné a hmotnoprávne podmienky v konaní o dedičstve. Vedecká monografia poskytuje komplexný obraz celého konania, vysvetľuje postupnosť dedičského konania, ktoré je v mnohých prípadoch zložité a náročné.

Teoretickou analýzou ozrejmjuje dedičské konanie v Slovenskej republike. Dedičské konanie má dve fázy, z ktorých prvá je určená pomerom dedičov, majetkom zosnulých, ale aj jeho dlhov, zistením, či zosnulý zanechal poslednú vôľu, alebo nezanechal vôľu. Druhá fáza spočíva a vedie k vypočutiu a rozhodnutiu o dedičstve. Konečné rozhodnutie spočíva v rozhodnutí súdu alebo súdneho komisára v podobe osvedčenia o dedičnosti.

Vedecká monografia sa skladá zo šiestich kapitol. Vo všetkých kapitolách sa autor zaoberá dedičstvom, dedičským právom, ale i dedičským konaním. V prvej kapitole autor identifikuje prevzatie dedičstva, oprávnené osoby dediča, ale i neschopnosť dedenia, v druhej kapitole identifikuje historickú analýzu právny stav do rokov 1964, 1992, ale i pravidiel postupnosti dedičského konania. Tretia kapitola sa zaoberá samotným dedičským konaním, postavením súdneho komisára v konaní o dedičstve, v štvrtej kapitole autor analyzuje prepracovanie dedičského práva. Piata kapitola sa zaoberá historickým zhrnutím a smeruje k aktuálnej rekodifikácii dedičského práva. Šiesta kapitola pojednáva o dedičskom konaní v medzinárodnom kontexte.

Prezentovaná monografia má vedecký charakter, v monografii sú originálne vedecké poznatky. Práca má správne zvolenú zrozumiteľnú štruktúru. Jej názov zodpovedá obsahu a zvolenej tematike.

Vo vedeckej monografii boli použité printové zdroje významných vedeckých autorít, nielen zo zahraničia, ale i z domáceho prostredia, ktorí sa zaoberajú danou problematikou. Autor sa najčastejšie opieral o týchto autorov: D. Gandžalová, J. Cirák, J. Záhora, J. Lazar. Vedecká monografia však poskytuje i mnoho poznatkov z právnych predpisov, napríklad z Ústavy SR, ale i z Občianskeho zákonníka, zákona o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom, zákona o notároch a notárskej činnosti.

PhDr. Zuzana Budayová, PhD.

Girutsky, A. A., Novruzov, R. M.:

Science and Religion. Textbook. Moscow: FLINTA, Science, 2013, 416 p.
ISBN 978-5-9765-1057-9 (FLINTA), ISBN 978-5-02-03417-1 (Science)

The international group of authors chose a fundamental problem as a title of this textbook. The problem is connected with human self-recognition and acquisition of the surrounding world, the harmony and sublimity of which come from the Divinity. Two authorities, two doctors of philology, professors, paid their attention to the topic, which has a centuries-long tradition and numerous interpretations in different religions, which are, in their turn, reflected and described by different sciences. It is due to this very fact that the textbook is defined by the authors as an integrated course “in which the fundamentals of religious and scientific truth are united in a common paradigm” (p. 2). The essence of the textbook contents is rationale of the Absolute Truth “basing on the data of humanities and science” (p. 2). This very fact explains the aim of the textbook, which is addressed to students and teachers of not only humanities, but also of science (theologians, physicists, mathematicians, biologists, etc.).

Topicality of the authors’ address to the relation of religion and science is defined by the modern world escalation in fundamentals of human spiritual and cultural activities, critical condition of modern civilization. There is no need to characterise the condition – everybody knows it. It is really essential to underline such thesis – the modern crisis is hardly to be overcome without deep understanding of the fundamentals of human life and civilisation development. The superficial, limited to bare physiology point of view on human life and its sense, power-and-money base in development, neglecting of spirituality and the cosmic character of a human lead our civilisation to a standstill, to everlasting crisis.

Active perception element and activity aspect connect the authors to the provisional readers and are essential for human personal development both for students and other users of the textbook. The issues considered in the book are really topical nowadays and they take a perspective, “the perspective of new knowledge application” (p. 2). The interpretation of the Absolute Truth (Chapter II, pp. 46-101) and the study of the fundamental elements in the Absolute’s structure (Chapter III, pp. 102-267) present this very new knowledge. A new theoretical approach to these basic issues is in considering, synthesising and specification of the theory of dual truth in different religions: Hinduism, Buddhism, Judaism, Islam, Christianity (Chapter I, pp. 21-45).

In the Christian tradition the peculiarities of different approaches in Orthodoxy, Catholicism and Protestantism are considered. In the orthodox point of view based on the thoughts of the Russian religious philosophers P.A. Florensky, S. Bulgakov et al. is stated that the mystical knowledge penetrates deeper in the world creation mysteries than the scientific one (p. 31).

Protestant philosophy goes from the statement that faith and knowledge are not in contact – “the science is not able to refute or to justify the truth of the religious faith. Though being independent, they are not in conflict with each other: religion is not enemy to science and the latter should not negate religion” (p. 32). Some protestant theologians consider that it is not possible to fully divide them and “admit that both science and religion are the reflections of one and the same world, though in its specific way each” (p. 33). In the Catholic theology there is tendency to the union of religion and science (p. 34). Thomas of Aquinas’ doctrine of the harmony of faith and knowledge (Thomism) got its new consideration in neo Thomism which is really powerful in modern European philosophy. Neo-Thomists in France (E. Gilson, J. Maritain), Germany (W. Brugger, A. Dempf, J. Lotz), Italy (U. Padovani, C. Fabro) et al. “consider it necessary to make a synthesis of religion and science, faith and ratio, contemplation and practicality, individualism and catholicity. The presence of the Divine Revelation is necessary in this synthesis” (p. 34).

The second topic of the dual truth in science is logically, briefly and deeply described by the analysis of works by H. Hegel (having studies of theology in Tübingen university); P.T. de Chardin (palaeontologist, philosopher, theologian, who studied in the Jesuits college); A. Einstein (a deeply religious scientist). An attempt of “making harmony of faith and knowledge, of religious and scientific pictures of the world” (p. 41) is essential in A. Einstein’s epistemology. The authors considers different aspects of science and religion interpretation in great details paying his attention to the views of outstanding persons. Thus, A. Einstein’s thesis that “science is a centuries-long attempt made by the systemic thinking to unite all the phenomena in a full picture, religion in its turn presents a very traditional attempt to realise all the aims and values, constantly spreading and reinforcing them” (p. 42) is made the basis for the author’s consideration of the topic resulting in the following: “theology and science allow the principal comparability of the religious and scientific truths” (p. 43).

The introduction title itself – “Science and religion in the period of world crisis” (pp. 7-20) reflects explicitly the most problematic and topical aspect of the presented course. The tradition of considering the connection of science and religion is completed by a thesis “that fundamental manifestations of human brain activity and culture escalate in the crisis era” (p. 8). The author of the Introduction A.A. Girutsky gives the main theoretical points of the course and addresses to the methodologically verified structure of explanation, in which he tends to underline the fragments of the topical scientific works. For example, the characteristics and comprehension of the society of the date, created by E. Trubetzkoy in 1918 is quoted (pp. 8-10). The same intertextual links with some other works are an integral part of the explanation. Each topic in first three chapters of the book (written by A.A. Girutsky) is followed by the list of literature on the topic and by the control tasks of the developing and systematising character. The topics for the students’ reports are also given in the end of the chapters.

The interpretation of the Word/Logos given in different aspects plays the most important part in considering the most fundamental problem of the course. This interpretation starts from the linguistic tradition (topic 5), then follows to neurophysiology and psychophysiology (topic 6), biology (topic 7) and finally to physical and mathematical issues (topic 8). In its essence, the authors present the unified theory of creation based on the Word/Logos structure. The theory is built up as geometric model which is widely accepted in modern fundamental science in creating unified theories. The main principle of the structure isomorphism allows the authors to unite in the Word/Logos geometric model (dodecahedron) the micro world (fundamental physical powers), the human being (consciousness, thinking, brain, language and genetic code) and the macro world (the Absolute, the cosmic systems – planetary, stellar, galactic). Three main pairs of properties were revealed in each object: continuity – discreteness, symmetry – asymmetry, complementarity – specularity.

The theory is created on the basis of linguistics, neurophysiology, psychology, biology, physics, mathematics, philosophy, mythology, religion, world culture which give it a very solid basis. There is no other geometric image for the fundamental phenomena of reality like the word structure based geometric model presented in the textbook. This model is the Absolute's (God's) matrix, with the help of which He creates and rules the world. In our opinion, the theory not only broadens the horizons of the modern science but also makes creating of the unified cosmic life science closer.

The importance of science synthesis, unification of different sciences into one cosmic life science were underlined by the Russian cosmist V.I. Vernadsky and K.E. Tsiolkovsky. The science has to make a choice in favour of the panoramic and holistic view of the world, deep laws of its development, where "all is connected to all". The main task of the sciences synthesis is to reveal the unity of humans, nature and universe, natural capabilities of a human being and his/her cosmic potential.

The everlasting idea of the energetic essence of the Logos, its cosmic status and cosmic creating power serves as a main distinguishing feature of A.A. Girutsky's theory. The achievements of modern physics serve as natural science basis for the described theory. The author bases on the ideas of the prominent 20th century physicists – A. Einstein, N. Bohr, W. Heisenberg, E. Schrödinger et al. who considered that if one managed to come into the deepest mysteries of the matter, it would become clear that it turned into energy. The emergence and the existence of the Universe in their opinion is due to the field which is thinner than energy, which is more like information or consciousness. In the author's opinion it is the Absolute's consciousness included into His name matrix (Logos).

Prof. A.A. Girutsky points out clearly in his book that one of the fundamental truths of his theory is the biblical quotation: "In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God" (Jn. 1:1). This statement has already become a poetic metaphor for the majority of

people, one cannot easily reveal its scientific meaning. Though, the described theory argues that there is no more perfect knowledge of the Universe in modern science. It is really necessary to underline the fact that of deep connection of the biblical texts and science knowledge, because we really often come across the opinion that the biblical texts are very distant from the science.

Chapter IV Culturological aspects of sacred texts is the last in the textbook, written by R.M. Novruzov. The basic concept of culturology, that of “culture” is considered on the unique definition of the word suggested by N.K. Roerich – the first part “cult” in the meaning of “worship” and “ur/ure” – “light”, on the whole – *“worship of light”*. Alongside with the definition the author admits that “the modern culture has somehow lost this careful and respectful relation to the Word” (p. 269). Culturological aspects of perception and interpretation of sacred texts in different languages were chosen as a basis for their analysis. In this respect the issues of literal translation are considered. In the same way the teaching of the world soul is presented (the second part of the chapter). The links to the Western European and East European/Slavic thinking are personalised – part 3 “The Sufi motives in “Western-Eastern divan” by J.W. Goethe and part 4 “L.N. Tolstoy’s teaching on non-resistance to evil by violence”. The consideration of the culturological aspect in the fundamental topic of the textbook is topic and personally directed, which correlates to the other chapters on the base of some other described problems.

The information about the authors given in the book shows us that they combine teaching, investigating and also art creative and/or sociocultural components in their activity. Prof. A.A. Girutsky is the professor, the head of the Department of General and Russian linguistics at the Russian and Belarusian philology faculty of Maxim Tank Belarusian State Pedagogical University, author and co-author of numerous scientific and methodical publications. He focuses his attention on the theory and philosophy of language, Russian and Belarusian studies, neurolinguistics, religion studies. At the same time, he is a member of Belarusian writers’ association as a novelist.

Prof. R.M. oglu Novruzov is the professor of Baku Slavic University, an associate member of Pedagogical and Social Science in Moscow, the author of monographs, textbooks and manuals. His interests lie in literature studies, linguistics, translatology, ethnopsychology, culturology, religion, philosophy, esoteric, anthropology. In Maxim Tank Belarusian State Pedagogical University he is the director of the Azerbaijan language and culture centre, which contributed to the authors’ cooperation and the publication of this innovative textbook about knowledge, culture, spirituality and faith in the authoritative Moscow publishing houses “FLINTA” and “Science”.

Doc. Andrey Kraev, CSc.
Doc. Viktoria Liashuk, CSc.

Valenta, M. a kol.:

Přehled speciální pedagogiky. Praha: Portál, 2014, 269 s.
ISBN 978-80-262-0602-6.

Publikácia uvádzaná pod názvom „Přehled speciální pedagogiky“ je vysoko odbornou a komplexnou publikáciou, ktorá sa venuje základným otázkam špeciálnej pedagogiky v súčasnej dobe. Ponúka pritom široký okruh odborných vedomostí a informácií, ktoré sa týkajú nielen postavenia špeciálnej pedagogiky v systéme vedných disciplín, ale aj špeciálneho pedagogického pojmového aparátu a terminológie.

Autori odbornej publikácie ponúkajú čitateľovi súvislý vedecký prehľad z oblasti psychopédie, logopédie, surdopédie, tyflopédie, somatopédie a etopédie. Publikácia je takto hneď v úvode členená na jednotlivé vedné odbory, ktoré so špeciálnou pedagogikou priamo súvisia. Takéto ponímanie špeciálnej pedagogiky nám umožňuje veľmi prehľadne získať odborný a ucelený obraz o tom, kde všade sa špeciálna pedagogika môže uplatniť a aký prínos má tento vedný odbor pre súčasný výchovno-vzdelávací smer. Autori pritom v jednotlivých kapitolách poukazujú na reálne príklady z praxe a prepájajú tak teóriu s praxou, čo umožňuje čitateľovi lepšie pochopenie jednotlivých súvislostí v rámci využívania špeciálnej pedagogiky v kontexte konkrétnych prípadov.

Druhá polovica publikácie je venovaná špeciálnej pedagogike u osôb so psychosociálnym ohrozením a postihnutím, ale i rannej intervencii v andragogike a gerontagogike a v neposlednom rade i alternatívnym a augmentatívnym formám komunikácie v rámci špeciálnej pedagogiky. V závere publikácie sa autori sústreďajú na niektoré vybrané terapeutické stratégie, ktoré sa v špeciálnej pedagogike využívajú. Veľmi zaujímavým spôsobom je pritom rozoberaná expresívna terapia, v rámci ktorej autori kladú dôraz na arteterapiu, dramaterapiu, muzikoterapiu, tanečnú a pohybovú terapiu, ale i biblioterapiu a poetoterapiu. Jednotlivé druhy sú doplnené príkladmi z praxe, čo čitateľovi ponúka reálny obraz využitia danej terapie v praxi. Pri zooterapii sa autori sústreďujú na canisterapiu a hiporehabilitáciu, ako rehabilitáciu prostredníctvom vedomého kontaktu s koňom. V časti, kde sa autori venujú bazálnej stimulácii je predstavený koncept bazálnej stimulácie zameraný na somatické podnety, vibračné podnety, vestibulárne podnety, čuchové a chuťové podnety, ale i sluchové a zrakové podnety.

V závere publikácie autori popisujú teoretické východiská, metódy inštrumentálneho obohacovania a súčasťou záveru je aj slovník pojmov.

Publikácia je unikátna svojou komplexnosťou a hĺbkou jednotlivých špecifických oblastí, ktoré sa priamo špeciálnej pedagogiky týkajú. Na publikácii sa podieľalo niekoľko autorov, avšak samotná publikácia má jednotný vedecký

a odborný štýl a ponúka široké spektrum informácií zo špeciálnej pedagogiky. Kniha je určená predovšetkým záujemcom o štúdium odboru špeciálna pedagogika, ale aj širokej odbornej verejnosti.

Mgr. Katarína Kotradyová, PhD.

Authors of Papers

Autoren der Beiträge

Autori příspěvků

Doc. PhDr. Ludomír Hampl, Ph.D.

Katedra stredoevropských studií
Technicko-humanistická akademie
Fakulta humanitních a společenských věd
Ul. Willowa 2, 43-309 Bielsko-Biała, Polsko

PaedDr. Miriam Matejová, PhD.

Katedra hudby
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Nám. A. Hlinku 56/1, 034 01 Ružomberok

Dr Mariusz Szajda

Szkola Wyższa im. Bogdana Jańskiego
Ul. Chelmska 21a, 00-724 Warszawa, Polska

PhDr. Janka Bursová, PhD.

Teologický inštitút v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta
Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie

Mgr. Ing. Štefan Šrobár, CSc.

stefan.srobar@gmail.com

PhDr. Zuzana Budayová, PhD.

Teologický inštitút v Spišskej Kapitule – Spišskom Podhradí
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta
Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie

Doc. ThDr. PaedDr. PhDr. Pavol Tománek, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája 1, 810 00 Bratislava

PhDr. Nikol Volková

Externý doktorand
Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta
Ulica biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.

Katedra spoločenských vied

Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove

Duchnovičovo námestie 1, 080 01 Prešov

PaedDr. Radoslav Kvasničák, PhD.

Katedra biológie

Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta

Priemyselná 4, 918 43 Trnava

Mgr. Gabriela Schmidtová

Základná škola

Komenského 959, 905 01 Senica

2017

1

ROČNÍK XVII.

ISSN 1335-9185

917713351918001 01